

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ VE
“EL-MELÂMETİYYE” ADLI RİSÂLESİ ÇERÇEVESİNDE
MELÂMETÎLİK VE İLKELERİ**

ERGÜN ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman:
PROF. DR. DİLAVER GÜRER**

KONYA – 2016

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

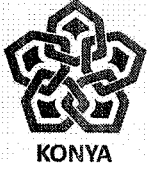
**EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ VE
“EL-MELÂMETİYYE” ADLI RİSÂLESİ ÇERÇEVESİNDE
MELÂMETÎLİK VE İLKELERİ**

ERGÜN ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman:
PROF. DR. DİLAVER GÜRER**

KONYA – 2016

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ergün ÖZTÜRK
	Numarası	148106011154
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/TASAVVUF
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Dilaver GÜRER
	Tezin Adı	EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ VE “EL-MELÂMETİYYE” ADLI RİSÂLESİ ÇERÇEVESİNDE MELÂMETİLİK VE İLKELERİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ VE “EL-MELÂMETİYYE” ADLI RİSÂLESİ ÇERÇEVESİNDE MELÂMETİLİK VE İLKELERİ” başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof-Dr.	Hülya Küçük	
2	Prof-Dr.	Dilaver Güner	
3			

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ergün ÖZTÜRK		
	Numarası	148106011154		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/TASAVVUF		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	*	
		Doktora		
Tezin Adı	EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ VE “EL-MELÂMETİYYE” ADLI RİSÂLESİ ÇERÇEVESİNDE MELÂMETÎLİK VE İLKELERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ergün ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR DİZİNİ	iii

GİRİŞ SÜLEMÎ VE MELÂMETÎLİK ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

I- EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ'NİN HAYATI	6
A. İSMÎ VE NESEBÎ	6
B. DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU	7
C. İLMÎ HAYATI	8
D. İLMÎ SEYEHATLERİ	10
E. HOCALARI/ŞEYHLERİ	11
F. TALEBELERİ	12
G. VEFÂTI	13
II. ESERLERİ	14
III. SÜLEMÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI	22
A. İLİM VE HÂL EHLİNİ TASNİFİ	23
B. MUHABBET	24
C. MA'RİFET	27
D. TEVEKKÛL	28
E. RİZÂ	30
F. FÛTÛVVET	32
G. CÖMERTLİK	33
IV. ÂLİMLERİN SÜLEMÎ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	36

İKİNCİ BÖLÜM SÜLEMÎ'NİN *MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN* TANITIMI, TAHLÎLİ VE TERCÜMESİ

I. <i>MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN</i> TASAVVUF TARİHİNDEKİ ÖNEMİ	42
II. <i>MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN</i> TAHLÎLİ	43
A. NEFİSLE MÜCADELE	43
B. RİYÂ İLE MÜCADELE	48
III. <i>MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN</i> TERCÜMESİ	53
<i>MELÂMETİYYE RİSÂLESİ</i>	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SÜLEMÎ'NİN RİSALESİ ÇERÇEVESİNDE TASAVVUF TARİHİNDE MELÂMETÎLİK VE İLKELERİ

I. TASAVVUF TARİHİNDE MELÂMETİLİK	86
A. MELÂMETİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI	86
B. MELÂMETİLİĞİN İLK TEMSİLCİLERİ	88
1. HAMDÛN KASSÂR (Ö. 271/884)	88
2. AHMED BİN HADRAVEYH (Ö. 240/854)	93
3. EBÛ TÛRÂB NAHŞEBÎ (Ö. 245/859)	95
4. YAHYA B. MUÂZ RÂZÎ (Ö. 258/871)	97
5. EBÛ HAFS HADDÂD (Ö. 260/883).....	101
6. ŞAH ŞUCA' KİRMÂNÎ (Ö. 270/883).....	104
7. EBÛ OSMÂN HİRÎ (Ö. 298/910).....	105
8. MAHFÛZ B. MAHMÛD (Ö. 304/916)	108
9. YUSUF B. HÛSEYİN RÂZÎ (Ö. 304/916).....	110
10. ABDULLAH B. MÛNÂZİL (Ö. 330/941)	111
11. İBN NÛCEYD (Ö. 366/976).....	112
C. TARİKAT OLARAK MELÂMETİLİK	115
1. MELÂMETİYYE-İ KASSÂRİYE	115
2. MELÂMETİYYE-İ BAYRÂMİYYE	116
3. MELÂMETİYYE-İ NÛRİYYE	119
D. MUTASAVVIFLARIN MELÂMETİLİK HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	122
II. MELÂMETİLİK VE İLKELERİ.....	125
A. MELÂMET KELİMESİNİN SÖZLÜK ANLAMI	125
B. MELÂMET KELİMESİNİN İSTILAH ANLAMI	126
C. MELÂMET KELİMESİNİN BAHSOLUNDUĞU ÂYETLER	127
D. MELÂMETİLİK İLE İLGİLİ KONULARIN BAHSOLUNDUĞU HADİSLER.....	129
E. TASAVVUFÎ BİR MEŞREB OLARAK MELÂMETİLİK	136
F. NEFSİ İTHAM VE LEVM ETMEK.....	138
G. BÛTÛN GÖSTERİŞLERİ VE BÛTÛN İDDİALARI YASAK SAYMAK ..	140
H. HER YAPILANI ANCAK ALLAH (C.C.) İÇİN YAPMAK.....	142
İ. İLİM SAHİBİ OLMAK İLE ÜSTÜNLÜK TASLAMAMAK	144
SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA	149
ÖZGEÇMİŞ.....	155

ÖNSÖZ

Temelleri tamamen Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin sünneti olan tasavvuf, bir ilim dalı olarak, diğer temel İslâmî ilimler gibi zamanla gelişmiş, toplumun her kesimine tesir etmiş ve büyük temsilciler yetiştirmiştir. VI./XII. Yüzyıldan itibaren kurumsallaşmaya başlayarak, tarikatleri ve pîrleri ile manevî dünyamızdaki yerini almıştır.

Her tarikatte bir meşreb olarak yer edinen Melâmetîlik ise, hakkında çok spekülasyon yapılmış bir konudur. Melâmetîliği bir tarikat olarak değerlendirenler, bu tarikatın üç devresinden bahsederler: 1. Melâmetiyye-i Kassariye: Kurucusu Hamdun Kassar'dır (Ö. 271/884). 2. Melâmetiyye-i Bayramiyye. Kurucusu Bursalı Ömer Sikkînî'dir (Ö. 880/1475), 3. Melâmetiyye-i Nuriyye: Kurucusu Muhammed Nuru'l-Arabî'dir (Ö. 1305/1887). Bu şekilde müstakil bir tarikat olarak değerlendirenlerin yanı sıra, zamanla, Kur'an ve sünnetten tamamen farklı yönlere çeken, şeriatin dışında bir hayat tarzına malzeme edenlerin de sığınak olarak kullandıkları bir yaşam felsefesi olmuştur. Biz burada Melâmetîliğin doğru anlaşılması açısından, Ebû Abdurrahman es-Sülemi'yi ve konuyla ilgili doğrudan ilk kaynak eseri olan *Melâmetiyye Risâlesi*'ni tanıtmayı amaçladık. Dolayısıyla Melâmetîliğin doğru anlaşılması hususu bizim bu konuyu çalışma sahası olarak seçmemizin en mühim sebeplerinden birisi olmuştur.

Çalışmamız üç ana bölümden ibârettir. Birinci bölümde, Sülemî'nin hayatını, eserlerini ve tasavvuf anlayışını inceledikten sonra âlimlerin Sülemî hakkındaki görüşlerini ele alacağız.

İkinci bölümde, *Melâmetiyye Risâlesi*'nin Tasavvuf Tarihindeki önemini, üzerinde yapılan çalışmaları ortaya koyduktan sonra, Risâle'de öne çıkan iki temel husustan, nefisle mücadele ile riyâ ile mücadele konuları üzerinde duracağız. Ardından *Melâmetiyye Risâlesi*'nin çevirisini yapacağız. Ömer Rıza DOĞRUL'un çevirisini aynen kullanmayı düşündük, fakat kullanılan dilin hem ağır hem de 1950'lere âit olması nedeniyle, günümüz okurlarının daha kolay anlayabilmesini amaçlayarak; risâleyi günümüz Türkçesine elimizden geldiğince çevirmeye çalışacağız. Çeviride kaynak olarak iki eserden yararlanacağız. Birincisi, Ebû'l-'Alâ Afîfi'nin 1945 yılında İskenderiye'de yayınladığı, içerisinde "*Risâletü'l-*

Melâmetiyye” bölümünün bulunduğu, “*el-Melâmetiyye ve’s-Sûfiyye ve Ehlü’l-Fütüvve*” isimli eseri. İkincisi ise, Ömer Rıza Doğrul’un 1950’de İstanbul’da İnkılap Kitabevi tarafından yayınlanan, içerisinde *Risâletü’l-Melâmetiyye*’yi Türkçe’ye tercüme ettiği bir bölümü olan, “*İslam Tarihinde İlk Melâmet*” isimli eseridir. Çeviri çalışmamızda, Afifi’nin adı geçen orijinal Arapça eserinden istifâde edeceğimiz gibi, Ömer Rıza Doğrul’un Risâle’yi Türkçe’ye çevirdiği eserinden de, geniş ölçüde istifâde edeceğiz. Bu iki kaynakta yeralan dipnotlara, kendi çalışmamızda yer vermeye gayret edeceğiz. Alacağımız dipnotu, hangi eserden aldığımızı, sayfa ve dipnot numarası vererek, çalışmamızın ilgili bölümündeki dipnotlarda göstereceğiz.

Üçüncü bölümde, Tasavvuf Tarihinde Melâmetîlik, ilk temsilcileri, bir tarikat olarak Melâmetîlik ve bazı mutasavvıfların Melâmetîlik hakkındaki düşünceleri konularını inceleyeceğiz. Son olarak Melâmetîlik ve öne çıkan ilkeleri hakkında bilgiler vereceğiz.

Çalışmamızı ortaya koyarken yüz yirmiden fazla kaynaktan yararlandık. Bunların arasında eserlerinden en çok faydalandığımız, tabiri caizse Sülemî ve Melâmetîlik konularında köşe başı olmuş müelliflerin isimlerini burada zikretmek isteriz. Süleyman Ateş, Ömer Rıza Doğrul, Ali Bolat, Osman Türer, Mustafa Kara, Ebû’l A’la Afifi, Abdülbaki Gölpınarlı ve Richard Hartmann.

Çalışmamız esnasında âyetlerin tercümelerini yaparken başta Elmalılı Hamdi Yazır’ın ve Süleyman Ateş’in Kur’an mealleri olmak üzere değişik meallerden yararlanacağız. Âyetlerin dipnot bilgisinde, Kur’an’da geçtiği sûre ismini, sûre numarasını ve âyet numarasını vererek, âyetlerin yerlerini göstereceğiz. Çalışmamızda yer vereceğimiz hadislerin kaynağını, geçtiği hadis kitabının adını, konusunu ve numarasını dipnotlarda belirteceğiz.

Çalışmamızın şekillenmesinde telefonla bilgisine başvurduğumuz sayın Doç. Dr. Ali BOLAT’a, katkılarından dolayı Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK’e ve Doç. Dr. Süleyman GÖKBULUT’a şükranlarımızı belirtmek isteriz. Çalışmamızın tüm safhalarında, karşılaştığımız tüm zorluklarda, değerli fikir ve yardımlarını esirgemeyen, muhterem hocam Prof. Dr. Dilaver GÜRER’e burada teşekkür etmeyi üzerime bir borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	:	adı geçen eser
a.g.m.	:	adı geçen makale
a.g.md.	:	adı geçen madde
a.s.	:	aleyhi's-selâm
A.Ü.	:	Ankara Üniversitesi
b.	:	bin, ibn
bk.	:	bakınız
bsm.	:	basım, baskı
c.	:	cilt
C.C.	:	Celle Celâlühû
çev.	:	çeviren
DFEFM.	:	Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	:	editör
h.	:	Hicrî
haz.	:	hazırlayan, hazırlayanlar
H.z.	:	Hazreti
İÜİFM	:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
ktp.	:	Kütüphane, kütüphanesi.
m.	:	mîlâdî
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	:	neşreden
ö.	:	ölümü
r.a.	:	radıyallâhü anhü/anhâ/anhümâ/anhüm
s.	:	sayfa
s.a.v.	:	sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	:	sayfa aralığı
S.Ü.İ.F.D.	:	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.	:	sayı
şer.	:	şerheden
tah.	:	tahkik eden
trc.	:	tercüme, tercüme eden
trs.	:	tarihsiz
vb.	:	ve benzeri, ve benzerleri
vs.	:	ve saire
y.	:	yıl
Yay.	:	Yayımları

GİRİŞ

SÜLEMÎ VE MELÂMETİLİK ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Hucvirî (ö. 465/1072) Melâmet konusunu eserinde yer veren ilk müelliflerden biridir. Konu ile ilgili en eski metinlerden biri olan *Keşfü'l-Mahcûb*'da yer alan "Melâmet" bölümünde, müellifin bize vermiş olduğu malumat sayesinde, V./XI. asırda bu meşrebin durumu ve gelişmesi hakkında bir fikir edinmek mümkün olmaktadır.¹

Melâmet fikri ile ilgili olarak bize bazı bilgiler veren Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 631/1234) de, *Avârifü'l-Ma'ârif* adlı eserinin 8. bâbını bu konuya ayırmıştır.²

Doğup büyüdüğü Horasan bölgesinde ortaya çıkan Melâmetîlik konusunda eser yazan ilk müellif olan Sülemî'nin, *Melâmetiyye Risâlesi*; Richard Hartmann tarafından bir makale ile tanıtılmıştır.³ Kendisi, Sülemî'nin risâlesini tetkik yolunda ilk eseri neşreden müsteşriktir. Kendisi bu yazıda özellikle Melâmetîliği değil, Sülemî'nin risâlesini incelemiştir. Risâleyi hülâsa ederek en mühim kısımlarını Almanca'ya çevirmiştir. Rivâyetleri ile senetlerini karşılaştırarak, ekseriyetle Kuşeyrî'nin risâlesine yahut Şa'rânî'nin Tabakâtına güvenerek bazı Melâmetîler'in kısa tercüme-i hâlini kaydetmiştir. Hartmann, din tarihi bakımından Melâmetîliğin mevkîini de kısaca anlatmıştır ve bu yolun Yunan kelbîlerine bağlı olduğuna dâir Goldziher'in⁴ ileri sürdüğü iddiayı tenkit etmiştir.⁵

Bunların dışında, Harîrîzâde Kemaleddîn Efendî'nin, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Selâsili't-Tarâik* adlı ansiklopedik eserinin "Melâmiyye" kısmı⁶ ve Sâdık

¹ Bolat, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17.

² Bolat, *Melâmetîlik*, s. 17.

³ Hartmann, Richard, "As-Sulamî's Risâlat al-Malâmatîja", *Der Islam*, Strassburg, 1918, 7, 157-203.

⁴ Ignaz Goldziher, 1850-1921 yılları arasında yaşamıştır. Yahudi asıllı Macar şarkiyatçısıdır. İslâmiyet üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınır. (Daha fazla bilgi için, bk. Hatipoğlu, Mehmet S., "Goldziher, Ignaz", *DİA*, İstanbul, 1996, c. 14, ss. 102-105; Görgün, Tahsin, "Goldziher, Ignaz", *DİA*, İstanbul, 1996, c. 14, ss. 105-111.)

⁵ Doğrul, Ömer Rıza, *İslâm Tarihinde İlk Melâmet*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1950, s. 14; Uludağ, Süleyman, "Sülemî, Muhammed b. Hüseyin", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, s. 54.

⁶ Harîrîzâde, M. Kemâleddîn (ö. 1299/1882), *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye ktp., İbrahim Efendi, 430-432, c. III, ss. 140-143.

Vicdânî'nin (ö. 1939) *Tomâr-ı Turuk-ı Âliyye, Birinci Cüz: Melâmîlik* adlı eseri,⁷ Melâmet hakkında bilgiler vermektedir. Melâmetîlik konusunda 20. yüzyılda kaleme alınmış Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Melâmîlik ve Melâmîler* adlı eseri,⁸ bu hareketi tüm yönleri ile ele almış bir çalışmadır.⁹

Risâletü'l-Melâmetiyye'yi, Ebû'l-Ala Afifi, “*el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*” adlı eseri içinde yayınlamış (Kahire, 1364/1945, s. 86-120),¹⁰ Ömer Rıza Doğrul, bunu Türkçe'ye çevirip kendi telifi gibi neşretmiştir (*İslam Tarihinde İlk Melâmet*, İstanbul, 1950).¹¹ Ayrıca, Afifi'nin *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve* adlı çalışması, Ekrem Demirli tarafından dilimize kazandırılmıştır.¹²

Süleyman Ateş, Sülemî'ye âit on risâleyi (*Menâhicü'l-Ârifîn, Derecâtü'l-Muâmelât, Cevâmi'u Âdâbi's-Sûfiyye, el-Mukaddime fi't-Tasavvuf, Beyânü Ahvâli's-Sûfiyye, Derecâtü's-sâdikîn, Sülûkü'l-Ârifîn, Nesîmu'l-Ervâh, Beyânü Zeleli'l-Fukarâ, Âdâbü'l-Fakr ve Şerâituh*) Türkçe tercümelemleri ile neşretmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Ankara, 1981). Ardından, son risâle hariç, diğerlerini, ‘*Tis'atü Kütüb fi Usûli't-Tasavvuf ve'z-Zühd li-Ebî Abdirrahman es-Sülemî*’ adı ile yayınlamıştır (Beyrut, 1993).¹³

Abdülfettah Ahmed Fâvî, *Risâletü'l-Melâmetiyye*'yi, müellifin *Risâle-i Galatâtü's-Sûfiyye*'si ile birlikte *Usulü'l-Melâmetiyye ve Galatâtü's-Sûfiyye* adı ile yayınlamıştır (Kahire, 1985). Serrâc'ın *el-Lüma*'sında, sûfilere eleştirildiği son bölüm ile büyük benzerlik gösteren bu risâlenin, Sülemî'nin müridlerinden biri tarafından yazılıp ona nisbet edildiği de ileri sürülmektedir.¹⁴

Bunlara ilaveten, günümüzde makale veya kitap türünde ilk dönem Melâmet hareketi ile ilgili yapılan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

⁷ Sâdık Vicdânî, Ebû Rıdvan (ö. 1939), *Tomâr-ı Turuk-ı Âliyye Birinci Cüz: Melâmîlik*, İstanbul, 1338/1919, ss. 5-33.

⁸ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Darulfünunu Türkiyat Enstitüsü, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931.

⁹ Bolat, *Melâmetîlik*, s. 29.

¹⁰ Afifi, Ebû'l-Alâ, *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*, Daru İhyai Küttübü'l-Arabiyye Yay., İskenderiye, Kahire, 1364/1945, ss. 86-120.

¹¹ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 54.

¹² Afifi, Ebû'l-A'lâ, *Melâmîlik, Sûfilik ve Ehl-i Fütüvvet, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayınevi, İstanbul, 2011, ss. 135-194.

¹³ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 54.

¹⁴ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 54.

1. Ahmed Abdu'l-Cevâd ed-Dûmî, "el-Melâmetiyye evi'l-Melâmiyye", *Mecelletü'l-Ezher*, c. 32, sy: 3-4, Kahire, 1960, ss. 338-343.
2. Morris S. Seale, "The Ethics of Malâmatîya Sufism and the Sermon on The Mount", *The Muslim World*, Leiden, 1968, c. LVIII, sy: 1, ss. 12-23.
3. Cavit Sunar, *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1975.
4. Yusuf Ziya İnan, *İslam'da Melâmîliğin Tarihî Gelişimi*, Bayramşık Yayınevi, İstanbul, 1976.
5. Abdülhüseyin Zerrînkûb, "Ehl-i Melâmet ve Râh-i Kalender", *Mecelle-i Dânişgede-i Edebiyyât ve Ulûm-u İnsânî*, Tahran, 1976, y. 22, sy: 1, ss. 61-100.
6. İbrahim Âgâh Çubukçu, "Melâmîlik Hakkında Gözlemler", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 1982, c. 5, ss. 73-78.
7. Abdurrahman Cerrahoğlu, *Dünkü ve Bugünkü Melâmîler*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1984.
8. Osman Türer, "Melâmîliğe Dâir", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Aralık-1985, sy: 39, ss. 25-51.
9. Mustafa Kara, "Fütüvvet-Melâmet Münasebeti", *Türk Kültürü ve Ahilik*, İstanbul, 1986, ss. 187-195.
10. Mustafa Kara, "Melâmetiyye", *İÜİFM (Prof. Dr. Sabri Ülgener'e Armağan)*, XLIII, sy: 1-4, İstanbul, 1987, ss. 561-598.
11. Kâsım Ensârî, "Melâmetiyye", *Ferheng-i İrân-ı Zemîn*, Tahran, 1987, c. 26, ss. 26-46.
12. Osman Türer, "Melâmet Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", *İslamî Araştırmalar*, Ankara, 1988, II, sy: 7, ss. 57-67.
13. Sara Sviri, "Hakîm Tirmidhî and the Malâmatî Movement in Early Sufism", *Classical Persian Sufism: From its Origins to Rumi*, ed. Leonard Lewisohn, London, 1993, ss. 583-613.

14. Roger Deladriere, “Les Premiers Malâmatîyya: ‘Les Gardiens Du Secret’ (al-Umanâ)”, *Melâmis-Bayrâmis*, İsis Yayınevi, İstanbul, 1998, ss. 1-14.
15. Nasrullah Pürcevâdî, “Menbaî Kohen der Bâb-ı Melâmetiyân-ı Nişâbur”, *Maârif*, Tahran, 1999, sy: 1-2, ss. 3-50.¹⁵
16. Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

---

¹⁵ Bolat, *Melâmetîlik*, 29-30.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

I- EBÛ ABDURRAHMAN ES-SÜLEMÎ'NİN HAYATI

A. İSMİ VE NESEBİ

Sülemî'nin tam adı, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Mûsâ b. Hâlid b. Sâlim b. Râviye b. Sâid b. Kubeyse b. Surak el-Ezdî es-Sülemî'dir. Kendisi 325/936-412/1021 tarihleri arasında yaşamıştır. Baba tarafından Ezd kabilesine mensup olduğu için el-Ezdî, anne tarafından Süleym kabilesine mensup olduğu için Sülemî nisbeti ile anılmıştır. Her iki kabile de Arap'tır.¹⁶

Sülemî'nin ana tarafından büyükbabasının soyuna nisbet edilmesinde tuhaflık bulunduğu âşikardır. Çünkü Araplar arasında bir insanın, ana tarafından kabilesine nisbet edilmesi âdet değildir. Fakat Sülemî'nin baba tarafından akrabalarının, ana tarafından akrabalarına göre daha ünlü kimselerden olmadıklarını göz önünde bulundurursak bu nisbetin sebebi hemen anlaşılabilir olur. Çünkü onun ana tarafından büyükbabası olan, Ebû Amr b. Nüceyd, devrinin en büyük sûfilerindendi ve eli geniş, nüfuzu yüksek bir şahsiyetti.¹⁷

Sübkî¹⁸ *Şâfiyye Tabakâti*'nde der ki: "Sülemî'nin dedesi Ebû Amr atalarından birçok mallara vâris olmuş ve bunları âlimlere ve zâhitlere sarfetmişti. Delikanlılığı sırasında Nişâbur'un Melâmetîler Piri olan Ebû Osmân Hirî'nin sohbetinde bulunmuş ve tarîkati ondan almıştı. Şeyhinin en yakınları arasında idi. O kadar ki Şeyh bir defasında, "Ebû Amr, benden sonra benim halefimdir." demiştir. Bir defasında da "Herkes beni bu delikanlı yüzünden levm ediyor, hâlbuki ben, ondan başka kendi tarîki üzere olan başka bir kimse tanımıyorum." demiştir.¹⁹

¹⁶ Ateş, Süleyman, *Tasavvufun Ana İlkeleri-Sülemî'nin Risaleleri (önsöz)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s. 1; Beki, Niyâzi, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri", *S.Ü.İ.F.D.*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, y. 1, sy. 1, Sakarya, 1996, s. 129; Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, tah. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risale, 9. bsm., Beyrut, 1993, c. 17, s. 247.

¹⁷ Doğrul, a.g.e., s. 81.

¹⁸ Tam adı Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî'dir. 727/1327-771/1370 Yılları arasında yaşamış, Şâfiî fakihî ve biyografi yazarıdır. (Daha fazla bilgi için, bk. Aybakan, Bilal, "Sübkî, Tâceddîn", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 11-13; Karadaş, Çağfer, "Sübkî, Tâceddîn", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 13-14.)

¹⁹ Sübkî, Tâcu'd-Dîn, Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Takıyeddîn (ö. 756/1355), *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, I-VI, Dâru'l-Ma'rife, 2. bsm., Beyrut, c. 2, s. 190.

Sübkî, Şeyh Ebû Abdullah Zehebî'nin,²⁰ Ebû Abdurrahman Sülemî hakkında şöyle dediğini söylemiştir: “Sülemî, son derece varlıklı bir adamdı. Anasından vâris olduğu emlak sahibi idi. Anası da bunlara babasından vâris olmuştu.”²¹

Sülemî'nin ataları içinde; zâhitlikle, âlimlikle ve yüksek mevki ile tanınan şahsiyet sadece Ebû Amr b. Nuceyd değildi. Diğer bir atası da Ahmed b. Yusuf b. Hâlid en-Nişâburî idi. Nişâbur'un en ileri ilim adamları ve muhaddisleri arasındaydı. Sülemî'nin babası olan Hüseyin b. Muhammed b. Mûsâ Nişâburî hakkında bütün bildiğimiz, onun da bir sûfi olduğundan ibarettir. Sülemî de ondan ve ana tarafından dedesi Ebû Amr b. Nuceyd'den tasavvufa vâris olmuş ve bunların ikisi de onun yetişmesinde son derece önemli rol oynamışlardır.²²

Ana tarafından da baba tarafından da Arap olduğu anlaşılan Sülemî'nin, ana tarafından soyu, Süleym kabilesine bağlanmaktadır ve bu soy şöyle devam etmektedir: Süleym b. Mansur b. İkrime b. Hafsa b. Keys b. Aylan b. Mudar. Onun baba tarafından mensup olduğu Ezd ise Gavs oğlu Ezd olması çok muhtemeldir. Bu yüzden Sülemî kendisinden önce de sonra da yaşayan tasavvuf tabakâtçıları ve biyografçıları arasında Arap olmakla temâyüz etmektedir.²³

B. DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU

Sülemî'nin doğum tarihi farklı şekillerde verilmektedir. Kaynakların çoğuna göre bu tarih 330/941 yılıdır.²⁴ Onun hayatını bir kitapta toplamaya çalışan V./XI. yüzyıl hadîs âlimlerinden, Ebû Saîd Haşşâb ise bu tarihi, 10 Cemâziyelâhir 325/25 Nisan 937 olarak vermekte ve 333/944 yılında Ebû Bekr es-Sabğî'den ders aldığı ifade etmektedir. Sülemî'nin *Tabakâtü's-Sûfiyye* isimli eserine bir mukaddime yazan ve onu tahkik edip neşreden, Nüreddîn Şerîbe de, Sülemî'nin doğum tarihini '325/937' olarak kabul etmiştir. Gereğesini de şöyle izah etmeye çalışmıştır: “Kaynaklar Sülemî'nin 333/944 yılında es-Sabğî'den ders aldığı söylemektedir. O

²⁰ Tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî'dir. 673/1274-748/1348 Yılları arasında yaşamıştır. Hadîs hâfızı, tarihçi ve kıraat âlimidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Altıkulaç, Tayyar, “Zehebî”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 44, ss. 180-188.)

²¹ Sübkî, a.g.e., c. 3, s. 63.

²² Doğrul, a.g.e., s. 83.

²³ Doğrul, a.g.e., ss. 81-83.

²⁴ Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 247.

halde onun 330/941 yılında dünyaya gelmesi, 3 yaşında iken hadîs dersini almasını gerektirmektedir. Bu ise aklen mükün değildir.”²⁵

Sülemî'nin hayatından bahseden eserler, onun çocukluğundan bahsetmedikleri gibi, başka kardeşlerinin olup olmadığından da söz etmemişlerdir. Ancak doğumu sebebiyle ailesinin fevkalâde sevinmesi, babasının bu yüzden malının hepsini tasadduk etmesi; onun, ailenin ilk çocuğu ya da ilk erkek çocuğu veya tek çocuğu olduğunu göstermektedir. Câmî ²⁶ bu hâdiseyi anlatırken şunları söylemektedir: Babasına, “Oğlun oldu diye bütün malını tasadduk edip, oğluna hiçbir şey bırakmadın!” denilince, şöyle cevap vermiştir: “Eğer oğlum iyi bir insan olursa, iyilerin kefilî ve yardımcısı Allah (C.C.)’tır. Yok, eğer bozguncu biri olursa, hiç olmazsa eline fesad âletlerini vermemiş olurum.”²⁷

Hayatının ilk devri hakkında bütün bildiklerimiz, çocukluğundan başlayarak okumaya, yazmaya, ders almaya ve kitap toplamaya çalıştığı, büyük bir kütüphane topladığı, asrının birçok büyükleri ile buluştuğu ve onlardan ders aldığıdır.²⁸

C. İLMÎ HAYATI

Sülemî, ilim ve zühdle tanınmış bir hanedanın oğlu olarak doğmuş, bu hanedan içinde yetişmiş ve akrabalarından tasavvuf ve hadîs ilimlerini öğrenmiştir. Çünkü dedesi Ebû Amr b. Nüceyd’e yetişmiş ve ondan rivâyet etmiştir. Kendisi, dedesini sevenlerden ve ona bağlananlardandı.²⁹

Sülemî ilk defa sekiz yaşında iken, 333/944 senesinde, hocası Ebû Bekr es-Sabğî’den hadîs dersleri almaya ve 350/961 yılları civarında, yani 20-25 yaşlarında iken de kitap telif etmeye başlamıştır.³⁰

²⁵ Beki, a.g.m., s. 130; Şerîbe, Nureddîn, *Tabakâtu’s-Sûfiyye, (Önsöz)*, Mektebetü’l-Hancî, 3. bsm., Kahire, 1986, s. 18.

²⁶ Tam ismi Nûreddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî’dir. 817/1414-898/1492 Yılları arasında yaşamış, Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şairdir. (Daha fazla bilgi için, bk. Okumuş, Ömer, “Câmî, Abdurrahman”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, ss. 94-99.)

²⁷ Beki, a.g.m., ss. 130-131; Câmî, Nûreddîn Abdurrahman b. Ahmed (ö. 898/1492), *Nefehâtü’l-Üns min Hadarâti’l-Kuds*, çev. ve şer. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Ma’rifet Yayınevi, İstanbul, 1995, ss. 616-617.

²⁸ Doğrul, a.g.e., ss. 83-84; Sübkî, a.g.e., c. 3, s. 60.

²⁹ Doğrul, a.g.e., s. 83.

³⁰ Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 247.

Hayatının ilk devri hakkında bütün bildiklerimiz, yukarıda bahsettiğimiz gibi, çocukluğundan başlayarak okumaya, yazmaya, ders almaya ve kitap toplamaya çalıştığı, büyük bir kütüphane topladığı, asrının birçok büyükleri ile buluştuğu ve onlardan ders aldığıdır. Bunlar arasında, Ebû'l-Abbas Asamm, Ahmed b. Ali b. Haneveyh, Mukrî, Ahmed b. Muhammed b. Said Râzî vardır.³¹

Nefis mücâhedesine önem veren bir zâhid olan babası Hüseyin, Ebû Bekir Şiblî³² ile görüşmüş, İbn Münâzil ve Ebû Ali es-Sekafî gibi, Sûfilerin sohbetinde bulunmuştur. Nişâbur'un âlim ve sûfilerinden Ebû Amr İbn Nüceyd'in kızı olan, annesi de zühd ve takva sahibi bir hanımdı.³³

Yetişme çağında babasını kaybeden Sülemî'yi, dedesi İbn Nüceyd himayesine aldı. İbn Nüceyd, ilk tasavvufî eserlerden *el-Lüma*'nın müellifi, Ebû Nasr Serrâc gibi sûfilerden faydalanmış, İbrahim b. Muhammed en-Nasrabadî'den hırka giymiştir. Onun, Ebû Sehl es-Su'lûkî'den de hırka giydiği rivâyet edilir.³⁴

Geniş bilgiye sahip olan, tasavvufun yanı sıra zâhirî ilimleri de iyi bilen Sülemî, bir yandan sûfiler ve tasavvuf hakkında eserler yazarken, öte yandan Nişâbur'daki zâviyesinde irşad faaliyetini sürdürdü. Sohbetine katılan ve ondan hırka giyenler arasında, Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr, Abdülkerim Kuşeyrî, Ebû Nuaym İsfahânî, Ebû Abdurrahman Cüveynî, hadîs âlimi Ahmed b. Hüseyin Beyhakî gibi ünlü mutasavvıf ve âlimler vardı. Mürîdlerinden Ebû Said Muhammed b. Ali Haşşâb, onun hakkında bir menakıbnâme kaleme almıştır. Zehebî bu eserin bir özetini *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* isimli eserinde vermiştir.³⁵ Sülemî yaşadığı dönemde ilim ve devlet adamları tarafından takdir edilmiş, eserlerine değer verilmiş bir sûfidir.³⁶

Sülemî'yi en çok tanıtan hâli, tasavvuf hakkında telif ettiği eserleridir. Hafız Abdülgaflar ondan bahsederken şöyle demiştir: “Devrinde sûfilerin şeyhi idi. Hakikat ilimlerinin hepsinde ve tasavvuf yolunu bilmekte muvaffak olmuştu. Bu

³¹ Doğrul, a.g.e., ss. 83-84; Sübkî, a.g.e., c. 3, s. 60.

³² Tam adı Ebû Bekr Dûlef b. Cahder (Ca'fer b. Yûnus) eş-Şiblî'dir. 247/861-334/946 yılları arasında yaşamış ilk sûfilerden biridir. (Daha fazla bilgi için, bk. Gürer, Dilaver, “Şiblî, Ebû Bekir”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 39, ss. 125-126.)

³³ Uludağ, “Sülemî” c. 38, s. 53.

³⁴ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 53.

³⁵ Zehebî, a.g.e., c. 17, ss. 247-250.

³⁶ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 53.

ilimler hakkında şöhretli ve saygıdeğer telifler sahibidir.”³⁷

Ayrıca onun hakkında şu bilgiler de yer alır: “Meşâyih Tabakâti hakkında ilk yazı yazarlar arasındadır. Onların sîretini yazmış ve sözlerini nakletmiş, yolları, sülûkleri, edepleri, muâmeleleri, sohbetleri hakkında bildiklerini anlatmış, bazı fırkaların esasları hakkında eserler yazmıştır. Tıpkı Semâ’ hakkındaki kitabında yaptığı gibi, onların bildirdiklerini ve onların bıraktığı gelenekleri, kitap ve sünnetten alınan deliller ile müdafaa etmiştir. Sübkî’nin anlatışına göre, Sülemî ayrıca Tefsir ve Hadîs alanlarında da eserler yazmış, kırk yıl okutarak ve yazdırarak hadîs rivâyet etmiştir.”³⁸

Özet olarak, Sülemî küçük yaştan itibaren İslâmî ilimlerin her alanında dersler almıştır. O hem zâhirî ilimlerde hem de tasavvuf alanında kendisini yetiştirmiş ve bu ilimler ile ilgili dersler vermiştir.

D. İLMÎ SEYEHATLERİ

Sülemî atalarından kalan mirası Allah yolunda ilim öğrenme maksadı ile sarfetmiştir. O, devrinin âdeti olduğu üzere, ilmî seyahatlere çıkmıştır. Bu seyahatlerde birçok âlim ve mutasavvıftan dersler almıştır.

Kaynaklar onun sadece ilk seyahatinin tarihini vermişler, diğerlerinin tarihinden ise bahsetmemişlerdir. Sülemî ilk seyahatini şöyle anlatır: “Dedem Ebû Amr vefât ettiğinde, geriye üç bin dinar kıymetinde bir servet bırakmıştı. Annemden başka vârisi olmadığından, bütün mal bize kaldı. Zamanının büyük bir mutasavvıfı ve muhaddisi olan, Ebû’l-Kasım en-Nasrabadî’nin hac için hazırlık yaptığını öğrenince, onunla birlikte hacca gitmek için, annemden izin istedim. Annemin izin vermesi üzerine, dedemden kalan arazinin bir kısmını bin dinara sattım. Böylece 366/976 senesinde, hac için yolculuğa çıktım. O zaman, annem bana şu tavsiyede bulunmuştu: ‘Beytullaha gidiyorsun, yaptıklarına dikkat et. Her an seninle birlikte bulunan, omuzlarındaki kirâmen kâtibîn melekleri, yarın kendisinden utanç

³⁷ Doğrul, a.g.e., s. 84; Hucvirî, Ebû’l-Hasan Ali b. Osman (ö. 470/1077), *Keşfü’l-Mahcûb*, İngilizcesinden çev. Mahmud ve Ahmed Madî Ebû’l-Azâim, Dâru’t-Turâsî’l-Arabî, Kahire, 1994, s. 401.

³⁸ Doğrul, a.g.e., s. 84.

duyacağın bir işi, senin aleyhinde yazmasınlar.”³⁹

Sülemî'nin dedesi, servet sahibi olan İbn Nüceyd, vefât ettiğinde servetinin önemli bir kısmının Sülemî'ye kaldığını yukarıda belirtmiştik. Bu sayede, Sülemî, geçim sıkıntısı çekmediği gibi o dönemde benzeri az görülen zengin bir kütüphane kurdu. Başta dedesi olmak üzere, dönemin tanınmış âlimlerinden ders alan Sülemî, o zamanın âdeti olduğu üzere, meşhur ilim merkezleri olan Irak, Rey, Hemedan, Merv ve Hicaz'a gitmiştir. Oralarda birçok âlim ile görüşme fırsatı bulmuştur.⁴⁰ Darekutnî, Hâkim en-Nişâburî ve Muhammed b. Ali Keffâl gibi âlimlerden hadîs ve fıkıh okumuştur.⁴¹

Görüldüğü üzere, Sülemî kendisine kalan mal varlığı ile zengin biri olmuştur. O, bu zenginliğini ilim yolunda sarfetmiş, büyük bir kütüphane kurmuş ve ilmî seyahatlerde bulunmuştur.

E. HOCALARI/ŞEYHLERİ

Sülemî seksen yedi yıllık ömrü boyunca, Bağdat, Hicaz, Merv ve Nişâbur gibi ilim merkezlerinde, birçok üstaddan tasavvuf dersi almıştır. Kaynaklarda bu üstadların hoca mı şeyh mi oldukları kesin çizgilerle ayırtılmadığı için, biz de hoca/şeyh ifadelerini bereber kullanmayı tercih ettik. Biz burada hocalarından/şeyhlerinden bazılarını tanıtmakla yetineceğiz.

1. Ebû Bekr Ahmed b. İshak b. Eyyûb en-Nişâburî es-Sabğî: 258/871 yılında doğdu. Birçok âlimin övgüsüne mazhar olan es-Sabğî, 84 yaşında iken, 342 Şaban/953 Aralık tarihinde vefât etmiştir.⁴²

2. Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yakûb b. Yûsuf el-Asam en-Nişâburî: İbn Ebî Hâtim ve Zehebî'nin de tevsik ettiği Asam, 346/957 yılında vefât etmiştir.⁴³

3. Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî et-Tabarânî: 260/873 tarihinde, Akka şehrinde doğdu. Bir asırlık bereketli bir hayatın 60 yılını, İsfahân'da

³⁹ Beki, a.g.m., ss. 131-132; Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 249.

⁴⁰ Beki, a.g.m., s. 131; Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 248.

⁴¹ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 53.

⁴² Beki, a.g.m., s. 137.

⁴³ Beki, a.g.m., s. 138.

ilmî çalışmalarla geçiren et-Tabarânî 360/970 yılında vefât etti.⁴⁴

4. Ebû Amr Muhammed b. Matar en-Nişâburî: 265/878 Yılında doğdu. Hâkim onun hakkında, “Üstadlarımız arasında, onun kadar ibâdete düşkün, gayretli birisini görmedim.” demiştir. Ebû Amr 95 yaşında iken, 360/970 yılında vefât etmiştir.⁴⁵

5. Ebû Amr İsmâil b. Nuceym b. Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî, en-Nişâburî: 272/885 yılında doğdu. Doksan üç yaşında, 365/975 yılında vefât etti.⁴⁶

6. Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed es-Serrâc en-Nişâburî: 276/889 Yılında doğdu. 90 yaşında iken, Aşure günü, 366/976 yılında vefât etmiştir.⁴⁷

7. Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed el-Mukrî, ed-Dârekutnî: 306/918 yılında Bağdat'ın Dârekutn mahallesinde doğdu. El-Hasib ve Hâkim'in “zamanında hıfz, anlayış ve takvada misli olmadığını” söyledikleri Dârekutnî, 79 yaşında iken, 385/995 yılında vefât etti.⁴⁸

F. TALEBELERİ

Birçok ilim adamı, Sülemî ile sohbet etmek, ondan ders almak ve rivâyet etmek için onunla görüşmüşlerdir. Çünkü o tasavvuf ilmindeki derinliği ile tanındığı gibi, Hadîs ve diğer din ilimlerindeki bilgisi ile de şöhret kazanmıştı.⁴⁹ Biz, burada onun bazı öğrencilerinden bahsetmekle yetineceğiz:

1. Ebû Abdillah Muhammed b. el-Hâkim en-Nişâburî: 321/933 Yılında Nişâbur'da doğdu, 403/1012 yılında, 82 yaşında iken vefât etmiştir.⁵⁰ El-Müstedrek adlı eseriyle tanınmıştır, aynı zamanda ünlü bir hadis hâfızıdır.

2. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî: Şaban 384/Eylül 994 tarihinde doğdu. İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin onun hakkındaki, “İmam

⁴⁴ Zehebî, a.g.e., c. 16, ss. 119-128; Sübkî, a.g.e., c. 3, s. 222.

⁴⁵ Zehebî, a.g.e., c. 16, s. 162.

⁴⁶ Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 249.

⁴⁷ Beki, a.g.m., s. 138.

⁴⁸ Zehebî, a.g.e., c. 16, s. 449.

⁴⁹ Doğrul, a.g.e., ss. 88-89.

⁵⁰ Beki, a.g.m., s. 138.

Şâfiî'nin bütün Şâfiî âlimleri üzerinde minnet borcu vardır. Yalnız, Beyhakî'nin, Şâfiî üzerinde minnet borcu vardır." sözü meşhurdur.⁵¹ Beyhakî 458/1066 yılında, 74 yaşında iken vefât etmiştir. Eserleri arasında es-Sünenü'l-Kübrâ, el-Esmâ ve's-Sıfât ve el-Âdâb'ı sayabiliriz.⁵²

3. Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin b. el-Kuşeyrî: 375/985 Yılında doğan el-Kuşeyrî, 26 Rebîu'l-Âhir 465/9 Ocak 1073 tarihinde, 90 yaşında iken vefât etmiştir.⁵³ Meşhur Kuşeyrî Risâlesi'nin müellifidir.

4. Ebû Sâlih Ahmed b. Abdülmelik b. Ali b. Ahmed en-Nişâburî: 388/998 Yılında doğdu, Ramazan 470/Mart 1078 tarihinde vefât etmiştir.⁵⁴

5. Ebû Bekr Muhammed b. İsmâil b. Muhammed en-Nişâburî: 400/1009 Yılında doğdu. 483/1090 Yılında, 83 yaşında iken vefât etmiştir.⁵⁵

6. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Abdillah b. Amr eş-Şirâzî: 398/1007 Yılında doğdu. 487/1094 Yılında, 89 yaşında iken vefât etmiştir.⁵⁶

7. Ebû Abdillah el-Kâsım b. el-Fadl b. Ahmed es-Sakafî el-İsfahânî: 397/1006 Yılında doğdu. 489/1095 Yılında, 92 yaşında iken vefât etmiştir.⁵⁷

G. VEFÂTI

Seksen yedi sene yaşayan ve bereketli bir ömür süren Sülemî sekiz yaşında ilmî hayata başlamış vefâtına kadar da ilimle meşgul olmuştur. Çeşitli ilim merkezlerini gezdikten sonra, son zamanlarını memleketi olan Nişâbur'da ders okutmakla geçirmiştir. Sülemî 3 Şaban 412/12 Kasım 1021 tarihinde Nişâbur'da vefât etmiştir.⁵⁸

⁵¹ Beki, a.g.m., s. 138.

⁵² Kandemir, M. Yaşar, "Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin", *DİA*, İstanbul, 1992, c. 6, ss. 58-61.

⁵³ Beki, a.g.m., s. 138.

⁵⁴ Beki, a.g.m., s. 138.

⁵⁵ Beki, a.g.m., s. 138.

⁵⁶ Beki, a.g.m., s. 138.

⁵⁷ Beki, a.g.m., s. 138.

⁵⁸ Beki, a.g.m., s. 32; Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 53; Doğrul, a.g.e., s. 94.

II. ESERLERİ

Yaptığımız çalışma neticesinde, kaynaklarda, Sülemî'ye 100'ü aşkın eser nisbet edildiğini gördük. Ancak bunların çoğu günümüze ulaşmamıştır. Sülemî'nin eserleri, çeşitli ilimlerin ve özellikle tasavvufun en güvenilir kaynaklarından sayıldığı için, son zamanlarda büyük önem kazanmış ve çeşitli baskıları yapılmıştır. Onun eserlerinin bir kısmı zâhidlerin ve sûfilerin hayatına, bir kısmı da sohbet, Melâmet, fütüvvet gibi tasavvufi konulara ve zümrelere dâirdir.⁵⁹

Önce hakkında bilgi toplayabildiğimiz yayınlanmış eserleri yayın tarihlerine göre sıraya koyduk. Sonra yayınlanmamış veya yayın tarihi bilgisine ulaşamadığımız eserleri alfabetik olarak sıraya koyduk. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. *Târîhu's-Sûfiyye*: Massignon, bazı kısımlarını "*Quatre Textes ineditis relatif a Hallaj*" eserinde, 1914 yılında Paris'te neşretmiştir.⁶⁰ Maalesef bu eser zâyî olmuştur.

2. *Hakâiku't-Tefsir*: Kur'an'ın tasavvufi tefsiridir ki, "Ehl-i hak" tefsiri diye de tanınır. Yazma bir eserdir ve birisi Britanya Müzesi'nde, diğerleri Ezher Kütüphanesi'nde ve Fatih Kütüphanesi'nde olmak üzere toplam üç nüshası mevcuttur.⁶¹ Massignon,⁶² Hallac ile ilgili kısımlarını, Paris'de 1923 yılında, "*Essaie Sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane*"⁶³ adlı eserinde yayınlamıştır.⁶⁴

Mutasavvıfların, Kur'an âyetlerine dâir yorumlarını içeren ilk kapsamlı eserdir. Sülemî âyetler ile ilgili şahsî yorumlarından ziyade, sûfilerin yorumlarını aktardığından, eser bir tür derleme niteliğinde olup diğer tasavvufi tefsirlerde de olduğu gibi, Kur'an'ın bütün âyetlerinin tefsirini ihtiva etmez. *Hakâiku't-Tefsir*,

⁵⁹ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 53.

⁶⁰ Doğrul, a.g.e., s. 93.

⁶¹ Beki, a.g.m., s. 140; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 179.

⁶² Louis Massignon 1883-1962 yılları arasında yaşamıştır. İslâm araştırmaları yapmış, özellikle Hallâc-ı Mansûr üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınmıştır. Ünlü bir Fransız şarkiyatçı olup aynı zamanda yazar, düşünür ve akademisyendir. (Daha fazla bilgi için, bk. Bilici, Faruk, "Massignon, Louis", *DİA*, İstanbul, 2003, c. 28, ss. 100-103.)

⁶³ Bu eser Benjamin Clark tarafından İngilizce'ye çevirilmiştir. Massignon, Louis, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism*, (İngilizce'ye) çev. Benjanin Clark, Indiana, 1997.

⁶⁴ Doğrul, a.g.e., s. 93.

Abdülkerîm Kuşeyrî'nin *Letâ'ifü'l-İşârât*⁶⁵ tefsiri ile Rûzbihân-ı Baklî'nin *Arâ'isü'l-Beyân* adlı tefsirleri üzerinde etkili olmuştur. Eserin tenkitli neşri⁶⁶ Seyyid İmrân tarafından yapılmıştır.⁶⁷ Eserde, bazı müfrit sûfilerin, Kur'an'ın zâhirî mânaları ile Ehl-i Sünnet'in itikad ve uygulamalarına ters düşen aşırı görüş ve tutumlarını hatırlatan, cüretli te'villere sapmadan, Kur'an'ın iş'ârî ve bâtinî anlamlarına ağırlık verilmiştir.⁶⁸

Müellif, mukaddimesinde, zâhirî ilimler ile uğraşanların; kıraat, tefsir, müşkil, ahkâm, i'rab, lugat, mücmel, müfesser, nâsîh, mensuh gibi tefsir konularında iyi yetişmiş olduklarını ifade etmiştir. Buna karşılık, bunlardan hiçbirinin bazı âyetlerin yorumu ile ilgili olarak, Ebû'l-Abbas b. Atâ ve Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen bazı açıklamaların dışında, Allah (C.C.)'ın hitâbının "hakikat ehlinin lisanında" ne anlama geldiğini araştırıp, ortaya koyma zahmetinde bulunmadıklarını tespit etmiştir.⁶⁹

Sülemî, söz konusu tefsirlerde beğendiği açıklamalar yanında, tasavvuf ileri gelenlerinin tefsire dâir görüşlerini de topladıktan sonra, bütün bu birikimi sûrelere göre düzenlemiş ve tefsirini yazmaya karar vermiştir. Bu bakımdan eser, rivâyet metodu ile yazılan tefsirleri hatırlatır. Kitapta genellikle sûfî literatüründeki yorumlar esas alınmakla birlikte, zaman zaman zâhirî mânaya da yer verilmiş, hatta birçok âyette, önce zâhirî anlam ortaya konmuş, sonra bâtinî mânaya geçilmiş, bazı âyetlerde de sadece zâhirî mâna ile yetinilmiştir.⁷⁰

3. *Tabakâtü's-Sûfiyye*: Londra'da, Britanya Müzesi Kütüphanesi'nde, 18520 numaralı, yazma bir eserdir. Bir nüshası da Berlin Kütüphanesi'nde, 157 numaradadır. Bir diğer nüsha da İstanbul'da, Âşir Efendi Kütüphanesi'nde, 677 numaradadır. Dördüncü nüsha İstanbul Halk Kütüphanesi'nde, 157 numaradadır. Mısır Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Britanya Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshanın

⁶⁵ Bk. Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-İşârât*, nşr. İbrâhim Besyûnî, el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb Yayınları, Kahire, 1981.

⁶⁶ Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Hakâku't-Tefsîr*, tah. Seyyid İmrân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

⁶⁷ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

⁶⁸ Ateş, Süleyman, "Hakâiku't-Tefsîr", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 15, s. 163.

⁶⁹ Ateş, a.g.md., c. 15, s. 163.

⁷⁰ Ateş, a.g.md., c. 15, s. 163.

bir fotokopisi bulunmaktadır.⁷¹

Sülemî bu eserinde, sahabe ve tâbiûnu atlayarak, 200/815 yılından sonra yaşamış tasavvuf büyüklerini anlatır. Elimize ulaşan en eski tabakât kitabıdır.⁷² Sülemî eserin mukaddimesinde, 100 sūfinin hayatını, beş tabakaya ayırarak anlatacağını söylerse de, üç yerde, tek başlık altında, birden fazla sūfiye yer verdiğinden, sayı 105'e çıkmıştır. *Tabakâtü's-Sūfiyye* üzerine ilk çalışmayı yapan, J. Pedersen,⁷³ kırk sayfalık bir özetini (Paris, 1938), daha sonra Fransızca bir girişle birlikte tamamını (Leiden, 1960) yayımlamıştır. Eserin tenkitli bir neşri de, Nûreddîn Şerîbe (Kahire, 1953, 1969) ve Mustafa Abdülkâdir Atâ (*Zikrû'n-Nisveti'l-Müteabbidâti's-Sūfiyyât* ile birlikte, Beyrut, 2003) tarafından yapılmıştır.⁷⁴

4. *Risâletü'l-Melâmetiyye*: Mısır Umumî Kütüphanesi'ndeki nüshası, 178 numaralıdır. Berlin Kütüphanesi'ndeki nüshası, 3388 numaralıdır.⁷⁵ Mısır Üniversitesi'nde bunun bir fotokopisi mevcuttur, numarası 26036'dır. Britanya Müzesinde bulunan bir diğer nüshası da 7555 numaralıdır.⁷⁶ Ebû'l-Alâ Afîfi, 1945 yılında bu risâleyi, *el-Melâmetiyye ve's-Sūfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve* adlı eseri içinde yayımlamıştır.⁷⁷ Çalışmamızın temel konusu olan bu eser ileride genişçe ele alınacaktır.

5. *Âdâbü's-Suhbe ve Hüsnü'l-İşre*: Bu eserin nüshaları, Fatih Kütüphanesinde, 4082/2'de ve Şehitali Kitaplığı, 1114/2'de mevcuttur.⁷⁸ Mutasavvıfların uymaları gereken sohbet ve muhabbet esaslarından bahseder. Sülemî'nin bu eseri, M. J. Kister tarafından 1954 yılında Jerusalem'de, Mecdî Fethî tarafından 1990 yılında Tanta'da ve Yûsuf Ali Bedevî tarafından 1990 yılında

⁷¹ Doğrul, a.g.e., ss. 92-93.

⁷² Küçük, Hülya, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, Ensar Yayınevi, 3. bsm., İstanbul, 2011, s. 117.

⁷³ Johannes Pedersen 1883-1977 yılları arasında yaşamıştır. Danimarkalı bir şarkiyatçıdır. İslâmiyet üzerine tarihî ve sosyolojik yaklaşımları ile tanınmaktadır. (Daha fazla bilgi için, bk. Ceyhan, Semih, "Pedersen, Johannes", *DİA*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 219.)

⁷⁴ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

⁷⁵ Beki, a.g.m., s. 140; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 182.

⁷⁶ Doğrul, a.g.e., s. 93.

⁷⁷ Afîfi, Ebû'l-Alâ, *el-Melâmetiyye ve's-Sūfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*, Daru İhyai Kütübü'l-Arabiyye Yay., İskenderiye, Kahire, 1364/1945, ss. 86-120.

⁷⁸ Beki, a.g.m., s. 141; Sezgin, Fuad, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Yay., Riyad, 1984, c. 4, s. 182.

Beyrut'ta yayınlanmıştır.⁷⁹

6. *Cevâmiu Âdâbi's-Sûfiyye*: Köprülü Kütüphanesi 701, Lâleli 1516 ve Berlin 3081 numaralı mecmualarda mevcut olan bu eserin, Köprülü nüshası zâyi olmuştur.⁸⁰ Mutasavvıfların davranışlarında uymaları gereken edep esaslarından ve tasavvufun bazı prensiplerinden bahseder.⁸¹ Bu eser ilk olarak E. Kohlberg tarafından 1976'da Jerusalem'de yayınlanmıştır.⁸² Ayrıca, bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

7. *Uyûbü'n-Nefsi ve Müdâvâtuhâ*: Yazma bir eser olup, bir nüshası 3131 numarası ile Berlin Kütüphanesi'ndedir. Diğer nüsha, 74 numarası ile Mısır Kütüphanesi'ndeki Hizâne-i Timûriye bölümündedir.⁸³ Nefsin hastalıklarından ve bunların nasıl iyileştirileceği hususlarından bahseder. Bu eser, önce E. Kohlberg tarafından, 1976 yılında, Jerusalem'de yayınlanmıştır. Süleyman Ateş tarafından eserin tercümesi, 1977 yılında Ankara'da, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*'nde yayınlanmıştır. Ayrıca, Mehmet Ali Kara tarafından, eserin tercümesi, İstanbul'da, *Nefsin Ayıpları* ismi ile 2000 yılında yayınlanmıştır.⁸⁴

8. *Kitâbü'l-Fütüvve*: Bu eser, Ayasofya Kütüphanesi, 24098 numarada kayıtlıdır.⁸⁵ Fütüvvet konusunda yazılmış en eski kaynak olma niteliğini taşıyan eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile birlikte neşredilmiştir (Ankara, 1977). Eser İngilizce'ye (ter. Tosun Bayrak, *The Book of Sufi Chivalry*, London, 1983) ve Almanca'ya da (ter. Franz Langmayr, *Der Sufi Weg zur Vollkommenheit*, Breisgau, 1985) çevrilmiştir.⁸⁶

9. *Menâhicü'l-Ârifin*: Eserin bir nüshası Berlin Kütüphanesi'nde, 2831 numaradadır.⁸⁷ Diğer bir nüshası da, Münih Kütüphanesi, 264 numarada bulunan mecmuanın, 66b-73 sayfaları arasındadır. Bu eser, tasavvufî yaşantıyı ve

⁷⁹ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

⁸⁰ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 4.

⁸¹ Beki, a.g.m., s. 139; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 181.

⁸² Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

⁸³ Doğrul, a.g.e., s. 94.

⁸⁴ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

⁸⁵ Beki, a.g.m., s. 140; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 182.

⁸⁶ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

⁸⁷ Doğrul, a.g.e., s. 94; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 181; Beki, a.g.m., s. 139.

mutasavvıfın hâllerini tasvir etmektedir.⁸⁸ Bu eser, E. Kohlberg tarafından 1979 yılında, Jerusalem’de *Studies in Arabic and İslam*’da yayınlanmıştır.⁸⁹ Ayrıca, bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî’nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

10. *Kitâbü’l-Erbâin fi’t-Tasavvuf*: Sülemî’nin bu eseri, Hasan Abdülhamîd tarafından, 1401/1980 yılında, Haydarâbâd’da yayınlanmıştır.⁹⁰ Zühde dâir hadislerden sözededen bir eserdir.

11. *Âdâbu’l-Fakri ve Şerâituh*: Bu risâle, Fatih kütüphanesi, 553 numaralı mecmuanın, 60b-62b sayfaları arasında bulunmaktadır. Küçük bir risâle olup, fakrın hasletlerini ve mutasavvıfların yaşayış tarzını anlatmaktadır.⁹¹ Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî’nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

12. *Beyânü Ahvâli’s-Sûfiyye*: Lâleli kütüphanesi 1516 numaralı mecmuanın, 112a-118b sayfaları arasında bulunmaktadır. Tasavvuf ehlinin bir kısım hâl ve makamlarından bahseder.⁹² Ancak 115a’dan itibaren üslup değişir. Tasavvufî fikirlerden çok eskiden beri söylenegelen birtakım görgü kuralları ile hekim (doktor) sözlerinden söz etmeye başlar.⁹³ Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî’nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

13. *Beyânü Zeleli’l-Fukarâ ve Mevâcibu Âdâbihim*: Fatih kütüphanesi, 2650 numaralı mecmuanın, 77a-99b sayfaları arasında bulunmaktadır. Mutasavvıfların bazı hatalarını ve tasavvuf âdâbını izah etmektedir.⁹⁴ Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî’nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

14. *Derecâtü’l-Muâmelât*: Yazma bir eser olup, Berlin Kütüphanesi, 3453

⁸⁸ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 4.

⁸⁹ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 54.

⁹⁰ Uludağ, “Sülemî”, c. 38, s. 54.

⁹¹ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 6.

⁹² Beki, a.g.m., s. 139; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 184.

⁹³ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 5.

⁹⁴ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 5.

numaralı mecmuanın, 74 b-79 sayfaları arasında bulunmaktadır.⁹⁵ Bu kitap, akâid kitaplarında geçen bazı dînî ve tasavvufî ıstılahları açıklamaktadır.⁹⁶ Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

15. *Derecâtü's-Sâdikîn*: Tevekkül, ma'rifet ve velâyet makamlarından bahseder. Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

16. *El-Mukaddime fi't-Tasavvuf*: İskenderiye Belediye Kütüphanesi, 2822-d numarada bulunan bu eser, 16 sayfadan ibarettir. Tasavvufun ilkelerinden söz eder. 1082/1671 Yılında istinsah edilmiştir. Mikrofilm de 4517-273 numarada mevcuttur. Birinci sayfada, Nakîbzâde yazısı ile kitabın Sülemî'ye ait olduğunun kaydı ve bir de İskenderiye Belediye Kütüphanesi'nin mührü bulunmaktadır.⁹⁷ Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Ankara, 1981). Ayrıca bu eser, Hüseyin Emîn tarafından 1984'te Bağdat'ta ve Yûsuf Zeydân tarafından 1987'de Kahire'de yayınlanmıştır.⁹⁸

17. *Nesîmu'l-Ervah*: Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki mecmuanın, 95-105 sayfaları arasında yer almaktadır. Sülemî bu eserinde, âriflerin özelliklerini ve nefsi tezkiye yollarını özetlemektedir.⁹⁹ Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Ankara, 1981).

18. *Sülûkü'l-Ârifîn*: Bu eserin bir nüshası Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Tasavvuf kısmı, 74 numaralı mecmuanın, 17a-31a sayfaları arasında bulunmaktadır.¹⁰⁰ Diğer bir nüshası da, Berlin Kütüphanesi'nde, sıra numarası 74'tür.¹⁰¹ Mutasavvıfların ahlâklarından bahseder ve onların sülûk esnasında aşacakları hâl ve makamları anlatır. Bu eser, Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümesi ile neşredilmiştir (*Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Ankara,

⁹⁵ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 4; Doğrul, a.g.e., s. 94.

⁹⁶ Beki, a.g.m., s. 139; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 181.

⁹⁷ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 4.

⁹⁸ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

⁹⁹ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 5.

¹⁰⁰ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 5.

¹⁰¹ Doğrul, a.g.e., s. 94; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 183.

1981).

19. *Zikrû'n-Nisveti'l-Müteabbidâti's-Sûfiyyât*: Sülemî, yaşadığı dönemde, kadın sûfiler hakkında özel bir kitap yazan tek kişidir. Bu eserinde, seksen dört kadın sûfinin sözlerinden ve hayatından bahseder.¹⁰² Kadın sûfiler hakkında yazılan ilk eserlerden biri olan kitabın tenkitli neşri, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire, 1993) ve Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut, 2003) tarafından gerçekleştirilmiştir. Eser ayrıca, Sülemî ve kadın sûfilere dâir bir inceleme şeklinde, Arapça metin ve İngilizce tercümesi ile birlikte yayımlanmıştır (ter. E. Cornell Rkia, *Early Sufi Women*, Louisville, 1999). Meryem Hüseyinî, eseri Farsça'ya çevirmiştir (*Nuhustin Zenân-i Safevî*, Tahran, 2007). İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*'nin kadınlarla ilgili bölümünü, Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*'ün son bölümünü, bu eserden faydalanarak yazmışlardır.¹⁰³

20. *El-Fark Beyne İlmi'ş-Şeriatî ve'l-Hakîka*: Bu eserin nüshası, Ayasofya Kütüphanesi, 4128'de mevcuttur.¹⁰⁴ Şeriat ve tasavvuf ilimleri ile bu iki ilmin farklarından bahseden bir eserdir.

21. *Er-Redd Alâ Ehli'l-Kelâm*: Bu eserin bir nüshası, Zahirîyye Kütüphanesi'nde, mecmua, 35 (h. 511)'te mevcuttur.¹⁰⁵ Kelâmcılara karşı tasavvufî görüşlerin savunulduğu bir eserdir.

22. *Galatâtü's-Sûfiyye*: Kahire yazmasının bir parçası olup, 178 numaralıdır.¹⁰⁶ İbni Arabî açlık konusunu anlatırken, Sülemî'nin görüşünü bu esere işaret ederek bahsetmiştir.¹⁰⁷ Serrâc'ın *el-Lümâ*'sında,¹⁰⁸ sûfilerin eleştirildiği son bölümle büyük benzerlik gösteren bu risâlenin, Sülemî'nin müridlerinden biri tarafından yazılıp ona nisbet edildiği de ileri sürülmektedir.¹⁰⁹

23. *Hadîsü's-Sülemî*: Bu eserin bir nüshası, Köprülü Kütüphanesi, 1584/6'da

¹⁰² Küçük, a.g.e., s. 117.

¹⁰³ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

¹⁰⁴ Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 182.

¹⁰⁵ Beki, a.g.m., s. 141; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 184.

¹⁰⁶ Beki, a.g.m., s. 140.

¹⁰⁷ Doğrul, a.g.e., s. 93.

¹⁰⁸ Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed et-Tûsî (ö. 378/988), *el-Luma*, tah. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdülbaki Surûr, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs, Kahire, 1960.

¹⁰⁹ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 54.

mevcuttur.¹¹⁰ Sülemî'nin rivâyet ettiği hadisleri içeren bir eserdir.

24. *Kitâbü's-Semâ'*: Bu eserin bir nüshası, Köprülü Kütüphanesi, 1631/7'de mevcuttur.¹¹¹ Semâ' hakkında dikkat edilmesi gereken hususları anlatan bir eserdir.

25. *Mesâil Veredet Min Mekke*: Bu eserin bir nüshası, Kahire Kütüphanesi'nde, mecmua 681 (322a-322b)'de mevcuttur.¹¹²

26. *Mes'eletü Derecâti's-Sâdikîn*: Bu eser, Fatih kütüphanesi, 2650 numaralı mecmuanın, 59a-69a sayfaları arasında bulunmaktadır. Sülemî bu eserinde, tasavvufta sülûk merhalelerini ve sâlikin geçireceği ruh hâllerini izah eder. Sülemî, diğer eserlerinin aksine, bu eserinde tekrarları atmış, özet bir şekilde ruh tasfiyesindeki makam ve hâlleri anlatmıştır.¹¹³

27. *Sualâtü li'd-Dârekutnî an Ahvâli'l-Meşâyih ve'r-Ruvat*: Bu eserin bir nüshası, Saray Kütüphanesi, 3. Ahmet bölümünde, 624/14'te mevcuttur.¹¹⁴ Eser, Sülemî'nin hocalar ve râviler ile ilgili Dârekutnî'ye (ö. 385/995) sorduğu sualleri ve cevapları kapsar.

28. *Vasiyye*: Bu eserin bir nüshası, Kahire Mülhak, 199/3 rakamlı, 21504b'de mevcuttur.¹¹⁵

29. *Zikru'l-Esmâ*: Yazma bir eser olup, 1603 sıra numarası ile Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹¹⁶ Allah'ın isimlerini zikretme ile ilgili hususlardan bahseden bir eserdir.

Görüldüğü üzere, Sülemî, İslam ilimlerinin pek çok alanında eserler bırakmıştır. Eserlerinde zâhidlerin ve sûfilerin hayatını; sohbet, Melâmet, fütüvvet gibi tasavvufî konuları ve zümreleri konu edinmiştir. Fakat eserlerinin sadece bir bölümü günümüze kadar ulaşmıştır. Eserlerinin kıymeti gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaya başlanmış ve eserleri ile ilgili araştırmalar artmıştır.

¹¹⁰ Beki, a.g.m., s. 141; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 184.

¹¹¹ Beki, a.g.m., s. 141; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 184.

¹¹² Beki, a.g.m., s. 141; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 184.

¹¹³ Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 5.

¹¹⁴ Beki, a.g.m., s. 141.

¹¹⁵ Beki, a.g.m., s. 141; Sezgin, a.g.e., c. 4, s. 184.

¹¹⁶ Doğrul, a.g.e., s. 94.

III. SÜLEMÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI

Bu bölümde, önce Sülemî'nin ilim ve hâl sahiplerini tasnîfi konusunu işleyeceğiz. Ardından, onun tasavvuf anlayışını net bir biçimde ortaya koyduğu ve tasavvufun ilkelerinden bahsettiği *el-Mukaddime fi't-Tasavvuf* isimli eserinde işlediği bazı konuları özetle ele almak istiyoruz.

Sülemî'ye göre tasavvufun şartları mütekaddimûn şeyhlerin üzerinde olduğu şartlardır. Bunlar da: “Dünyada zühd, zikir ve ibâdet ile meşgul olma, insanlara ihtiyaç duymama, kanaat, az yemeğe, içeceğe ve elbiseye râzı olma, fakirleri gözetme, şehvetleri terk etme, mücâhede, vera', az uyuma, az konuşma, gayreti toplama, murâkabe, insanlardan uzak durma, gurbet, şeyhler ile buluşma, ihtiyaç durumunda yeme, zaruret durumunda konuşma, uykuyu yenme, mescitlerde oturma, eski ve yamalı elbise giyme. Azîz Kitab bu şartların yerine getirilmesini ister. Allah Rasûlü de bunlarla amel edenin, amelinin kabul edildiğine şehâdet eder.”¹¹⁷

O, tasavvufa ehil olmayanların özelliklerini de şöyle açıklamaktadır: “Âzâlarını kulluk, hizmet ve itaatten kesen, kalbini zikir, irâde, azim, vâridatı bilme ve hâlis niyetten kesen, bu mezhebin hakkını vermeyen ve hakikatını bilmeyen kişi bu mezhepten olduğunu iddia ediyorsa, kendisinde olmayan bir şeyi iddia ediyordur. Bunu insanlara yaklaşmak, bir ekmek kapısı kazanmak için yapıyordur. Fakirlik, ihtiyaç, zillet, hizmet, mekruhlar, mücâhedeler ile uğraşma hakikatleri kendisine belirlediğinde, kaçır gider; kaybeder ve rezil rüsvay olur. Bu vasıfları terk etmekle davasının dışına çıkar. O taklitçidir. Elbiseleri yamalı olsa da hareketleri yapmacıklıdır. Korku, murâkabe, vera', mücâhede, zikir ve muameleler olmaksızın giyer ve hareket eder. Çünkü o, hüsrana uğramış ve kendisini maskara haline getirmiştir. Tasavvuf ona lânet eder. İddialar onu engeller. Şeytan onu kendisine yaklaştırır. Melekler ondan uzaklaşır. Allah (C.C.) onu fakirleştirir. Tasavvuf ehli onun düşmanıdır.”¹¹⁸

Ebû Nuaym İsfahânî, Sülemî'nin ekolünü şöyle açıklamaktadır: “Bu tâifenin câhilleri tarafından aslî hüviyetlerinden saptırılan tasavvuf medresesini, ilk

¹¹⁷ Sülemî, Ebû Abdurrahman, *el-Mukaddime fi't-Tasavvuf ve Hakikatühû*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye Yay., tah. Hüseyin Emin, Kâhire, 1956, s. 64, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, tah. Yusuf Zeydan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 99).

¹¹⁸ Sülemî, *el-Mukaddime*, ss. 64-65, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, ss. 100-101).

dönemlerinde olduğu gibi, hurafelerden temizleyip sünnete uygun şekli ile muhafaza etmeye çalışanlardan biri de Sülemî'dir. Sülemî, karşılaştığım büyük âlimlerden biridir. Kendisi selef-i Sâlihînin hakkında, onları dosdoğru takip eden ve bu tâifenin câhillerinden yüz çeviren, yanlışlıklarını asla kabul etmeyen biridir. Zira bu ekolün hakîkati, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e harfiyyen uymaktır. Sonra Sûfîlerin muhakkikleri ile hadîs âlimlerini takip etmektir.¹¹⁹

Sülemî'ye göre tasavvufun esası, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nin yolunu takip etmek, ona harfiyyen uymak, kitap ve sünnete sarılmak; bid'atleri ve nefsin kötü arzularını terk etmektir.¹²⁰

A. İLİM VE HÂL EHLİNİ TASNİFİ

Sülemî, ilim ve hâl sahiplerini üç kısma ayırmakta ve en üst mertebede de Melâmetîleri zikretmektedir. Ona göre birinci mertebede zâhir uleması yer almaktadırlar:

“Birinci derecedekiler, hükümleri ve hükümler ile alâkalı bilgileri toplamak, sağlamak ve vermekle meşgul olurlar; havâssın¹²¹ muâmelelerini, savaşlarını, müşâhedelerini denemeye değer vermezler. Bunlar zâhirî bilgileri ile şeriatın esasını ve dış temellerini koruyacak mes'elelerle ve ihtilaflarla uğraşırlar. Onlar, muâmeleleri düzenlemek, kitap ve sünnete bağlamak hususunda başvurulacak kaynaktırlar. Onlar, amellerini bozmadıkça, bu fâni dünyaya gönül vererek, öteberi toplamaya koyulmadıkça, şeriat âlimleri, din önderleridir. Aksi takdirde onlar, yaptıkları işin ehli olmaktan çıkarlar ve kendilerine uymaya gerek kalmaz.”¹²²

Sülemî'ye göre, ikinci mertebede, Allah (C.C.)'ın kendisini tanıma özelliği bahsettiği sûfîler yer alır: “Onlar havâssdırlar ki, Hakk Teâlâ, onlara kendini tanımak meziyetini bahşetmiştir ve onları halkın türlü türlü işlerinden ve gidişlerinden

¹¹⁹ Ebû Nuaym İsfahânî Ahmed b. Abdullah (ö. 430/1039), *el-Hilyetü'l-evliyâ*, çev. Zekeriyâ ve Hüseyin Yıldız, Ocak Yayınevi, İstanbul, 2010, c. 11, s. 25.

¹²⁰ Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 249.

¹²¹ Havâss: Arapça, seçkinler özel kişiler demektir. Tasavvuf yoluna girmiş, Allah'a vâsıl olmaya yönelmiş kişi. Gerçeğe vuslata erene de, ehassü'l-havâss, hâssü'l-hâss denir. Bunun mukâbili avâmdır. (Bk. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., 5. bsm., İstanbul, 2009, s. 257.)

¹²² Sülemî, Ebû Abdurrahmân (ö. 412/1021), *Risaletü'l-Melâmetiyye*, Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabiyye Yay., haz. Afifî, Ebû'l-'Alâ, *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*, İskenderiye, 1945, s. 86.

korumuştur. Onların bütün işleri ve istekleri Allah (C.C.)’tır. Onları halk yönünden dünyaya bağlayan bir nasipleri yoktur ve dünya ile hiçbir şekilde alâkaları yoktur. Onların bütün himmetleri, Allah (C.C.) yolunda toplanmıştır. Halk ile işleri güçleri yoktur ve Allah (C.C.)’tan başka bir yol tutmazlar. Bunlar havâssın da havâsslarıdır. Allah (C.C.), onları her türlü kerâmetle mümtaz kılmıştır ve sırlarını her türlü kirli alâkadan kesmiştir. Onlar bu yüzden Allah (C.C.) içindirler, Allah (C.C.) ile dirler ve gidişleri yalnız Allah (C.C.)’adır. Onlar bunu, muâmele yolunu sağlamlaştırdıktan ve mücâhede dillerini kendilerine karşı kurduktan sonra başarmışlardır. Onların sırları, Hakk’a nâzırdır ve gaybe bakıcıdır. Âzaları ibâdetle süslüdür. Dış yüzlerinde, şeriat yoluna aykırı bir şey görünmez. Fakat iç yüzleri de, gayb âlemini gözetmekten geri kalmaz. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)’in haklarında şöyle dediği kimselerdir: “Bütün kaygılarını tek bir kaygıya çeviren kimseyi, Cenabı Hakk diğer kaygılarından korur.”¹²³ Bunlar, Allah (C.C.)’a karşı ‘ma’rifet’ ehli dirler.”¹²⁴

Sülemî’ye göre, üçüncü mertebede, yani en üst mertebede Melâmetîler yer alır: “Hakk Teâlâ, yakınlık ve vuslat kerâmetleri ile onların iç yüzlerini zenginleştirmiştir. Onlar, sırrın sırrında, Hakk ile Hakk olmak mânâlarını gerçekleştirmişlerdir. Artık onlar için her ne olursa olsun, Hakk’tan ayrılık ihtimali kalmamıştır. Bunlar, en yüksek mertebelerde cem, kurbiyet, ünsiyet ve vuslat mânâlarını gerçekleştirdince, Hakk Teâlâ, onları halka açıklamayı kiskanarak; onları, ayrılık ifade eden zâhirî ilimler, şeriat hükümleri ve edep usulleri ile meşgul olan bir kesim olarak göstermiştir ki, bu şekilde onların Hakk ile Cemü’l-Cemî yakınlığındaki hâllerini korumuştur. Onların bânınlarının zâhirlerine tesir etmemesi ise en yüksek hâllerdendir.”¹²⁵

B. MUHABBET

Melâmetîlik’te en önemli hasletlerin başında muhabbet gelir. Çünkü muhabbet kâinâtın var oluş sebebidir. Bir Melâmetî için, sevgi Allah (C.C.)’ın kullarına bahşettiği lütufların başında gelir. Yaratılan her şeyi sevmek, gerçekte sevginin yegâne sahibi olan Yüce Yaratıcıyı sevmek anlamına gelir. ‘Hub’

¹²³ İbn Mâce, *Mukaddime*, 23.

¹²⁴ Sülemî, *Risâle*, ss. 86-87.

¹²⁵ Sülemî, *Risâle*, s. 87.

Arapça’da sevgi, muhabbet, dostluk, aşk, tutku, ilgi ve su kabarcığı gibi anlamları olan bir kelimedir.¹²⁶ Allah (C.C.)’ı sevmek, dünyayı sevmek, makam ve mevkîyi sevmek, hep bu kelime ile açıklanır. Bununla ilgili olarak Yûnus Emre şöyle der:

Kalbin pak eylegil
Mâsivâ hubbın sil
Hubbunı atâ kıl
*Işkun ver şevkün ver*¹²⁷

II./VIII. yüzyılın sonlarına doğru zâhidler ve ilk sûfiler, Allah (C.C.) ile kul ilişkisi ve âhiret konularında uyarı ve korkutmadan ziyade, sevgi ve ümidi öne çıkararak âyet ve hadîsler üzerinde durmaya başlamışlardır. Böylece zamanla sevgi tasavvufun temeli haline gelmiş, kulun Allah (C.C.)’a yönelişinde ibâdetin önüne geçmiştir. Râbia el-Adeviyye, Meryem el-Basriyye, Reyhâne-i Vâlihe, Muâze el-Adeviyye, Şa’vâne, Riyâh b. Amr el-Kaysî, Hibbân el-Harîrî, Habîb el-Acemî gibi Basralı zâhidler bu hareketin öncülüğünü yapmışlardır. Onlara göre bir mü’min Allah (C.C.)’ın gazabından ve cehennem azabından kurtulmak veya cennete girmek için Allah (C.C.)’a ibâdet edebilir, ancak ibâdetin en üstünü Allah (C.C.)’a sırf rab ve mevlâ olduğu için ibâdet etmek ve karşılığında rızâsını kazanmaktan başka hiçbir şey beklememektir. Râbia el-Adeviyye, cennet ve oradaki nimetler için Allah (C.C.)’a ibâdet etmeyi ücret karşılığında çalışmaya benzetmiştir.¹²⁸

Ebû Abdullah Küreşî: “Muhabbetin hakîkati, kendine hiçbir şey bırakmayacak şekilde, bütün varlığını sevgiline hibe etmendir.” demiştir. Nurî ise: “Muhabbet perdeleri yırtmak, sırları keşfetmek demektir.” demiştir. İbrahim Desukî ise: “Mürîdin sermayesi muhabbet ve teslimiyete sarılmaktır.” demiştir.¹²⁹

Sülemî’ye göre, muhabbet âriflerin yaratılma sebebidir. O, muhabbet konusunda şunları söyler: “Hubb (sevgi) iki harftir. “Ha” ve “ba”. “Ha” ruh kelimesindeki en son harftir. “Ba” beden kelimesindeki ilk harftir. Seven, bedensiz bir ruh ve ruhsuz bir beden olur. Her şeyin bir açıklaması vardır, muhabbet hariç.

¹²⁶ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2009, s. 283.

¹²⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 283.

¹²⁸ Uludağ, Süleyman, “Muhabbet”, *DİA*, İstanbul, 2005, c. 30, s. 386.

¹²⁹ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 84.

Çünkü onun açıklaması yoktur. O, açıklamaya giremeyecek kadar açık ve latiftir. Bundan dolayıdır ki Allah (C.C.), melekleri hizmet, cinleri kudret, şeytanları lânet için yaratmıştır. Ârifleri de muhabbet için yaratmıştır. Muhabbet; odunu, sevgililerin ciğerlerinden olan bir ateştir. Korku ateştir, sevgi nurdur. Kesinlikle nursuz ateş olmaz.”¹³⁰

Sülemî, sevilenden şikâyetçi olunamayacağı ve muhabbetin bir ilaç olduğu ile ilgili olarak, Ebû'l-Feth'ten şu hikâyeyi anlatır: “Bir gün, Şibli hastalandığında yanına vardım. Ona: “Senin için doktor çağıralım mı?” dedim. O da: “Doktorumu doktoruma nasıl şikâyet edebilirim ki! Benim başıma gelen doktorumdandır.” dedi. Onu serinletmek için yelpazeyi salladım. Bunun üzerine şöyle dedi:

*Sevgili hastalandığında ve sevgisi uzadığında,
Önce ilaç sonra hekimliği gerekir.
Tıbbın ilacı bir gün âciz kalırsa,
İlacın, sevdiğinin seni sevmesi olsun.”¹³¹*

Sülemî, sevgi ile ilgili olarak Zünnûn-ı Mısrî'den şunu nakleder: “Zünnûn, İsrail çölünde âbide bir kadına muhabbeti sordu. Kadın şöyle cevap verdi: ‘Onun, bildiğin bir başlangıcı, idrak edeceğin bir sonu yoktur. Çünkü sevilenin sonu yoktur. Sevginin başı hepsi içindir. Ortası kanaat içindir. Sonu ise yoktur.’ Sonra bayıldı. Ayıldığında şöyle diyordu:

*Allah (C.C.) bir kavmi sevdi,
onlar muhabbet yollarında
istikamet buldular, uyumadılar.
Sevgi kâsesinden mutluluğu tattırdı,
Onun muhabbetinde
kendilerini tuttular ve kaldılar.”¹³²*

Allah (C.C.) şöyle buyurmuştur: “Onlar ki sözleşmesinden sonra, Allah'ın aldığı sözü bozarlar. Allah'ın kurulmasını emrettiği bağı kesip koparırlar.”¹³³ Sülemî, bu âyeti şöyle açıklar: “Onlar muhabbet gözü ile O'na baktıktan sonra, O'ndan

¹³⁰ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 13, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, ss. 31-32).

¹³¹ Sülemî, *el-Mukaddime*, ss. 15-16, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 34).

¹³² Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 18, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 35).

¹³³ Bakara, 2/27.

başkasına bakarlar.”¹³⁴

Muhabbet (aşk) çok şerefli bir hâldir. Hakk Teâlâ muhabbetin kul için bir fazîlet olduğu hususunda şehâdetinde bulunmuş ve kulunu sevdiğini haber vermiştir. Şu halde Hakk Sübhânehû ve Teâlâ “O, kulunu sever.” diye vafedilir. Kul da “Hakk Sübhânehû ve Teâlâ’yı sever.”¹³⁵ diye vafedilir.¹³⁶

C. MA’RİFET

Allah (C.C.)’ın kuluna muhabbeti bahşetmesi sonucunda, sıradaki lütfu kul için ma’rifet kapılarını aralamasıdır. Bir Melâmetî için tek başına zâhirî ilimleri kuru kuruya öğrenmenin bir kıymeti yoktur. Ancak Yüce Yaratıcı kuluna kendini tanıması için kalp kaynaklı vasıtasız bir ilim lütfederse, bunun adı ma’rifet olur ki; bu Allah (C.C.)’ın kuluna büyük bir rahmeti olur.

Ma’rifet Arapça’da bilgi, ilim, idrak ve bilgelik gibi anlamlara gelir. Tasavvufta, dört kapı da denilen dört mertebe vardır: 1- Şerîat, 2- Tarîkat, 3- Hakîkat, 4- Ma’rifet. Şerîat beden için, tarîkat kalb için, hakîkat rûh için, ma’rifet Hakk içindir. Ma’rifetin sırta ait olduğunu söyleyenler de vardır. İlim ile ma’rifet bir imiş gibi gözükmesine rağmen, aralarında ince bir fark vardır: İlmin zıddı cehil iken, ma’rifetin zıddı, inkârdır. İlim kesbî iken, ma’rifet vehbîdir.¹³⁷

Tasavvufun İslam düşüncesine kattığı canlılık ve zindeliğin temelinde ma’rifet anlayışı bulunmaktadır. Ma’rifet ilimden tamamen farklı bir şeydir. İlim bilmek, ma’rifet ise tanımaktır. İlim yolunda olanlara âlim, ma’rifet ve irfan yolunda olanlara ise ârif denir. İrfan, keşif, ilham, ilm-i ledün, sezgi gibi daha başka terimlerle de isimlendirilen ma’rifet, kalb kaynaklı vasıtasız bir bilgidir.¹³⁸

Sülemî’ye göre ma’rifet üç kısımdır: “Dilin ma’rifeti ki, bu ikrârdır. Kalbin ma’rifeti ki, bu tasdîktir. Ruhun ma’rifeti ki, bu da yakîndir.”¹³⁹

Ona göre, Ârifin üç alâmeti vardır: “Dili hikmetle konuşur, kalbi ma’rifete

¹³⁴ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 18, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 36).

¹³⁵ Bk. Mâide, 5/54.

¹³⁶ Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 6. bsm., haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 404.

¹³⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 412.

¹³⁸ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 97.

¹³⁹ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 22, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 41).

samimidir, bedeni şeraite uygundur. Sonra kalplerinizde ma’rifetullahı talep ediniz. Diyâneti bilmeyi âlimlerden isteyiniz. Çünkü onlar, Allah (C.C.)’ın üzerinizdeki hüccetidir. Allah (C.C.)’la Allah (C.C.)’tan, ilimle ilimden müstağnî olmayınız. Biliniz ki, her ilmin bir ilmi vardır. Her ilim sahibinin üzerinde bir bilen vardır.”¹⁴⁰

Sülemî, kulun Allah (C.C.)’ı tanınmasının, ancak Allah (C.C.)’ın kuluna rahmet etmesi ile mümkün olabileceğine inanır. Bu konuda şunları söyler: “Yusuf b. Hüseyin’e ma’rifetin aslı soruldu. O da: ‘Ma’rifetin aslı, Allah (C.C.)’ın kuluna rahmet etmesi, ona bakması ve âyeti idrak etmeye muvaffak kılmasıdır.’ dedi. Allah (C.C.) ‘Rahmetini dilediğine tahsis eder.’¹⁴¹ buyurmuştur. Sonra: ‘Kul ne ile Rabbini tanır?’ diye soruldu. O da: ‘Kul kendisini tanımaktan âcizdir. Rabbini tanınması nasıl olur ki? Allah (C.C.), kime Allah (C.C.)’ı tanıtmışsa, o, O’nu tanımış, O’nu bulmuş ve O’nunla O’nun hakkında bilgilenmiştir.’ diye cevap verdi.”¹⁴²

Sülemî, ma’rifetin sıhhatli bir ilim ile ve kalbin tüm hücreleri ile mümkün olabileceğine inanır ve bununla ilgili şunları söyler: “Ma’rifetin sıhhati ilimle, ilmin sıhhati ma’rifet ile. İkisinden hiçbirisi sahibinden müstağnî değildir. Ma’rifet, kalbe Rabb’in varlığını bilmektir. Ma’rifet, kalbin bütün hücreleri ile tarifinin latifelerini mütalaa etmesidir.”¹⁴³

Kısaca ma’rifet, vecd ve ilham yoluyla, Allah (C.C.), sıfatları, isimleri ve gayb âlemi hakkında elde edilen bilgilerdir. Ruzbihan Baklı’nın ifadesi ile “Allah (C.C.)’ı Allah (C.C.) ile tanımaktır.”¹⁴⁴

D. TEVEKKÜL

Bir Melâmetî için, Allah (C.C.)’ın kuluna muhabbet ve ma’rifet mertebelerini lütfetmesi karşısında, kulun dayanacağı, güveneceği ve itimat edeceği tek varlığın Allah (C.C.) olduğunu tüm hücreleriyle anlaması gerekir. Bu şekilde kul, yaratılan her hangi bir şey yerine, sadece her şeyi yaratan Allah (C.C.)’a tevekkül eder ve masivadan ümidini keser.

¹⁴⁰ Sülemî, *el-Mukaddime*, ss. 22, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 42).

¹⁴¹ Bakara, 2/105.

¹⁴² Sülemî, *el-Mukaddime*, ss. 20-21, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 40).

¹⁴³ Sülemî, *el-Mukaddime*, ss. 22, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 41).

¹⁴⁴ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 99.

Tevekkül sözlükte, dayanmak, güvenmek ve itimat etmek gibi anlamlara gelir.¹⁴⁵ Tevekkül her işte bütün sebepleri yerine getirdikten sonra, Hakk'dan vâkî olan ve olacak tecellîye muntazır olmaktır.¹⁴⁶

Tevekkül tasavvufta bir makam ve hâl olarak kabul edilir. Sûfîler tevekkülün birçok çeşidi ve mertebesinden bahsetmişlerdir. Onların tevekküle dair tanımları bu çeşit ve mertebelerle ilgilidir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin, "Tevekkül kalbin Allahu Teâlâ'ya itimat etmesidir." şeklindeki ifadesi tevekkülün genel bir tarifidir.¹⁴⁷

Allah (C.C.), Kur'an'da tevekkülü pek çok yerde zikretmiştir:

"Kim Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter."¹⁴⁸

"Mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler."¹⁴⁹

"Artık kararını verdiğin zaman, Allah'a tevekkül et."¹⁵⁰

Tevekkülün hakikati, işleri Allâhu Teâlâ'ya bırakmak, ona tefviz etmek, yani tedbir ve ihtiyar karanlıklarından, ahkâm ve takdir meydanlarına çıkmaktır. Kul bilmelidir ki, kismetini değiştiremez, kismetinde olanı kaybetmez ve kismetinde olmayan şeye de nâil olamaz. Dolayısıyla onun kalbinin bunlarla sükûnete kavuşmuş ve Mevlâ'sının vâdi ile itmi'nâna ermiş olması gerekir.¹⁵¹

Hamdûn Kassâr: "Tevekkül Allahu Teâlâ'ya sımsıkı sarılman ve itimat etmendir." derken, Ebû Abdullah Küreşî de: "Tevekkül Allah (C.C.)'tan başka bir şeye sığınmamak ve başvurmamaktır." demiştir.¹⁵²

Sülemî, Allah (C.C.)'ın Hz. İsa (a.s.)'ya, tevekkül ile ilgili olarak şöyle vahyettiğinden bahseder: "Bana tevekkül et, Ben sana kâfiyim. Benden başkasına yönelme, bu durumda seni terk ederim. Kim Allah (C.C.)'la yetinirse; O, ona yeter. Kim Allah (C.C.)'tan başkasına yönelirse, sıkıntıya düşer."¹⁵³

¹⁴⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 658.

¹⁴⁶ İz, Mahir, *Tasavvuf*, Rahle Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 104.

¹⁴⁷ Uludağ, Süleyman, "Tevekkül", *DİA*, İstanbul, 2012, c. 41, s. 3.

¹⁴⁸ Talak, 65/3.

¹⁴⁹ Âl-i İmrân, 2/122.

¹⁵⁰ Âl-i İmrân, 2/159.

¹⁵¹ Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 204.

¹⁵² Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 81.

¹⁵³ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 26, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 47).

Sülemî'ye göre, insan rızık konusunda Allah (C.C.)'a güvenmelidir (tevekkül etmelidir). Bununla ilgili olarak şunları anlatır: “Ebû Osmân'a, “Nereye güveniyorsun?” diye soruldu. O da: “Eğer mü'min isen bu soru sana yönelik değildir. Eğer inkârcı isen, sen muhatap değilsin.” dedi ve sonra: “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah (C.C.)'a âit olmasın.”¹⁵⁴ Hûd sûresinin 6. âyetini okudu.

Sülemî, Allah (C.C.)'ın kendisine tevekkül eden kuluna da, tevekkül etmeyen kuluna da kâfi olduğu ile ilgili olarak, Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'un şu sözlerini nakleder: “Allah (C.C.), tevekkül edene de, etmeyene de kâfidir. Çünkü bilsinler veya bilmesinler, Allah (C.C.) yaratıklara kâfidir. Çünkü O, onların yaratıcısıdır. O'ndan başkası, onların kifâyetine mâlik değildir.”¹⁵⁵

Tevekkül, şek ve şüpheyi defetmek, Mâlikü'l-mülk olan Allah (C.C.)'a mutlak olarak teslimiyet göstermek; Allahu Teâlâ'nın elinde olana güvenmek, halkın elinde bulunandan ümit kesmektir.¹⁵⁶

Özetle tevekkül, kulca yapılması gereken her şeyi yaptıktan sonra, Hakk'a ilticâ etmektir. Yani kulun kudret ve vüs'atı dâhilinde, her ne yapılmak icab ediyorsa hepsini yapıp Hakk'a boyun eğmektir.¹⁵⁷

E. RIZÂ

Melâmetîlik'te muhabbet, ma'rifet ve tevekkül makamlarıyla lütuflandırılan bir kulun, Allah (C.C.)'ın verdiği her hükme rızâ göstermesinden başka çıkar bir yolu yoktur. Kul Yaratıcısının kendisi hakkında yazdığı kadere, başına gelen kazalarına gönülünden râzı olur ve başına gelen her şeyin kendi hayrına olduğuna mutlak surette inanır. Allah (C.C) böylece o kulundan râzı olur, kuluna da kendisinden râzı olma makamını bahşeder.

Rızâ, Arapça'da memnuniyet, hoşnutluk, kabul, muvafakat, teveccüh kazanma ve göze girme gibi anlamlara gelir. Kalbin, hükmün akışı altında sükûnet hâlinde bulunmasıdır. Dekkâk: “Rızâ, belayı hissetmemektir.” der. Genel olarak rızâ,

¹⁵⁴ Hûd, 11/6.

¹⁵⁵ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 25, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 46).

¹⁵⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 254.

¹⁵⁷ İz, a.g.e., s. 104.

hüküm ve kazaya itirazda bulunmamayı ifade eder.¹⁵⁸

Hakk Teâlâ kulundan râzı olmadıkça, kulun O'ndan râzı olması hemen hemen mümkün değildir. Çünkü Allah (C.C.): “Allah onlardan râzı olmuştur ve onlar da O'ndan.”¹⁵⁹ buyurmuştur.¹⁶⁰

Sülemî, Allah (C.C.)'ın takdir ettiği her kazânın, mü'minin hayrına olduğuna dâir, Hasan Basrî'nin şu sözünü nakleder: “Mü'minin ister hoşlandığı, ister kerih gördüğü olsun, takdir edilmiş hiçbir kazâ yoktur ki, onun için hayır olmasın.”¹⁶¹

Allah (C.C.)'tan râzı olan bir kul, başına gelenlerin O'nun bir sınaması olduğunu bilir ve O değiştirmedikçe de durumunun değişmesini istemez. Sülemî bu durumla ilgili olarak, Bîşr-i Hâfî'den şu sözleri nakleder: “Allah (C.C.)'tan râzı olan kul, Allah (C.C.) onu bedeni ile sınadığında afiyeti, kendisini iyileştirdiğinde hastalanmayı, zenginleştirdiğinde fakirleştirmesini, fakirleştirdiğinde zenginleştirmesini istemez; değiştiren bizzat O olmadıkça.”¹⁶²

O, her hâlükârda Allah (C.C.)'tan râzı olmak gerektiği ile ilgili olarak da, Ebû Osmân Nişâburî'den şu sözleri nakleder: “Kırk yıldan beridir, Allah (C.C.) beni bir halde kılsın ve ben ondan hoşlanmayayım. Beni başka bir hâle soksun ve ben ona nasıl kızayım?” Yine şöyle demiştir: “Rızâ, kalbin kazaya sevinmesidir. En faziletli rızâ, rızâyâ güvenmemendir. Güzel hayat rızâdır.”¹⁶³

Sülemî rızâ ile ilgili olarak Şiblî'nin şu sözlerini nakleder: Şiblî'ye “Rızâ, cenneti istemek midir yoksa cehennemden korunmak mıdır?” diye soruldu. O da: “Râzı olan cenneti istemez ve ateşten de korunmaz.” diye cevap verdi.¹⁶⁴

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; tasavvufta bütün gaye rızâda toplanmıştır. Bütün gaye Allah (C.C.)'ı râzı etmek ve O'ndan râzı olmaktır. Mü'min, Allah (C.C.)'ı râzı etmek ve O'ndan râzı olmak durumundadır.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 517.

¹⁵⁹ Mâide, 5/119; Beyyine, 98/8.

¹⁶⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 276.

¹⁶¹ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 38, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 62).

¹⁶² Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 38, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 62).

¹⁶³ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 39, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 64).

¹⁶⁴ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 39, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 64).

¹⁶⁵ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 210.

F. FÜTÜVVET

Melâmetîlik'te nefis iddiası yoktur. Çünkü bir Melâmetînin nefsi “elestü bezminde” tamamen Allah (C.C.)'a teslim edilmiştir. Bu yüzden kul, kendisinden çok başkalarını düşünmeli, hürmeti, izzeti kendisi için değil başkaları için istemelidir.

Fetâ sözlükte “genç, yiğit, cömert”; fütüvvet ise gençlik, erlik, yiğitlik anlamında bir kelimedir.¹⁶⁶ Tasavvuf kaynaklarında, II./VIII. yüzyıldan itibaren önde gelen sûfîlerin fütüvvet kelimesini tasavvufî bir terim olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir. Ali Sâmî en-Neşşâr, fütüvvetten ilk bahseden sûfînin Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) olduğunu ve kelimeyi “dostların kusuruna bakmama” şeklinde tarif ettiğini belirtmiştir. Öte yandan, ondan önce Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765), “Bize göre fütüvvet, ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir.” dediği bilinmektedir. Nitekim İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye de fütüvvetten ilk defa Ca'fer es-Sâdık'ın bahsettiğini söyler.¹⁶⁷

Sülemî fütüvvet için beş şart öne sürmüştür: Emânet, iffet, sıdk, sâlih kardeşlik ve gönül islâhı. Bunlardan birisini yitirenin, fütüvvet şartından çıkacağını da ifade etmiştir.¹⁶⁸

O, bir kişinin fütüvvete sahip olduğuna hükmedilebilmesi için beş haslete sahip olmasını şart koşturmuştur. Bununla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Kimde beş haslet bulunursa, onun tam bir fütüvvete sahip olduğuna hükmedilir. Az nimete şükreden olması, çok musîbete karşı sabreden olması, câhili hilmi ile idare etmesi, cimriyi cömertliği ile terbiye etmesi, başkasının istediği gibi karşılık istememesi (ve böylece) daha önce yaptığı iyiliği harab etmemesi.¹⁶⁹

Misafire ikram etmeyi ve misafir ile güzelce sohbet etmeyi de, fütüvvetin edepi arasında sayan Sülemî, bu konuda şunları söyler: “Misafir geldiğinde, öncelikle onu ağırlaması ve ikramda bulunması, sonra yemeği hazırlaması, sonra da onunla güzelce sohbet etmesi fütüvvetin edebindedir. İbrahim (a.s.)'ı görmüyor

¹⁶⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 220.

¹⁶⁷ Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. 13, s. 259.

¹⁶⁸ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 39, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 65).

¹⁶⁹ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 39, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 66).

musun? Önce yemekle başladı, sonra selâm. Allah (C.C.) şöyle buyurmuştur: “Çok geçmeden önlerine kızartılmış bir buzağı ile geldi.”¹⁷⁰ Bu, hazır olanı çabucak getirmektir.¹⁷¹

Sülemî fütüvvetin önemine binâen de şunları belirtmiştir: “Sonra fütüvveti bütün hâllerin aslı yaptı. Ameller ile övünmeyi terk etmekle birlikte, gizli açık bütün fiil ve sözlerde dîne riâyeti gözetmede, sünnete uymada, Allah (C.C.)’ın emrine uymada, nehyettiğinden kaçınmada eşit kıldı.”¹⁷²

G. CÖMERTLİK

Bir Melâmetî bu dünyada yaptığı iyi amellerinin hiçbirinin karşılığını bu dünyada beklememeli hele de yaratılmış her hangi bir canlıdan mükâfat dilenmemelidir. Çünkü bir kulun râzı olacağı varlık da, kendisinden razı olunmasını bekleyeceği varlık da sadece Allah (C.C.)’tır. Bu gerçeği göz önünde tutması gereken bir Melâmetî de her nimetin kendisine Allah (C.C.)’tan bir lütuf ve emanet olduğunu idrâk etmesi gerekir. Kendisi daha çok ihtiyaç duysa bile, kendisine lütfedilen nimetleri meşrû imkânlar çerçevesinde, sadece Allah rızasını gözeterek başkaları için sarfetmelidir. Bu hâl tasavvufta cömertlik makâmıdır ve bir Melâmetî için yüksek bir mertebedir.

Cömertlik, eldeki imkânları meşrû ölçüler içinde, gönüllü olarak ve karşılık beklemeden başkalarının yararına sunma eğilimi olarak tanımlanabilir. Cömert kelimesi, Farsça cevân-merd kelimesinden Türkçeleştirilmiştir. Farsça’da cevân-merd; cömert, yiğit, delikanlı anlamlarına gelir.¹⁷³ Cömertlik kavramı İslâm ahlâkı literatüründe genellikle sehâ, sehâvet ve cûd terimleri ile ifade edilir. Sehâ ve sehâvet sözlükte “ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlanması” anlamına gelir. Bu mânadan hareketle gönül zenginliği ve genişliğine de sehâvet denilmiştir. “Bir şeyin yeni, iyi ve sağlam olması”, ayrıca “cömertlik yapmak” anlamındaki cevd veya cevdet kökünden türetilmiş olan cûd da terim olarak sehâvet

¹⁷⁰ Hûd, 11/69.

¹⁷¹ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 40, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 66).

¹⁷² Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 41, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 68).

¹⁷³ Kanar, Mehmet, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, 2. bsm., İstanbul, 2010, s. 575.

kelimesi ile eş anlamlıdır. Bazı İslâm ahlâkçıları bu iki terimi cömertliğin farklı dereceleri için de kullanmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de sehâ, sehâvet ve cûd kelimeleri geçmemekle birlikte pek çok âyette infak, îsâr, i'tâ, it'âm, ihsan, ikram, bezl gibi masdarlardan gelen fiiller ile cömertlik erdeminin önemi üzerinde durulmuştur. Hadîslerde ise hem bu kelimeler hem de sehâ, sehâvet ve cûd kelimeleri geçmektedir.¹⁷⁴

Allah (C.C.) kitabında cömertliği şöyle övmüştür: “Kendileri ihtiyaç duysalar bile, onları (başkalarını) kendilerine tercih ederler.”¹⁷⁵

“Kendileri ihtiyaç duydukları halde, yiyeceklerini sırf Allah (C.C.) rızâsına ermek için fakire, yetime ve esire ikram ederler.”¹⁷⁶

Allah (C.C.) cimrilik edenleri de şöyle yermiştir: “Cimrilik edip vermedikleri malları, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.”¹⁷⁷

Hadîs kitaplarında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in cömertliğine dair pek çok rivayet yer almaktadır. Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik (r.a.) gibi ünlü sahâbîlerden nakledilen hadîslerde, Hz. Peygamber (s.a.v.) insanların en cömerdi olarak tanıtılmıştır.¹⁷⁸ Hz. Ali (r.a.): “Cömertlik, verirken başa kakmamaktır, bir hurmanın yarısı bile verilmiş olsa, Allah (C.C.) cömertliği sever.” demiştir.¹⁷⁹

Sülemî cömertliğin alâmetinin üç olduğunu söyler: “İhtiyaç duyduğu halde sarfetmek, yaptığı bağışı azımsamak, insanların kalblerine mutluluğu sokmak için câhilce kendisi ile övünmekten korkmak” ve cömertliği de şöyle tanımlar: “Cömertlik, yanında bulunan en değerli şeyi, düşük görülen insanlara harcamaktır.”¹⁸⁰

Sülemî, Abdullah b. Mübârek'ten¹⁸¹ cömertlik ile ilgili şu sözü nakleder:

¹⁷⁴ Çağrıncı, Mustafa, “Cömertlik”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 72.

¹⁷⁵ Haşr, 59/9.

¹⁷⁶ İnsan, 76/8.

¹⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/180.

¹⁷⁸ Bk. Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 5; *Savm*, 7; *Menâkıb*, 23; Müslim, *Fezâil*, 48, 50.

¹⁷⁹ Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat Yay., İstanbul, 2004, s. 373.

¹⁸⁰ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 44, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 71).

¹⁸¹ Tam adı Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî'dir. 118/736-181/797 Yılları arasında yaşamıştır. Tebeü't-tâbiînün ileri gelenlerindedir. O, muhaddis, zâhid ve

“Nefsin harcamadaki cömertliği, insanların elindekini harcama cömertliğinden daha zordur.”¹⁸² Son olarak cömertlik ile ilgili şu hikâyeyi anlatır: Adamın biri bir ziyafet verir ve her misafirin bulunduğu mecliste bir lamba yakar. Kendisine: “İsraf ediyorsun.” denilir. Bunun üzerine: “Allah (C.C.)’tan başkası için gördüğüm her lambayı söndürürüm.” der ve hiçbir lambayı söndürmez.”¹⁸³

Kısaca Sülemî’ye göre cömertlik, insanın kendisinden çok başkasını düşünmesi ve ona meşrû imkânlar çerçevesinde severek yardım etmesidir. İslâm ahlâkında cömertlik önemli bir yer tutmakta ve övülmekte iken, cimrilik yerilmiştir.

---

fakihdir. Devrin kültür merkezlerinden biri olan Merv’de doğdu. Babası Türk’tür, annesinin de Hârizmlî bir Türk olduğuna dair rivayet vardır. (Daha fazla bilgi için, bk. Küçük, Raşit, “Abdullah b. Mübârek”, *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, ss. 122-124.)

¹⁸² Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 47, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 74).

¹⁸³ Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 47, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 74).

IV. ÂLİMLERİN SÜLEMÎ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde, bazı âlimlerin, Sülemî'nin lehinde ve aleyhindeki görüşleri üzerinde duracağız. Önce Sülemî'nin lehindeki görüşlere bir göz atalım.

Sülemî'nin zühd ve takvası konusunda birçok âlimin medh u senâsı vardır.¹⁸⁴ Büyük hadîs imamı ve aynı zamanda Sülemî'nin talebesi olan Ebû Abdillâh Hâkim (ö. 405/1014), onun hakkında şu iki sözü söylemiştir, birincisi: “Eğer Ebû Abdurrahman abdâl (velî) değilse, yeryüzünde, Allah (C.C.) için hiçbir velî yoktur.”¹⁸⁵ İkincisi: “O semâ'ı çok olan, itkân sahibi, tasavvuf ve hadîs evinde yetişmiş birisidir.”¹⁸⁶

Hatîb Bağdâdî¹⁸⁷ (ö. 463/1071) ise Sülemî hakkında şunları söylemiştir: “Kendi memleketinde Ebû Abdurrahman'ın kadri büyüktür, mutasavvıflar arasında yüksek mevkîsi vardır. Aynı zamanda büyük bir hadîs âlimidir.”¹⁸⁸

Abdülğafir Fârisî¹⁸⁹ (ö. 529/1135) de onun hakkında şunları söylemektedir: “Sülemî, zamanının tarîkat şeyhi idi. Hakikat ilimleri ile tasavvufî ma'rifetleri bir araya getirmeye muvaffak olmuş bir insandı. Büyük hadîs hâfızları, kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir.”¹⁹⁰

Sübkî (ö. 756/1355) de kendisinden öncekilerin görüşlerini değerlendirmiş ve Hatîb'in görüşlerinin muteber olduğunu, yani Sülemî'nin sika olduğunu ifade etmektedir.¹⁹¹

Muhammed b. Cafer Kettânî¹⁹² (ö. 1927) de, Sülemî'nin keramet sahibi bir

¹⁸⁴ Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 249.

¹⁸⁵ Şerîbe, a.g.e., s. 48.

¹⁸⁶ Beki, a.g.m., s. 133.

¹⁸⁷ Tam adı Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî'dir. 392/1002-463/1071 Yılları arasında yaşamış, *Târîhu Bağdâd* adlı eseri ile tanınmıştır. Aynı zamanda hadîs hâfızı ve tarihçidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Kandemir, M. Yaşar, “Hatîb el-Bağdâdî”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 452-460.)

¹⁸⁸ Hatîb Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdat*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yay., Beyrut, trs., c. 2, s. 248.

¹⁸⁹ Şafîî fâkihidir, muhaddîs ve tarihçidir. Gazâlî'nin talebesidir. Önemeli eserleri arasında, *Kitâbü's-Siyâk litârîhi Nişâbur ve Kitâbü'l-Erbâin* vardır. (Daha fazla bilgi için, bk. Kandemir, M. Yaşar, “Abdülğafir el-Fârisî”, *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, ss. 203-204.)

¹⁹⁰ Beki, a.g.m., s. 133.

¹⁹¹ Sübkî, a.g.e., c. 4, s. 145.

¹⁹² Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî'dir. 1857-1927 Yılları arasında yaşamış, Hadîs âlimidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Özel, Ahmet, “Kettânî, Muhammed b. Ca'fer”, *DİA*, İstanbul, 2002, c. 25, ss. 337-338.)

velî ve hadîste sika olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, kendisinin Sülemî'ye muâsır olduğunu fakat hiçbir zaman onun seviyesine ulaşamadığını ifade etmektedir.¹⁹³

Sülemî'nin aleyhindeki görüşlere baktığımızda, bunların şu iki noktada toplandığını görmekteyiz: Birincisi, tasavvufî mânada yazdığı *Hakâiku't-Tefsir* adlı eserinin etrafındaki şüpheler, ikincisi ise Sûfiler için hadîs uydurduğu ithâmı.

Sülemî'nin tefsirini tenkit eden âlimlerden, Ebû'l-Hasan Vâhidî (ö. 468/1076), "Eğer Sülemî, *Hakâiku't-Tefsir* adlı kitabında yazdıklarının, gerçekten Kur'an'ın tefsiri olduğuna itikad etmişse, şüphesiz dinden çıkmıştır."¹⁹⁴ demiştir. Buna karşılık olarak, Ömer Nasûhî Bilmen¹⁹⁵ (ö. 1971) ise, Vâhidî'nin büyük bir müfessir olduğunu belirttikten sonra, onun, Sülemî gibi eski âlimlerden bazıları hakkındaki sözlerinin isabetsiz olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁶

Zehebî (ö. 748/1348), Sülemî'yi, "imam, hâfız, muhaddis, şeyhu'l-meşâyih, tasnifleri makbûlu't-tasânîf, Şeyhu Horasan" gibi lafızlarla nitelendirmesine rağmen, tefsirini tenkit etmiştir. Eser içerisinde, Ehl-i Sünnet akîdesine ters düşen fikirlerin bulunduğunu belirttikten sonra; "Sapıklıktan, heva ve heves ile söylenen sözlerden Allah (C.C.)'a sığınırız."¹⁹⁷ demiştir. Buna karşılık olarak, Sübkî (ö. 756/1355), Zehebî'nin, Sülemî'yi bir yandan celâlet sahibi, şeyhü'l-meşâyih olarak kabul etmesini, diğer yandan da tefsirinde Ehl-i Sünnet akîdesine ters düşen görüşlerin bulunduğunu ifade etmesini, bir çelişki olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁸

Îzâhu'l-Meknûn'un müellifi, İsmail Paşa¹⁹⁹ (ö. 1920) da, Sülemî'ye yapılan tenkitlere, şu ifadeler ile cevap vermiştir: "Şu husus kesinlikle bilinmektedir ki; *Hakâiku't-Tefsir*'deki görüşler, yüzlerce müttakînin, ümmetin makbulü olmuş âlimlerin ve mutasavvıfların görüşleridir. Kendisinin şahsî düşüncesi ise ya hiç

¹⁹³ Kettânî, *er-Risâlet'ül-Müstatrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Müşerrefe*, Dârü'l-Fikr Yay., Beyrut, 1332/1913, s. 54.

¹⁹⁴ İsmail Paşa (Bağdatlı), *Îzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn*, MEB Yayınları, İstanbul, 1972, c. 2, s. 673.

¹⁹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, 1883-1971 yılları arasında yaşamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin Diyanet İşleri başkanlığını yapmış 5. Kişisidir. Aynı zamanda fıkıh ve tefsir âlimidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Yaran, Rahmi, "Bilmen, Ömer Nasuhi", *DİA*, İstanbul, 1922, c. 6, ss. 162-163.)

¹⁹⁶ Beki, a.g.m., s. 134.

¹⁹⁷ Zehebî, a.g.e., c. 18, s. 255.

¹⁹⁸ Sübkî, a.g.e., c. 4, s. 143.

¹⁹⁹ Bağdatlı İsmâil Paşa, 1839-1920 yılları arasında yaşamış bir askerdir. Aynı zamanda bibliyografya ve hâl tercümesi âlimidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Kılıç, Hulusi, "Bağdatlı İsmâil Paşa", *DİA*, İstanbul, 1991, c. 4, ss. 447-448.)

yoktur veya çok azdır. Fakat onun gibilerini tenkit etmeyi âdet edinmiş bir kısım insanlar, yine de ona hücum etmişlerdir.²⁰⁰

Sülemî'nin aleyhindeki görüşlere göre o, tasavvuf konusunda hadîs uydurmak ve *Hakâiku't-Tefsir* adlı eserinde, Bâtînî-Karmatî tarzında te'viller yapmakla suçlanmıştır. Onun eserlerinde bazı zayıf ve mevzû hadîsler bulunmakla beraber, bunlar hadîs âlimleri ve sûfiler arasında bilinen ve nakledilen hadîslerdir. Sülemî de bu hadîsleri onlara dayanarak eserlerine almıştır. *Hakâiku't-Tefsir*'de kendi yorumlarından ziyade, daha önceki sûfiler ile çağdaşı sûfilerin yorumlarına yer vermiştir. Bâtînî-Karmatî tarzı te'viller yapmamıştır. Bu konuda onu itham edenler, kendine özgü yorumlarından dolayı değil, sûfilerin yorumlarını naklettiğinden dolayı onu itham etmişlerdir.²⁰¹

Sülemî'ye yazdığı tefsir sebebiyle yapılan tenkitleri böylece özetledikten sonra, şimdi de onun hadîsciliği ile ilgili tenkitlere bir göz atalım: Sülemî'nin hadîşçiliği hakkındaki tenkitlerin tek kaynağı, Hatîb'in (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*'ı, tek râvisi de Muhammed b. Yusuf Kettân'dır. O, Hatîb Bağdâdî'ye, "Sülemî sika değildir, sûfiler için hadîs va'z etmiştir."²⁰² demiştir.

İbnü'l-Cevzî²⁰³ (ö. 597/1201) onun tenkidini hiçbir yoruma tabi tutmadan, Hatîb'in Kettân'dan naklettiği gibi, "Sülemî, sika değil, sûfiler için hadîs uydururdu." sözünü nakletmekle yapmıştır.²⁰⁴

İbn Teymiyye²⁰⁵ (ö. 728/1328) ise Sülemî hakkında diğer münekkidlere göre daha fazla açıklamada bulunmuş ve şöyle demiştir: "Sülemî, çokca istifade edilen

²⁰⁰ İsmail Paşa, a.g.e., c. 2, s. 673.

²⁰¹ Uludağ, "Sülemî", c. 38, s. 53.

²⁰² Hatîb Bağdâdî, a.g.e., c. 2, s. 248.

²⁰³ Tam adı Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî'dir. 510/1116-597/1201 Yılları arasında yaşamış, İslâmî ilimlerin hemen her dalındaki çalışmaları ile tanınan Hanbelî âlimidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Yusuf Şevki Yavuz, Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 543-549; Hatiboğlu, İbrahim, "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, s. 550; Birişik, Abdülhamit, "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 550-551.)

²⁰⁴ Beki, a.g.m., s. 135.

²⁰⁵ Tam adı Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye'dir. 661/1263-728/1328 Yılları arasında yaşamıştır. Görüş ve eleştirileri ile İslâm düşüncesinin gelişmesine tesir etmiştir. Selefî âlimi ve müctehiddir. (Daha fazla bilgi için, bk. Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye, Takıyyüddîn", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 391-405; Özervarlı, M. Sait, "İbn Teymiyye, Takıyyüddîn", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 405-413; Kara, Mustafa, "İbn Teymiyye, Takıyyüddîn", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 413-414.)

önemli kitaplar tasnif etmiştir. Şahsiyeti itibariyle kendisi sâlih, faziletli bir insandır. Rivâyet ettiği haberler içerisinde, sâlihlerin sayısı hayli fazladır. Ancak bazen zayıf hatta yalan olduğu bilinen mevzû haberleri de rivâyet etmiştir. Bir kısım hadîs hafızları semâ'ını eleştirmişlerdir. Hatta Beyhakî (ö. 458/1066) ondan hadîs rivâyet ederken 'Haddesenâ Ebû Abdurrahman min asli semâih.' ifadesini kullanmaktadır. Onun gibilerinin bilerek yalan söylemesi düşünülemez. Ancak hıfz ve itkânlarının olmayışı sebebiyle zaman zaman rivâyetlerde yanlışlıklar olabilir.²⁰⁶ İbn Teymiyye, meşayihin sözlerini derleyenleri anlatırken de şöyle demiştir. "Bunlardan ikisi, İsfahânî ve Sülemî'dir. Bunlar Kuşeyrî'den daha üstündürler. Bid'at ve kendi arzularına uymaktan da daha uzaktırlar. Kuşeyrî'nin ilim aldığı hocaların en üstünü Sülemî'dir. Onun anlattığı şeylerin çoğuna itimad edilir."²⁰⁷

Zehebî (ö. 748/1348) ise onun hakkında, "Sülemî'nin, hocalar ve râviler ile ilgili Dârekutnî'ye (ö. 385/995) sorduğu sualler, mes'eleleri bilen birinin sualleridir. Fakat hadîste kuvvetli değildir."²⁰⁸ demiştir.

İbn Hacer²⁰⁹ (ö. 852/1449) de, Sülemî'nin hadîste kuvvetli olmadığını, âlimlerin onun aleyhinde görüş beyan ettiklerini dile getirmektedir. Kettân'ın yukarıda geçen sözlerini naklettikten sonra, Sülemî'nin hocası olan Ebû'l-Hasan Serrâc'ın, Sülemî hakkında "yalana bilerek tenezzül etmeyeceğini, ancak sehven yanlışlıklar yapabileceğine" dâir sözlerini kaydetmiştir.²¹⁰

Özetle şunu tekrar belirtmeliyiz ki; hadîs uydurma iddiası yalnız Muhammed b. Yusuf Kettân'a aittir. Sülemî'nin muasırı olan Ebû Nuaym İsfahânî²¹¹ (ö. 430/1038) Ebû Abdillâh Hâkim (ö. 405/1014) ve Abdülğafir Fârisî (ö. 529/1135) gibi değerli âlimlerden hiçbirisi böyle bir iddiada bulunmamışlardır, bilakis Sülemî'yi

²⁰⁶ Beki, a.g.m., s. 136.

²⁰⁷ Beki, a.g.m., s. 136.

²⁰⁸ Zehebî, a.g.e., c. 17, s. 252.

²⁰⁹ Tam adı Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî'dir. 773/1372- 852/1449 Yılları arasında yaşamıştır. Ünlü hadîs âlimi ve hâfızıdır. (Daha fazla bilgi için, bk. Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, ss. 514-531.)

²¹⁰ Hatîb Bağdâdî, a.g.e., c. 2, s. 248.

²¹¹ Tam adı Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî'dir. 336/948-430/1038 Yılları arasında yaşamıştır. *Hilyetü'l-Evliyâ*'nın müellifi olarak tanınmıştır. Aynı zamanda hadîs, kelâm, tasavvuf âlimi ve tarihçidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Türer, Osman, "Ebû Nuaym el-İsfahânî", *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, ss. 201-204.)

övmüşlerdir.²¹²

---

²¹² Beki, a.g.m., s. 136.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜLEMÎ'NİN *MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN* TANITIMI, TAHLÎLİ VE
TERCÜMESİ

I. MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN TASAVVUF TARİHİNDEKİ ÖNEMİ

Sülemî'nin *Melâmetiyye Risâlesi*, Melâmetîlik ile ilgili doğrudan tek kaynak olması hasebi ile Tasavvuf Tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu eser, Melâmetîliğin esasları yanında ilk Melâmetîler'den aktarılan çok sayıda rivâyet içermektedir. Sülemî'nin bu metni bir “müellif” olarak değil, İslâm tasavvuf geleneğinde Melâmetiyye olarak bilinen Nişâbur okulunun önde gelen, eser sahibi bir temsilcisi ve İbni Nüceyd'in torunu olarak kaleme alması, eseri daha da önemli kılmaktadır. Bu risâlenin yazımında Melâmetîliğin, İslâm tasavvuf geleneği içerisinde bir yer edinmesini sağlamak, Nişâbur şeyhlerini desteklemek ve tasavvufî hareket içinde onların düşüncelerini değerlendirmek, anılan şeyhlerin haksız bir biçimde itham edilmelerinin yanlışlığını ortaya koymak gibi nedenler etkili olmuştur. Melâmetin ne olduğu sorusu ile sıklıkla karşılaşılması olgusundan hareketle, Melâmetîler'in genelde çok da net biçimde anlayamadıkları, anlaşılacak için çaba da göstermedikleri ve benzer fikir ve akımlar ile karıştırılma ihtimalinin yüksek olması vâkıâsı, Sülemî'yi bu grubun sözcülüğünü üstlenmeye sevk etmiş olmalıdır.²¹³

Melâmetiyye Risâlesi'nin diğer önemli bir yanı ise, kendilerini halkın bilmesini gösteriş sayan ve tüm mücadelelerinin merkezine riyâ ile mücadeleyi koyan bir tasavvuf akımı hakkında yazılan ilk eser olmasıdır. Melâmetîler'in kendilerini halka tanıtmak gibi bir iddialarının bulunmamasından daha doğal bir durum olamaz. Bununla birlikte Melâmetîlik ile ilgili böyle bir eserin kaleme alınması, hem de kendisinin de Melâmetî bir mutasavvıf olduğu düşünülen biri tarafından yazılması, eserin tasavvuf tarihindeki değerini artırmaktadır.

---

²¹³ Bolat, *Melâmetîlik*, s. 167.

II. MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN TAHLİLİ

Melâmetiyye Risâlesi'nin tahlili konusunda yaptığımız çalışmalar neticesinde, kanaatimizce iki temel husus ön plana çıkmaktadır. Birincisi, nefis ile mücadele, ikincisi ise riyâ ile mücadeledir. Şimdi bunları sırası ile ele almak istiyoruz:

A. NEFİSLE MÜCADELE

Melâmetiyye Risâlesi'nin öne çıkan ilk mesajı, nefisle mücadeledir. Bir Melâmetî nefisini terbiye etmelidir ve nefisini hiçbir zaman ön plana çıkarmamalıdır. O nefisini tamamen Allah (C.C.)'a admalıdır.

Her şeyden önce nefsi kınama ve aşağılama amacı ile, halkın eleştirilerine sebebiyet vererek onlardan bağımsız hâle gelip, kendilerini tamamen Allah (C.C.)'a adayacakları inancı ile, hukuken hoş karşılanmayan veya hukuka karşı eylemlere meyletme,²¹⁴ Melâmetîliğin, 'marjinal'²¹⁵ olarak değerlendirilmesine ve İslam öncesi kültürlerle dayandırılmasına²¹⁶ neden olmuştur. Ancak, nefsi 'mutlak şer' kabul ederek, ondan kaynaklanan bütün davranışları kötü gören ve kendisinden bir iyiliğin çıkabileceğini veya herhangi bir davranışından dolayı bir değere sahip olacağını vehmetmeyi bile bir çeşit 'gizli şirk' kabul eden²¹⁷ ilk Melâmetîler'de, iddia edildiği gibi bir 'ibâha'²¹⁸ hâline rastlanmamıştır.

Afîfi, konu ile ilgili şunları söylemektedir: "Melâmetîler, nefse karşı daima suçlama ve düşmanlık tutumunu benimsemişlerdir. Nefisten gördükleri her günahı, onun kötülüğünden kabul etmişler, gördükleri her iyi davranışta da nefsin ihlâsından şikâyet etmişler, gizliden gizliye bu ihlâsa karşı tereddüt beslemişlerdir. Onlara göre nefis, tabîatı itibariyle, cehâlet, muhâlefet ve riyâ üzerine yaratılmıştır. Nefse karşı suizan, onun çirkinliklerini ortaya çıkarmanın ve Melâmetî'nin yerine getirmekle kendini mes'ul tuttuğu, kendi eğilimini izhârın bir yoludur. Bunun için Melâmetî,

²¹⁴ Hamilton A.R. Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*", çev. Kadir Durak, Endülüs Yayınevi, İstanbul, 1991, ss. 227-228.

²¹⁵ Chevalier, Jean, *Sufîlik*, çev. Ahmet Kotil, İletişim Yayınevi., İstanbul, 1993, ss. 93-94.

²¹⁶ Esin, Emel, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matbaası Yay., İstanbul, 1978, ss. 146-147.

²¹⁷ Afîfi, *İslam Düşüncesi*, ss. 175-176.

²¹⁸ Hartmann, a.g.m., (krş. "Sülemî'nin Risâletü'l-Melâmetiyyesi", çev. Köprülüzâde Ahmed Cemal, *DFEFM*, İstanbul, 1924, sene: 3, sy: 6, s. 317.)

nefse karşı suizanni, Allah (C.C.)’a karşı hüsnüzannın mukabilinde, Melâmetîliğin bir kuralı sayar. Nefsin, zikredilen bu hastalıklarının ilacı, nefisten yüz çevirmek, onu arzularına muhâlefetle terbiye etmek, kınamak, azarlamak ve ondan uzak durmaktır. Nefsin ayıpları, suçlandığı ölçüde ortaya çıkar: Bir Melâmetî, nefsinin ayıplarını bildiği kadar nefsinin tanır.”²¹⁹

Melâmetiyye Risâlesi’nin Nefis ile ilgili maddelerini şöyle sıralayabiliriz:

2. Madde: Esaslarından biri de, kendilerine izzetle ikram olmanı kabul etmemek ve istekleri alçak gönüllülükle dilemektir. Onun için demişlerdir ki: “Dilemekte zillet ve dilemeden istediğini almakta izzet vardır. Biz ise ancak yemeğimizi zillet içinde yeriz. Çünkü kullukta, izzet gerekmez.”²²⁰

Bu hususta saygı gösterdikleri esas, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in şu sözüdür: “Ben yalnız bir kulum, kullar nasıl yemek yerse ben öyle yerim.”²²¹

Bunun zâhiren ilme uygun olmadığı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Hz. Ömer’e: “Cenabı Hakk’ın dilemeksizin verdiği malı kabul eyle.” dediği ileri sürülse de, buna karşı şu denir: “Hz. Ömer bu hususu, nefsi için izzet saymış, Rasûlü Ekrem de onun bu izzeti hissettiğini görmüş, nefesine muhâlefet etmesi için onu teşvik etmiş, onun bu izzetinden kurtulmasını istemiştir. Onun için, “Cenabı Hakk’ın sana dilemeksizin ve kontrol altına almaksızın ihsan ettiğini kabul eyle, buna karşı izzeti-i nefis davası ile hareket etme, çünkü iyiliği reddetmek nefse haz verir ve onu kibirli olmaya teşvik eder.” mânâsını telkin etmiştir.”²²²

4. Madde: Kimseye Göstermeden Çalışmak: Esaslarından biri de her şeyi, çalışıp çabalayarak meydana getirmektir. Gerçi sarfettikleri gayretin, bir kimse tarafından görülmesini ve nefislerinin bunu görüp haz duymasını istemezler. Onun için, pîrlerinden birisinin malı kendisinden alındığı zaman, “Haramdır, sizin bunu almanız reva değildir.” demiş, fakat alanlar almaya devam etmişlerdi. Buna karşı “Haramdır, dediğin halde alıyorlar, bu ne demektir?” diye sormuşlar. O da, “Onlar ancak kendi mallarını alıyorlar, benim bu malda hiçbir şeyim yoktur, fakat hasis olan

²¹⁹ Afifi, *İslam Düşüncesi*, ss. 181-182.

²²⁰ Sülemî, *Risâle*, s. 99.

²²¹ Sülemî, *Risâle*, s. 99.

²²² Sülemî, *Risâle*, s. 99.

kimseden, hak bu şekilde alınır.” demiştir. Bu yolda tuttıkları esas Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu sözüdür: “Adaklar adamak, Hakk’ın gereklerini düşürmez. Fakat hasis onunla bir şeyler vermiş olur.”²²³

5. Madde: Gaflet: Esaslarından birine göre, insanların fiillerine ve hâllerine göz dikmelerinin sebebi gaflet yüzündendir. Yoksa Hakk’tan yana kendilerine fırsat verilecek olsa da hâllerini görecekseler, belirttikleri her hâli hor görürler ve borçlarına karşı verdiklerini son derece küçümserlerdi.²²⁴

6. Madde: Eziyete Dayanmak: Esaslarından biri, kendilerine eza edenlere uysallık göstermek, karşılık görmedikleri halde dayanmak, boyun eğmek, özür dilemek ve iyilik etmektir. Bu yolda tuttıkları esas, Cenabı Hakk’ın Kur’an’da Hz. Peygamber (s.a.v.)’e hitaben: “İyiliğin karşılığı elbette iyiliktir.”²²⁵ demesidir.²²⁶

7. Madde: Nefsi İtham: Esaslarından biri de, her hâlükârda, yüzüne gülse de, yüz çevirse de, itâat de etse, isyan da etse, nefsi itham etmektir. Nefsinden çok az hoşnut olmak ve ona meyletmemektir.²²⁷

12. Madde: Mü’minin Nefsi: Esaslarından bir diğeri de şudur: Sehl b. Abdullah’ın (Allah ruhunu şâdetsin) dediklerinden şöyle anladım: “Mü’minin nefsi yoktur ve onun nefsi çoktan gitmiştir.” Bunun üzerine, ‘nereye gittiğini’ sormuşlar, o da şu cevabı vermiştir: “Allah (C.C.)’a biat sırasında!” Hakk Teâlâ: “Allah, Mü’minlerden nefislerini ve mallarını, Cennet karşılığında almıştır.”²²⁸ buyurmuştur.²²⁹

13. Madde: Hakk’a hüsnüzan, Nefse suizan: Esaslarından biri de şudur: Muhammed b. Abdullah er-Râzî’nin şöyle demiş olduğunu işittim: Ebû Ali Cercânî diyor ki: “Cenabı Hakk’a karşı hüsnü zan beslemek, ma’rifetin gayesidir. Nefse karşı suizan ise, ma’rifetin temelidir.”²³⁰

Adamın biri Ebû Hafs’a başvurarak: “Bana nasihat et.” demiş; o da şu sözleri

²²³ Sülemî, *Risâle*, s. 99.

²²⁴ Sülemî, *Risâle*, s. 100.

²²⁵ Rahman, 55/60.

²²⁶ Sülemî, *Risâle*, s. 100.

²²⁷ Sülemî, *Risâle*, s. 100.

²²⁸ Tevbe, 9/111.

²²⁹ Sülemî, *Risâle*, s. 107.

²³⁰ Sülemî, *Risâle*, s. 108.

söylemiştir: “Rabbine yaptığın ibâdet, kendini rableştirmene sebep olmasın. İbâdet, vazîfen olan hizmet ve kulluğu belirtmeye vesile olsun. Çünkü îfâ ettiği ibâdete göz diken kimse, nefesine ibâdet etmiş olur.”²³¹

Biri der ki: “Ermeden evvel halka dönen kimse, yoldan dönmüş olur. Bu yüzden evvelce yaptığı riyâzet, ona baş olmayı ve halka üstün gelmeyi telkin eder. Erdikten sonra halka dönen kimse ise, mürîdlerin faydalanacağı bir önder olur.”²³²

Ebû Amr b. Muhammed b. Ahmet b. Hamdân’ın şöyle dediğini işitmiştim: Babam şöyle diyordu: “Ebû Hafs evine girdiği zaman yamalı hırka ve sof gibi mutasavvıfların giydiklerini giyerdi. Herkesi karşılayacağı zaman, çarşıya çıkmak için giydiği elbiseleri kullanırdı. Mutasavvıfların elbiselerini, halk arasında giymeyi riyâ veya riyâ benzeri bir yapmacıklık sayardı.”²³³ Amaç; nefsi hor görmek, ibâdet ve taâtlerini görmeyip Allah (C.C.)’a mutlak anlamda yönelmektir.

15. Madde: Yaptığını Beğenmek: Esaslarından biri de şudur: “İşlediğin her işe ve her itâate bakarak, yaptığını beğenecek olursan, o iş bâtil olur.”²³⁴ Bu hususta güvendikleri esas şudur: Ali b. Hüseyin buyurdu: Herhangi bir ameline gözün degecek olursa, bu onun kabul edilmemiş olduğunun delilidir. Çünkü kabul, senin görmediğin ve bilmediğin bir şeydir ve senin görmediğin bir amel, kabul edilmiş demektir.”²³⁵ Amaç; nefsin hoş gördüğü ve kendisine bir değer atfettiği her amel ve taâti bâtil olarak değerlendirmektir.

16. Madde: Halk hesabına Özür: Esaslardan biri de, nefislerinin kusurlarını görmek ve halkın hâline bakarak onları mazur görmektir. Ebû Bekir Fârisî şöyle derdi: “İnsanların en hayırlısı, hayrı başkalarında görüp, kendi yolundan başka Allah (C.C.)’a varan yolların çok olduğunu anlayandır.” Çünkü bu sayede kusurunu kendi gözü ile görür ve bir kimseye hata ve eksiklik gözü ile bakmaz. Nitekim ceddım İsmail b. Nüceyd, Şah Kirmânî’den naklen derdi ki: “Kim ki halka kendi gözü ile bakarsa, halkla husumeti uzun sürer. Onlara hak gözü ile bakarsa, onların durumunu mazur görür ve onların ancak mecbur olduklarından fazlasına güçleri yetmeyeceğini

²³¹ Sülemî, *Risâle*, s. 108.

²³² Sülemî, *Risâle*, s. 108.

²³³ Sülemî, *Risâle*, s. 108.

²³⁴ Sülemî, *Risâle*, s. 110.

²³⁵ Sülemî, *Risâle*, s. 110.

anlar.”²³⁶ Amaç; nefislerini kusurlu ve halkı, içinde buldukları durumdan dolayı mazur görmektir.

19. Madde: Nefse Hasım Olmak: Esaslarından biri, ‘İnsanın nefesine hasım olması, hâllerinden herhangi bir şekilde hoşnut olmamasıdır.’ Ali b. Davud Akkî der ki: “Mümin her hâl ve her fiilde, zikir ve sözde, Allah (C.C.) için nefesine karşı düşmandır.”²³⁷ Amaç; insanın, nefsinin hiçbir hâlden razı olmadan ona tam anlamı ile hasım olmasıdır.

25. Madde: Halkın Kusuru değil, Nefsin kusuru: Esaslarından biri de, insanların kusurları ile meşgul olmayı bırakmak ve nefsin kusur ve kabahati ile meşgul olarak, nefsin şerrinden korunmak, onu ithama devam etmek, onu düzeltmekten geri kalmamak, onun iç ayıpları ile gizli sırları ile durmadan uğraşmaktır. Bu hususta dayandıkları esas, Allah (C.C.)’ın şu buyruğudur: ‘Nefis, kötüyü emredicidir.’²³⁸ Bu âyete mânâ verilirken ‘Allah (C.C.)’ın, nefse muhâlefet hususunda sahibini dizginlediği, desteklediği ve nefesine muhâlefet yolundan muvafakat yoluna çevirdiği kimse müstesnadır.’ denilmiştir.²³⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu sözü de tutundukları destekler arasındadır: ‘Ne mutlu ona ki kendi kusuru ile meşgul olmak yüzünden başkalarının kusuru ile meşgul olmaz.’²⁴⁰ Amaç; insanların kusurları ile ilgilenmeyi terk edip, nefsinin kusurları ile uğraşmak ve böylece onun kötülüğünden sakınmak, nefsi sürekli itham etmek, onu ıslah etmeye çalışmak, onun gizli kusur ve ayıpları ile ilgilenmektir.”

32. Madde: Hizmet, Ta’zim Kime Yaraşır?: Esaslarından biri de, hizmet görmeyi, tazim olunmayı, başkalarının senin ayağına gelmesini istememektir. “Bunlar kimdir?” denilince, “Bunlar hür olanlar içindir.” derler. Hamdûn’a, “Kul kimdir?” diye sorulduğu zaman şöyle demiştir: “Odur ki, ibâdet eder ve kendisine ibâdet olunmasını sevmez.” Ebû Hafs demiştir ki: “İbâdetin, kullara kulluk ettiren bir Rab olmana sebep olmasın.”²⁴¹ Amaç; hizmet edilmeyi, hürmet edilmeyi ve istenilir olmayı hor görmektir.

²³⁶ Sülemî, *Risâle*, s. 110.

²³⁷ Sülemî, *Risâle*, s. 111.

²³⁸ Yûsuf, 12/53.

²³⁹ Sülemî, *Risâle*, s. 113.

²⁴⁰ Sülemî, *Risâle*, s. 113.

²⁴¹ Sülemî, *Risâle*, s. 115.

44. Madde: İzzet ve Zillet: Esaslarından biri de rızkı, içinde zillet varsa kabul etmek, izzet-i nefis, hırs ve oburluk varsa reddetmektir. Belhli İsam, Ebû Hâtım Esam'a bir şey göndermiş, o da kabul etmişti. "Niçin kabul ettin?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: "Bunu almakta kendim için zillet ve onun için izzet gördüm. Reddetmekte ise benim için izzet ve onun için zillet vardı. İzzeti kendime değil, ona ve zilleti ona değil, kendime ayırdım."²⁴² Amaç; rızkı, içinde zillet varsa kabul etmek, izzet-i nefis varsa reddetmek.

Görüldüğü üzere *Melâmetiyye Risâlesi*'ne göre, nefisle mücadele, nefsi sürekli ithâm etmek, nefsin hiçbir hâlinden râzı olmadan ona tam anlamı ile hasım olmak ile mümkündür. Bir Melâmetî için, nefisini hor görerek tamamen Allah (C.C.)'a yönelmek, *Melâmetiyye Risâlesi*'nin vermek istediği mesajların başında gelir.

B. RİYÂ İLE MÜCADELE

Melâmetiyye Risâlesi üzerine yaptığımız çalışmaların neticesinde, öne çıkan ikinci önemli husus ise riyâ ile mücadeledir. Melâmetîler'in temel düşünce yapılarının, riyâ ve kibir gibi kalbî âfetlerden sakınma ve bu şekilde ihlâsı gerçekleştirme duygusu olduğunu söyleyebiliriz. Onlara göre bu duruma karşı yapılması gereken, nefse karşı titiz bir murâkabe ve nefisten tümü ile fânî olmaktır.²⁴³

Ebû'l-Alâ Afîfi konu ile ilgili şunları söylemektedir: "Melâmetîler'in yegâne hedeflerinin, Allah (C.C.) karşısında doğru davranış sergilemek olduğu ortaya çıkar. Bu doğruluk, hâllerin ve makamların tashîhi ile gerçekleşir ve gizli ya da açık her türlü riyâ izinin ortadan kalkması ile de tamamlanır. Bunun için bu ilke, Melâmetîler'in öğretilerinin büyük kısmını içermiş ve mezheplerinin köşe taşı olmuştur. Melâmetî anlayışındaki riyâyı, alışlagelmiş dar anlamdaki riyâ ile 'yani insanın içinde olmayan şeyi göstermesi olarak' anlamamak gerekir. Melâmetîler'deki riyâ, 'Gerçek dışı olanın gösterilmesidir.': Onlara göre 'Gerçek, bütün davranış ve irâdelerin Allah (C.C.) için olduğudur.' O halde, insanın kendi adına bir amel veya

²⁴² Sülemî, *Risâle*, ss. 118-119.

²⁴³ Türer, Osman, "Melâmet Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", *İslamî Araştırmalar*, c. II, sy: 7, s. 61, Ankara, 1988.

irâde iddiasında bulunması, saf riyâdır. Bunun için, ihtiyâr unsuru karıştığı sürece amel veya hâl, hâlis değildir. Bunlar, kulun irâdesi olmaksızın Allah (C.C.)'ın tasarrufu ile gerçekleştiğinde ve Allah (C.C.) kulun nefsinin ve bu amellere bakanları görmesini ortadan kaldırdığında hâlis olurlar. Melâmetîler'e göre 'doğru olanlar'; ihtiyâr, amel ve hâl iddiasını terk edenlerdir. Bu da, Allah (C.C.)'ın âyetlerini kalblerde ta'zim etmektir."²⁴⁴

Riyâ ile mücadele fikri, esasen Kur'an'da emredilen bir husustur. İlgili âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

“Ey inananlar, malınızı insanlara gösteriş için harcayan ve Allah'a, âhiret gününe inanmayan kişi gibi sadakalarınızı, başa kakmakla minnet ve eziyetle hiç verilmemiş bir hale getirmeyin. O çeşit adam, sanki şiddetli bir yağmur altında kalıp üstündeki toprağın kayarak sıvışması ile kaypak bir hale gelen kayadır. O çeşit adamlar, kazançlarından hiçbir sevap elde edemezler ve Allah, inanan kavmi doğru yola sevk etmez.”²⁴⁵

“Ve onlar, mallarını insanlara gösteriş için infâk ederler, Allah'a ve âhiret gününe (insan ruhunun hayatta iken Allah'a ulaştığı sonraki güne) inanmazlar. Ve kim şeytanı kendisine yakın arkadaş edinirse, işte bu kötü bir arkadaşlıktır.”²⁴⁶

“Muhakkak ki münafıklar, Allah'a hile yaparlar. Oysa O (Allah), onlara hile yapandır. Ve onlar, namaza kalktıkları zaman, üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az zikrederler.”²⁴⁷

“Ve siz, diyarlarından (yurtlarından) kibirle (gururla, çalımla) ve insanlara gösteriş yaparak çıkan kimseler ve Allah'ın yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Ve Allah yaptığınız şeyleri (ilmi ile, hâkimiyeti ile, hükmü ile) kuşatandır.”²⁴⁸

“Onlar riyâ yapanlardır (gösteriş için yapanlardır).”²⁴⁹

Melâmetiyye Risâlesi'nin bu konu ile ilgili maddelerini de şöyle sıralayabiliriz:

²⁴⁴ Afifi, *İslam Düşüncesi*, ss. 178-180.

²⁴⁵ Bakara, 2/264.

²⁴⁶ Nisâ, 4/38.

²⁴⁷ Nisâ, 4/142.

²⁴⁸ Enfâl, 8/47.

²⁴⁹ Mâûn, 107/6.

1. Madde: Müşriklik ve İrtidad: Esaslarından biri, dış yüz bakımından bir miktar ibâdetle süslenmeyi müşriklik, iç yüz bakımından bazı hâllerle süslenmeyi irtidad saymaktır.²⁵⁰

8. Madde: Sırrın Riyâsı: Esaslarından biri de şudur: Ruhun hâllerinden herhangi birisi, sırra zâhir olursa, o hâl sır bakımından riyâ olur. Sırrın hâllerinden birisi, kendini kalbe açıklarsa, sır için müşriklik olur. Kalb de şâyet nefse bir şey açıklarsa, hepsi boşa gider. İnsanın fiillerinden ve hâllerinden açığa vurduğu her şey, nefsin küstahlığından ve şeytanın oyunundan başka bir şey değildir. Nefsi küçümseyen kişi, artıklarla karşılaşır. Fakat hâlden hâle doğru ilerleyerek, sır hâlinden ruh hâline yükselir ve kalb bunun farkına varmaz, sonra kalb hâlinden sır hâline yükselir ve nefis bunu anlamaz. Nefis hâli de kalb hâline terakkî eder ve tabiat bunun farkına varmaz. O zaman insan mükâşefe payesine varır ve gözleri ile her istediği şeye bakar, onu olduğu gibi müşahede eder. Kalbi ile nazar edince, görünmeyenlerin durumunu anlatır. Ruh ile sır müşahede safhasına varınca, kalb ile nefse dönmelerine imkân kalmaz. Zâhir ise müdâvimdir ve nefisine hitap ederek onun gurur ve aldanma içinde olduğunu, onun eriştiği mertebeye alışmadığını ve gerçekler derecesinden düşmek için kendisini kaptırmaya bıraktığını anlatır.²⁵¹

Birine sormuşlar: “Melâmet’in sıfatı nedir?” O da şöyle cevap vermiştir: “Töhmete devamdır. Çünkü ihtiyatlı olmak bu sayede mümkündür. İhtiyatlı davranan kimse ise, şüpheleri kolaylıkla ezer ve kötülüklerden uzaklaşır.”²⁵² Abdullah b. Muhammed’in de şu sözleri söylediğini işittim: Ebû Amr b. Nüveyd’e sordum: “Melâmetî’nin bir sıfatı var mıdır?” “Evet, dış yüzde riyâsı, iç yüzde iddiası bulunmaması ve hiçbir şeye dadanmamasıdır.”²⁵³ dedi.

Bazılarına “Melâmet nedir?” diye sorulunca, onlar da demiştir ki: “(Melâmet) Hiçbir iyiliği belli etmemek ve hiçbir kötülüğü gizlememektir.”²⁵⁴ (Melâmetîlerden) Birine de sormuşlar: “Semâ’ meclislerinde niçin bulunmuyorsunuz?” O da demiştir ki, “Semâ’ meclisini terk edişimiz, nefretimizden veya inkâr edişimizden değildir,

²⁵⁰ Sülemî, *Risâle*, s. 98.

²⁵¹ Sülemî, *Risâle*, s. 100.

²⁵² Sülemî, *Risâle*, s. 100.

²⁵³ Sülemî, *Risâle*, s. 101.

²⁵⁴ Sülemî, *Risâle*, s. 103.

fakat gizlediğimiz hâllerin açığa çıkmasından korktuğumuzdandır. Bu ise bize çok ağır gelir.”²⁵⁵

20. Madde: Amel ile Övünmek: Esaslardan biri, (yaptığı) amele bakarak onunla övünmeyi akıl aksaklığından ve tabiat küstahlığından saymaktır. Sana ait olmayan bir şey ile nasıl övünebilirsin ki, her şey sana başkasından gelmekte ve sana iğreti bir şey olarak nisbet olmaktadır. Hakîkatte ise senin onunla bir münasebetin yoktur. Ve sen onun tedbirine tâbisin ve mecburiyet içindesin. Bununla övünmek ise akıl aksaklığından ve tabiatın küstahlığından başka bir şey olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den rivâyet olunur ki, şöyle buyurmuştur: “Yapmacıklık yapan kimse sahte simalar takmış olur.”²⁵⁶ Muhammed b. Abdullah’ın şöyle dediğini işittim: Muhammed b. Ali Kittânî dedi ki: “Akıllı bir adam ameli ile nasıl övünebilir ki, amelinin hesabına hiçbir kudreti yetmez.”²⁵⁷

21. Madde: İlimle Övünmek: Esaslarından biri, ilim üzerinde söz söylemeyi ve onunla övünmeyi, ehil olmayan kimseler yanında Allah (C.C.)’ın sırlarını açıklamayı terk etmektir. Ebû Hafs’a şöyle sorulmuştur: “Niçin Bağdatlılar ve başkaları gibi söz söylemiyor ve niçin susmayı tercih ediyorsunuz? O da şu cevabı vermiştir: “Çünkü büyüklerimiz bilerek susarlar ve gerekmedikçe söz söylemezlerdi ve bir şeye, Allah (C.C.) tarafından akılları ermedikçe söz söylemezlerdi. Bu sayede, yeryüzünde Allah (C.C.)’ın emin kulları olmuşlardır ve emin olan kimse emânetini korumaya bakar.”²⁵⁸

23. Madde: Fakrın Sırrı: Esaslarından birine göre fakr, Allah (C.C.) tarafından bir sırdır. Onun için fakrını açıklayan kimse, emin olmanın haddini aşmış olur. Onlara göre, fakrını belli etmediği müddetçe, insan fakr sahibidir. Meğer fakrını Allah (C.C.) belli ede. Bunu bir başkası bilirse, fakrın hududunu aşarak yoksulluğa geçmiş olur. Yoksullar ise çoktur, fakat fakr sahipleri azdırlar.²⁵⁹ Bu hususta dayandıkları destek, Şah Kirmânî’nin şu sözüdür: “Fakr hâli, Allah (C.C.)’ın kul

²⁵⁵ Sülemî, *Risâle*, ss. 103-104.

²⁵⁶ Sülemî, *Risâle*, s. 111.

²⁵⁷ Sülemî, *Risâle*, s. 112.

²⁵⁸ Sülemî, *Risâle*, s. 112.

²⁵⁹ Sülemî, *Risâle*, s. 113.

nezdindeki sırrıdır. Onu gizlerse emin olur, açıklarsa fakr sıfatı üzerinden alınır.”²⁶⁰

24. Madde: Hakk ile Beraber: Esaslarından biri de, halk her ne üzere ise onlarla beraber, o hâl üzere bulunmak fakat sırrını düzeltmeye çalışmaktır. Bu husustaki destekleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu sözleridir: “Hakk Teâlâ sizin suratlarınıza değil (dış yüzlerinize değil) fakat kalplerinize ve niyetlerinize bakar.”²⁶¹

26. Madde: Veren Kimin Namına veriyor: Esaslarından biri de şudur: Veren bir kimse, verdiği bir şey saymamalıdır. Çünkü verdiği şey, Allah (C.C.)’in nezdinde bulunan vergidir, o da hakkı, hak sahiplerine ulaştırmaktadır. Başkasının hakkını verdiği göre bunu gözünde nasıl abartabilir?²⁶² Onların bu husustaki destekleri, Ebû Mûsâ Eş’arî (r.a.)’nin hadîsidir. Hz. Ebû Mûsâ, Eş’arîler ile birlikte Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in yanına geldiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ben pay ediciyim, verense Allah (C.C.)’tır.” demiştir.²⁶³ Onun için, kul bu hakîkati anlarsa; cömertliğini ve iyiliğini görmekten uzaklaşır.²⁶⁴

39. Madde: Kerâmetleri Gizlemek: Esaslarından biri de hârikaları ve kerâmetleri gizlemek, bunlara istidrac gözü ile bakmaktır. Bu konuda Ebû Amr ed-Dimaşkî şöyle demiştir: “Cenabı Hakk, peygamberlere, mucize ve kerâmetleri belli etmeyi, fakat evliyânın bunları göstermemesini farz kılmıştır. Ta ki insanlar onlara kapılmasınlar.”²⁶⁵

Görüldüğü üzere, kula verilen iyi bir haslet, kulun aslen kendisine âit bir özelliği değil, aslında ona verilen bir emânettir. Dolayısıyla, kulun bu hasleti kendine âitmiş gibi böbürlenmesi, başkalarına üstünlük kurmak için onu kullanması, gösteriş yapması, mütenâsip değildir. *Melâmetiyye Risâlesi*’ne göre, riyâ ile mücâdele elzem bir esastır.

²⁶⁰ Sülemî, *Risâle*, s. 113.

²⁶¹ Sülemî, *Risâle*, s. 112.

²⁶² Sülemî, *Risâle*, s. 114.

²⁶³ Sülemî, *Risâle*, s. 114.

²⁶⁴ Sülemî, *Risâle*, s. 114.

²⁶⁵ Sülemî, *Risâle*, s. 117.

III. MELÂMETİYYE RİSÂLESİ'NİN TERCÜMESİ

Giriş

Melâmetiyye Risâlesi'nin Türkçe'ye çevirisinde, iki kaynaktan yararlandık: Birincisi, Ebû'l-'Alâ Afifi'nin 1945 yılında İskenderiye'de yayınladığı, içerisinde “*Risâletü'l-Melâmetiyye*” bölümünün bulunduğu, “*el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*” isimli eseri. İkincisi ise, Ömer Rıza Doğrul'un 1950 yılında İstanbul'da İnkılap Kitabevi tarafından yayınlanan, içerisinde *Risâletü'l-Melâmetiyye*'yi Türkçe'ye tercüme ettiği bir bölümü olan, “*İslam Tarihinde İlk Melâmet*” isimli eseri. Çeviri çalışmamızda, Afifi'nin adı geçen orijinal Arapça eserinden istifâde ettiğimiz gibi, Ömer Rıza Doğrul'un *Melâmetiyye Risâlesi*'ni Türkçe'ye çevirdiği eserinden de, geniş ölçüde istifâde ettik. Bu iki kaynaktan yeralan dipnotlara, kendi çalışmamızda yer vermeye gayret ettik. Aldığımız dipnotu, hangi eserden aldığımızı, sayfa ve dipnot numarası vererek, çalışmamızın ilgili bölümündeki dipnotlarda gösterdik.

MELÂMETİYYE RİSÂLESİ

Hamd ve senâ: Hamd olsun o Allah'a ki; kulları arasından öylelerini seçmiş, onları yurtlarında önder kılmış, dış yüzlerini ibâdetle bezemiş, iç yüzlerini kendini tanımak ve sevmekle aydınlatmış, onlara kendi nefislerini tanımak yolunda rehberlik etmiş, nefislerini dizginlemek imkânını vermiş, nefislerinin hilelerini kendilerine bildirmiş, onlara nefislerini küçültmek ve küçümsemek yolunu göstermiştir. Bu sayede onlar, Allah (C.C.)'ı ve Allah (C.C.)'ın hükümlerini tanıyan bilginler, O'nun dilediğini yapanlar, O'nun nimetlerini tanıyanlar olmuşlardır. Cenabı Hakk da kimi dilerse onu rahmetine eriştirir.

Mevlâ seni dürüstlüğe irşâd eylesin, bil ki, ilim ve hâl sahipleri üç derece üzeredirler. Birinci derecedekiler, hükümleri ve hükümlerle alâkalı bilgileri; toplamak, sağlamak ve vermekle meşgul olurlar. Onlar havâssın muâmelelerini, savaşlarını, müşâhedelerini denemeye değer vermezler. Bunlar zâhirî bilgileri ile, şeriatın esasını ve dış temellerini koruyacak mes'eleler ile ve ihtilaflar ile uğraşırlar. Onlar, muâmeleleri düzenlemek, kitap ve sünnete bağlamak hususunda başvurulacak kaynaktırlar.²⁶⁶ Onlar, amellerini bozmadıkça, bu fâni dünyaya gönül vererek öteberi toplamaya koyulmadıkça; şeriat âlimleri ve din önderleridir. Yoksa onlar, yaptıkları işin ehli olmaktan çıkarlar ve kendilerine uymaya gerek kalmaz.

İkinci derecedekiler: Onlar havâssdırlar ki, Hakk Teâlâ, onlara kendini tanımak meziyetini bahşetmiştir ve onları halkın türlü türlü işlerinden ve gidişlerinden korumuştur. Onların bütün işleri ve istekleri Allah (C.C.)'tır. Onları halk yönünden dünyaya bağlayan bir nasipleri yoktur ve dünyanın hiçbir yönü ile alâkaları yoktur. Onların bütün himmetleri Allah (C.C.) yolunda toplanmıştır. Halk ile işleri güçleri yoktur ve Allah (C.C.)'tan başka bir yol tutmazlar. Bunlar havâssın da havâsslarıdır. Allah (C.C.) onları her türlü kerâmetle mümtaz kılmıştır ve onların sırlarını her türlü kirlî alâkadan kesmiştir. Onlar bu yüzden Allah (C.C.) içindirler, Allah (C.C.) ile dirler ve gidişleri yalnız Allah (C.C.)'adır. Onlar bunu, muâmele yolunu sağlamlaştırdıktan ve mücâhede dillerini kendilerine karşı kurduktan sonra başarmışlardır. Onların sırları, Hakk'a nâzırdır ve gaybe bakıcıdırlar. Âzaları ibâdetle

²⁶⁶ Köprülü Ahmet Cemal Bey şöyle diyor: “Bunlar muhtelif âyinlerle şer’i mes’elelerle ilgili ihtilâfların tespitine çalışırlar.” *Dârü'l-Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, sy: 6, Nisan-Mayıs, 1340, (Doğrul, s. 97, 1. dipnot)

süslüdür. Dış yüzlerinde şeriat yoluna aykırı bir şey görünmez. Fakat iç yüzleri de gayb âlemini gözetmekten geri kalmaz.²⁶⁷ Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in haklarında şöyle dediği kimselerdir: “Bütün kaygılarını tek bir kaygıya çeviren kimseyi, Cenabı Hakk diğer kaygılarından korur.” Bunlar, Allah (C.C.)'a karşı ‘ma’rifet’ ehlidir.

Üçüncü derecedekiler: Bu kimseler “Melâmetîler” ünvanı ile tanınırlar. Hakk Teâlâ, yakınlık ve vuslat kerâmetleri ile iç yüzlerini zenginleştirmiş ve bunlar sırrın sırrında, Hakk ile Hakk olmak mânâlarını gerçekleştirmişlerdir. Artık onlar için, her ne olursa olsun Hakk'tan ayrılık ihtimali kalmamıştır. Bunlar, en yüksek mertebelerde cemî, kurbiyet, ünsiyet ve vuslat mânâlarını gerçekleştirence, Hakk Teâlâ, onları halka açıklamayı kısıkanarak; onları, ayrılık ifade eden zâhirî ilimleri ile, şeriat hükümleri ile ve edep usulleri ile meşgul olan bir kesim olarak göstermiştir ki, bu şekilde onların Hakk ile Cem'u'l-Cemî²⁶⁸ yakınlığındaki hâllerini korumuştur. Onların bâtınlarının zâhirlerine tesir etmemesi ise en yüksek hâllerdendir. Bu hâl, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en yüksek mertebeye vararak “kâbe kavseyini ev ednâ”²⁶⁹ makamına²⁷⁰ erdiği halde, geri döndüğü zaman zâhir hâller üzerinde konuşması gibidir. Onun kazandığı yakınlık, zâhir hâli üzerinde hiçbir şekilde tesir etmemiştir. Demin anlattığımız hâl, Mûsâ (a.s.)'in hâli gibidir. Çünkü Mûsâ Allah (C.C.)'ın hitabına erdikten sonra, hiçbir kimse kendisi ile konuşmaya güç yetirememiştir. Sûfîlerin de hâli böyledir. Bunlar, ikinci dereceyi teşkil ederler. Bunlar o kimselerdir ki sırlarının nuru dış yüzlerinde belli olur. Melâmetîler ise böyle değildirler.

Melâmet ehline mürîdler arkadaşlık ederlerse, onları itâate teşvik ederler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinden ayrılmamayı, her hâlükârda, iç ve dış hâllerinde edep ve erkâna uygun tarzda hareketi tavsiye ederler. Onları iddialı olmaktan, herhangi hârîka ve kerâmeti belirtmekten ve bunlara güvenmekten çekinmeye; onları

²⁶⁷ Köprülü Ahmet Cemal Bey'in tercümesi şöyledir: “Bu asla mutabık değildir, hem fazladır, hem eksiktir.”, (Doğrul, s. 98, 1. dipnot)

²⁶⁸ “Kim ki kendini de, halkı da isbat eder, fakat bütünün Hakk ile kâim olduğunu müşahede ederse ‘Cemî’ makamına erer. Fakat kim ki halkı ve nefsi görmekten âzâde kalarak hakikat saltanatından başka bir şey görmez ve hissetmezse ‘Cemîü'l-Cemî’ makamına ermiş olur.” (Kuşeyrî), (Doğrul, s. 99, 1. dipnot)

²⁶⁹ Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in, Mîrac sırasında ermiş olduğu en ileri yakınlık mertebesi, (Doğrul, s. 99, 2. dipnot)

²⁷⁰ Bk. Necm, 53/9.

bütün muâmelelerini düzeltmeye ve mücâhedelerini devam ettirmeye davet ederler. Mürîd de onların yolunu tutar, onların edebi ile edeplenir. Şâyet mürîdin kendi fiillerinden ve hâllerinden birine önem verdiğini görürlerse, ona kusurlarını açıklarlar ve bu kusurlarından kurtulmanın çaresini gösterirler, ta ki yaptıklarından birini beğenmesinler ve bunlara güvenmesinler. Mürîd, bir hâle erdiğini iddia eder yahut bir makama vardığını ileri sürerse, isteğinin gerçekliği belirinceye ve hâllere ermesi gerçekleşinceye kadar, bütün bunları onun gözünde küçültürler, sonra bütün buyruklara ve yasaklara bağlılık bakımından neleri açıkladıklarını ve hâl sırrını daima gizli tuttıklarını anlatırlar. İrâde hâlinde, bütün makamlarını düzeltilmesini ona söylerler. Onlara göre: Ma'rifet makamından başka her makam, irâdenin düzelmesi ile düzelebilir. Şâyet mürîd, onların edebinden başkası ile edeplenirse, ona irâde hâlinde iddialarını ileri sürmeye izin verirler. O da kendini gizlemek için imamların hâlini alır ve bu hâlleri iddia eder. Fakat bu yüzden zaman geçtikçe, Hakk yolundan ayrılır ve uzaklaşır. Onun için bu kıssanın kahramanı olan Ebû Hafs Nişâburî²⁷¹ (Allah ruhunu takdis etsin) şöyle demiştir: (ona) Muhammed b. Ahmed b. Hamedan²⁷² demiştir ki: Babamın şöyle dediğini işitmiştim: Ebû Hafs demiştir ki: “Melâmet ehlinin mürîdleri, erlik bakımından değişik hâller arz ederler. Nefisleri onlar için bir tehlike teşkil etmez. Nefislerinden sâdır olan şeyler, makamları üzerinde tesir etmez. Çünkü zâhirleri açık, hakikatleri gizlidir. Sûfilerin mürîdleri ise iddia ve kerâmet küstahlıkları gösterirler ve bunlara hakikat erbâbı gülerler, çünkü iddiaları çoktur ve hakikatleri azdır.”

Ahmet b. İsa'nın²⁷³ şunu söylediğini işitmiştim. Ebû'l-Hasan Kannâd²⁷⁴ (ona)

²⁷¹ Amr b. Seleme (veya Salim veya Müslim) El-Haddad'dır. 270/883 senesinde vefât etmiştir. Horasan'da Melâmetîler'in pîri ve ilk kurucuları arasındaydı. Kuşeyrî, risalesinde ondan bahseder (s. 3). Yazma olan Sülemî'nin Tabakâtına da bakınız. Bağdat Tarihi, c. 12, ss. 1220-1222, Ebû Nuaym Hilye, c. 1, s. 229. Luma, Serrac, s. 108, 168, 36-329, (Affî, s. 88, 1. dipnot; Doğrul, s. 100, 1. dipnot:)

²⁷² Kendisine dair bir şey bilmiyoruz. Fakat babası Ebû Cafer Ahmed b. Ali b. Sinan olan ve Nişâbur mutasavvıfları arasında sayıldıktan başka, Ebû Hafs'a refakat ettiği söylenen zâtın bazı rivâyetler naklonulur. Şa'rânî, Tabakât'ında, c. 1., s. 88'de ondan bahseder. Sülemî de yazma olan Tabakâtında ondan bahseder. Ahmed b. Hamedan 311/923 yılında ölmüş ve oğlu 376/986 senesinde vefât etmiştir, (Affî, s. 88, 2. dipnot; Doğrul, s. 100, 2. dipnot)

²⁷³ İhtimal ki Sülemî'nin İbn Münâzil ile daha başkalarının sözlerini naklettiği Ahmet b. İsa budur. Kuşeyrî Risalesi'nin 6-26. Sayfalarına bak. Bağdat Tarihi'nde de Sülemî'nin ondan naklettiği rivâyetler yer alır, (Affî, s. 89, 1. dipnot; Doğrul, s. 101, 1. dipnot)

²⁷⁴ Ebû el-Hasan Ali b. Abdürrahim el-Vastî el-Kannâd bir sûfidir. 309/921 Yılında vefât etmiştir. Ebû Hafs ile Hallac'dan rivâyet etmiştir. Verrak olması muhtemel değildir. Çünkü künyesi,

demiştir ki: Ebû Hass’a şu sual sorulunca: “Size Melâmetî diye bir isim verilmiş bu nedir?” Şu cevabı vermiştir: “Melâmetîler, vakitlerini korumak, sırlarını gözetlemek üzere Hakk Teâlâ ile beraber olmuş kimselerdir. Yakınlık ve kulluk namına her açıkladıkları şey için kendilerini ayıplarlar, halka ise kusur ve kabahatlerini gösterirler ve güzelliklerini gizlerler. Halk dış yüzlerine bakarak onları ayıplar. Onlar da iç yüzlerini bilerek kendilerini ayıplarlar. Hakk Teâlâ da onların sırları keşfetmelerini sağlayarak, görünmeyen özellikleri göstererek, halk hakkındaki ferasetlerini düzelterek ve onlara kerâmetler lütfederek, onları şereflendirmiştir. Onlar, Allah (C.C.)’in kendilerine olan ihsanını gizleyerek, nefsi ayıplamak ve ona karşı gelmek yolundaki ilk hâllerini açıklamışlar ve halkın gözlerini kendilerinden çevirecek hâl izhar etmişlerdir ki, Hakk ile hâlleri düzelsin! Melâmet ehlinin yolu budur...”

Ahmed b. Ahmed Melâmetî’nin²⁷⁵ şunları söylediğini işittim: İbrahim Kannâd’ın şunu söylediğini işittim: Hamdûn Kassâr’a²⁷⁶ “Melâmet tarikini sordum.” o da dedi ki: “Her hâlükârda halk için süslenmeyi, herhangi fiil veya ahlâk ile onların rızâsını talebi terk etmek, Allah (C.C.)’in sana karşı hakkı yolunda herhangi suretle levme uğramamaktır.”

Abdullah b. Mübârek, “Melâmet” hakkında sual sorulunca demiştir ki: “Onlar öyle kimselerdir ki; zâhirde halka gösterecekleri bir işaret, bâtınlarında Hakk’a karşı önesürecekleri bir iddia bulunmaz. Allah (C.C.) ile aralarındaki sırra, gönülleri ve yürekleri de vâkif olmaz.”

Ceddim İsmail b. Nüceyd’in²⁷⁷ şöyle dediğini işitmişim: “Onların makamına şöyle böyle ermek için insanın bütün fiillerini riyâ sayması, bütün hâllerini iddia sayması gerektir.”

Melâmetîler’in pîrlerinden birine şöyle sorulmuştur: “Bu işin başı ne?” O da

---

Sülemî’nin Tabakâtı’nda bahsedildiği gibi Ebû el-Hüseyn’dir. Verrak 234/830 senesinde vefât ettiği göre, Ebû Hafs ile aralarında 30 sene vardır, (Afîfi, s. 89, 2. dipnot; Doğrul, s. 101, 2. dipnot)

²⁷⁵ Sülemî ona “Ahmed b. Ahmed” diye defalarca işaret eder. Muhtemelen, Kuşeyrî’nin bahsettiği Ahmed b. Hamdûn budur, (Afîfi, s. 89, 3. dipnot; Doğrul, s. 101, 3. dipnot)

²⁷⁶ Ebû Sâlih b. Ahmed b. İmare en-Nişâburî’dir. Melâmetiyye’nin ikici kurucusudur. Ebû Turab en-Nahşebî ile Selman el-Barusî’nin akranıdır. 271/884 Yılında vefât etmiştir, (Afîfi, s. 90, 1. dipnot; Doğrul, s. 102, 1. dipnot)

²⁷⁷ İsmail b. Nüceyd Sülemî, Ebû Abdurrahman Sülemî’nin ana tarafından dedesidir, 366/966 yılında vefât etmiştir, (Afîfi, s. 90, 3. dipnot; Doğrul, s. 101, 3. dipnot)

şöyle demiştir: “Nefsi alaşağı ederek küçümsemek, onu hoşnut edecek, onu dinlendirecek, onu hoşlandıracak her şeyi bertaraf etmek ve nefse karşı suizan beslemektir.”

Bazı şeyhler Hamdûn Kassâr ile bir mecliste bulunmuşlardı. Mecliste dostlardan birinden bahsedilince, mecliste hazır olanlar, onun çok zikrettiğini söylemişler, bunun üzerine Hamdûn Kassâr da: “Fakat daima gaflet içinde.” demiştir. Bunun üzerine mecliste hazır olanlardan biri: “Cenabı Hakk’ın, dil ile zikrine muvaffak olması yüzünden (onun) Allah (C.C.)’a şükretmesi gerekmez mi?” deyince, Hamdûn Kassâr da şu cevabı vermiştir: “Onun, kalbinin zikirten gafil kalmasındaki kusurunu görmesi gerekmez mi?”

Allah (C.C.)’ın rahmetine nâil olası müellif der ki: “Ebû Hafs’ın Şah Kirmânî’ye²⁷⁸ yazdığı bir mektupta şöyle dediğini gördüm: “Bil ki kardeşim, tâat olarak yaptığı her işte nefsinin fakirliğini ve âcizliğini görmeyen kimse, onu riya ile bulandırmış olur. Kim ilerleme yolunu tutmazsa ve nefsi yumuşasa bile, nefsinin kötülüğü emredici olduğunu unutursa yanlış bir yol tutmuş olur. Nefis bir itâate boyun eğse bile, karşı gelmeyi içinde tuttuğunu bilerek her vakit nefisini Melâmet ile karşılamazsa ve onun bir hâl üzere karar bulmasına imkân vermezse, nefesine karşı yanlış bir yol tutmuş olur.”

Yahya b. Muâz’dan²⁷⁹ naklonulur ki: “Allah (C.C.)’a karşı ihlâs üzere olan kişi, şahsının görünmesini, sözünün nakledilmesini istemez.” Bazılarına Melâmetîler’in hâli sorulunca, onlar şöyle demişlerdir: “Öyle kimselerdir ki, Hakk Teâlâ sırlarını korumayı üzerine almış, iç yüzlerine dış yüz örtüsünü örtmüştür. Halktan gözükmek için halk ile beraberdirler. Çarşılarda ve kazanç yollarında onlardan ayrılmazlar. Fakat hakikat ve dost edinmek bakımından Allah (C.C.) ile beraberdirler. İç yüzleri, halk ile ülfet ve onlarla avam türesi üzere düşüp kalktıkları için dış yüzlerini ayıplar. Dış yüzleri de, iç yüzlerini; Hakk’ın bitişiğinde ikamet ettiği halde, dış yüzlerinin zıtlıklarla düşüp kalkmasından gaflette olması nedeni ile ayıplar. Bu hâl, pîrlerin ve büyüklerin hâlidir.”

²⁷⁸ Ebû el-Fevâris Şah b. Şüca’dır. 300/912 Yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 91, 1. dipnot; Doğrul, s. 103, 1. dipnot)

²⁷⁹ Ebû Zekeriya Yahya b. Muaz er-Râzî’dir. Büyük şeyhlerdendir. Nişâbur’da 258/871 yılında vefât etmiştir. Bk. Sülemî, Tabakât, s. 42, (Afifi, s. 91, 2. dipnot; Doğrul, s. 103, 2. dipnot)

Hız. Bâyezîd'e:²⁸⁰ "Ârifin en büyük işareti nedir?" diye sorulmuştur, o da, "Seninle beraber yediği, içtiği, şakalaştığı ve alışveriş ettiği halde, kalbinin kutsiyet saltanatında bulunmasıdır. İşte işaretlerin en büyüğü budur." diye cevap vermiştir.

Yine Bâyezîd demiştir ki: "Her kim isteyerek aynü'l-cemîde olduğunu tasdiklerse, azalarının, kulluk edebi ve basireti ile Hakk'ı müşahede etmesi icab eder. Fakat aynü'l-iftirakta bulunan kimse kulluğunda müçtehitlerin topladığını toplar ve bunların hepsi heba olur."

Abdurrahman b. Muhammed'in²⁸¹ şöyle dediğini işittim: "Abdullah Hayyâd'a²⁸² 'Melâmet' hakkında soruldum." O da dedi ki: "Melâmetî ona denir ki, nefsini ayıplaması ile başkalarının onu ayıplamasını ayırt eder. Ve bu hususta hâl ve vakti değişir. Çünkü henüz tabiatının küstahlığı ile karşılaşmaktadır. Ve henüz Melâmetîler'in derecesine varamamıştır."

Bazılarına "Fütüvvet isminin kime yakıştığını" sormuşlar. Onlar da: "O kimseye yaraşır ki; onda Âdem'in özür dileyciliği, Nuh'un doğruluğu, İbrahim'in vefası, İsmail'in gerçekliği, Mûsâ'nın öz yürekliliği, Eyyüb'ün sabrı, Davud'un gözyaşlılığı, Muhammed (s.a.v.)'in cömertliği, Ebû Bekir'in merhameti, Ömer'in hamiyeti, Osmân'ın utangaçlığı ve Ali'nin bilginliği olmasına rağmen; nefsinin küçümser, durumunu hor görür ve kendisinin bir şey olduğunu aklına dahi getirmez. Râzı olunacak bir hâlde olduğunu sanmaz, nefsinin kusurlarını, fiillerinin eksikliğini ve her konuda arkadaşlarını kendisinden üstün görür."

Ebû Hafis, bazı dostlarının dünyayı ve dünya ehlini küçümsediklerini görünce, buna karşı demiştir ki: "Gizlenmesi gereken şeyi açıkladın. Bundan sonra bizimle oturma ve bizimle arkadaşlık etme!"

Ebû Ahmed b. İsa'dan, Ebû Zekeriyâ Sencî'nin şu sözleri söylediğini işittim: "Hâller, hâl sahipleri nezdinde emânettir. Açıklarlarsa, emin olmaktan çıkarlar."

²⁸⁰ Tayfur b. İsa el-Bistamî'dir. Büyük mutasavvıflardandır. 261/871 Yılında vefât etmiştir, (Afîfî, s. 92, 1. dipnot; Doğrul, s. 104, 1. dipnot)

²⁸¹ Bir rivâyete göre Abdullah b. Muhammed'dir, (Afîfî, s. 92, 2. dipnot; Doğrul, s. 104, 2. dipnot)

²⁸² Muhtemelen, Ebû Bişr Abdullah b. Muhammed b. ez-Zahit el-Nişâburî'dir. Vefâtı 388/998 yılıdır, (Afîfî, s. 92, 3. dipnot; Doğrul, s. 105, 1. dipnot)

Muhammed b. Hasan²⁸³ da, bu mânâda şunları söylemiştir: “Kim ki, kendine sır emânet edildiği halde, sırrı açığa vurursa, ona yaşadığı müddetçe sır emânet etmezler. Ondan çekinirler, o da onlara yakın olmak bahtiyarlığından mahrum olur. Onu yakınlık yerine, uzaklık mevkîine atarlar. Sırlarının bir kısmını bile ifşâ edeni, aralarına almazlar.”²⁸⁴

Ebû Tâhir Ahmed b. Tâhir’in²⁸⁵ şu sözleri söylediğini işittim: “Ebû’l-Hasan eş-Şürekî’nin şöyle dediğini işittim”: Mahfûz²⁸⁶ şöyle demiştir: “Ebû Hafs, Hac farzını îfâ için yahut gazâ, yahut bir şeyh ile mülakat, yahut ilim talebi için olmadıkça dostlarının yola çıkmasından hoşlanmazdı.” ve şöyle derdi: “Erlik, irâdenin neye bağlandığını seçmektir.” Bunun üzerine Hamdûn Kassâr itiraz ederek şu sözleri söylemiştir: “Yeryüzünde dolaşarak görmediler mi?²⁸⁷ demiyor mu?” O da şu cevabı vermiştir: “Yeryüzünde, dolaşmadan göremeyenler dolaşırlar. Yoksa oturduğu yerde her şeyi görenlerin yola çıkmaları, yoldan ayrılmak ve sapmaktır.”

Abdullah Haccâm, Hamdûn Kassâr’a şu suali sormuştur: “Kazancı terk için bir mecburiyet var mı?” O da: “Kazanmaya devam et, çünkü Haccâm (Hacamatçı) Abdullah diye tanınmak, Ârif Abdullah yahut Zâhit Abdullah diye tanınmaktan, benim için daha çok sevimlidir.”

Melâmetiyye’nin bazı şeyhlerine ‘Huşûnun ne demek olduğu’ sorulunca, şu cevabı vermişlerdir: “Siz hâllerinizden herhangi bir şeyi belirtmeyi kabul etmiyorsunuz ve bunu bâtil sayıyorsunuz, huşû ise beden üzerinde zâhir olan bir şey değil mi?” O da demiştir ki: “Mânâların hakikatinden uzak anlayışlardan illallah!” Çünkü huşû, Allah (C.C.)’in sırları görmesi yüzünden, sırların huşûsudur. Bu sayede dış yüzler terbiye olur. Görmüyor musunuz, Peygamber (s.a.v.) ne diyor: “Hakk Teâlâ bir şeye tecellî edince o şey ona baş eğer. Tecellî yalnız sırlara karşı değil mi? Sırlar huşû edince, tecellî sayesinde dış gösterişler ne güzel terbiye olur.”

²⁸³ Bir rivâyete göre Muhammed b. el-Hüseyin el-Alevî’dir, (Afifi, s. 93, 2. dipnot; Doğrul, s. 105, 3. dipnot)

²⁸⁴ Bu vâdide söylenen beyitlerin sayısı sekizdir. Fakat bu naklettiğimiz parça üç beyitlidir ve daha sonra gelen beyitler aynı mânâları tekrarlamaktadır. Onun için üç beyitle yetiniyor diğer beyitleri bırakıyoruz, (Afifi, s. 93, 3. dipnot; Doğrul, s. 106, 1. dipnot)

²⁸⁵ Bir rivâyete göre Ebû Tahir b. Ahmed b. Tahir, (Afifi, s. 93, 4. dipnot; Doğrul, s. 106, 2. dipnot)

²⁸⁶ Mahfûz b. Mahmud en-Nişâburî’dir. 303/915 Yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 94, 1. dipnot; Doğrul, s. 106, 4. dipnot)

²⁸⁷ Mü’min, 40/82.

Bazıları demişlerdir ki: “İnsanın en üstün dostu, ilimdir. Çünkü ilme iktida edilir. Nefsin ona karşı bir yol bulmasına imkân yoktur. İlim, mizaca karşı gelir. İnsanın en kötü dostu ise niyazdır. Çünkü ona süslü görünür ve kendinden bahsedilmesini ister. Ona göz dikmek ise kibir ve azâmet verir. Görmüyor musun ki, Melekler daima itâatin refiki oldukları için, bu refakati görmeleri yüzünden Cenab-ı Hakk’a karşı: “Biz hamd ederek seni takdis ve tenzih ediyoruz, demişler.”²⁸⁸ Fakat ilim makamlarına erdikleri zaman: “Bizim ilmimiz yoktur.”²⁸⁹ demişlerdir. O halde insanın en üstün dostu ilimdir. Ve insanın en kötü dostu niyazdır.”

Bâyezîd’e, “Er, ne zaman bu işte erlik çağına ve makamına varır?” diye sorulunca, şöyle cevap vermiştir: “Nefsinin ayıplarını bilir ve ona karşı ithamlarını kuvvetlendirirse!”

Biri de demiştir ki: “Bulduğu hâl ile övünmekten kurtulmak yahut kendi hâline bakarak ona değer vermektan kurtulmak isteyen kimse, nereden geldiğini ve nereye gideceğini bilmesi kâfidir. Bütün bu makamlar hakkında bilgi sahibi olan kimse, kendini nasipsiz görür, hiçbir hâle değer vermez, belki hepsini değersiz ve bütün fiillerini düşük bulur. Dış yüzünde iftihara ve iç yüzünde gururlanmaya değer bir şey bulmaz.”

Biri de demiştir ki: “Onların (yani Melâmetîler’in) iman bakımından derecelerini bulmak için, geçmiş ve gelecek namına bir şeyi düşünmemesi ve her hâlinde Yaratıcısı’nın dileği üzere bulunması icab eder. Teklifin kalkmasına sebep budur. Onlar fiillerinin zâhirlerini, kulluğun edebini öğrenmek ve almak için kendisine başvuran mürîdleri için korurlar. O zaman sır, her vakit Hakk’ı müşahede eder, ona her başvuran, sır içinde mahvolur ve o da halkı gözetleyen bir göz olur. Onun sırrı ârifleri düzeltir ve dış yüzü mürîdlere edep öğretir. Bu da gerçek önderlerin hâlidir.”

Hız. Peygamber (s.a.v.) demiştir ki: “İki gözüm uyur, kalbim ise uyumaz.” Yani dış yüzünün uyulamakta olduğunu ifade etmiş ve iç yüzününün (Sırrı) sürekli uyanıklık, müşahede ve yakınlıkla olduğunu belirtmiştir.

²⁸⁸ Bk. Bakara, 2/30.

²⁸⁹ Bk. Bakara, 2/32.

Birine sorulmuş: “Niçin nefsi her vakit levm etmeye lüzum görüyorsunuz?” O da şu cevabı vermiştir: “Çünkü nefis, bir avuç öğüngeçliktir ki, karanlık bir kalıp içindedir ve halkın görüşlerine bağlıdır. Çünkü nefis; bir avuç cehâlettir, küstahlık kalıbı içindedir ve hırs bağları ile bağlıdır. Devası, bunlardan yüz çevirmesi, edebi ise, bunlara karşı koyması, korunması ve onu levm etmesidir.”

Cenabı Hakk, peygamberleri de fiillere bakmaktan alıkoymuştur. Onun için Mûsâ (a.s.): “Ta ki seni çok analım ve şanını yüceltelim.”²⁹⁰ dediği zaman, Hakk Teâlâ ona: “Sana başka bir kere de nimet ve minnetimizi ihsan etmiştik.”²⁹¹ buyurmuştur. Yani ona: “Tesbih ve tenzihi, bana karşı nasıl ileri sürüyorsun ki, benim ‘Seni kendim için edindim’²⁹² diyerek bildirdiğim lütufları unutuyorsun ve tesbih ile tenzihi bana karşı hesaba koyuyorsun. Hâlbuki hepsi de benim sana olan lütuflarımdır.”²⁹³ tarzında cevap vermiştir.

Birine şöyle sormuşlar: “Nefislerinizi niçin hor gördünüz de, halkın sizi ayıplamasına sebep olan hâllerinizi belirttiniz?” O da şu cevabı vermiştir: “Çünkü nefis; alçak bir sudan, bir kuru balçıktan yaratılmıştır. Hakk’ın hitabı ona izzet vermiş, o da bununla yücelmiş ise de; içindeki aziz olan, ona eklenen, emânet edilen bir şeydir, yoksa onun cibilliyetinde mevcut olan bir şey değildir. Onun için nefis, kendine teselli vermek sayesinde küstahlaşır, haddini aşar ve tabiatını kökleştirir. Kullar içinde muvaffak olanlar (nefsini yenebilenler); nefse hakettiği değeri gösteren, amellerine ve hâllerine bağlı her şeyin kötü olduğunu ona belirten ve böylece onun bir şeyi benimsemesine, bir şey ile öğünmesine imkân vermeyen kimselerdir. Çünkü nefis içinde değerli olan her şey, Allah (C.C.)’ın ona emânet ettiği kıymetli emânetler, onun ihsan ettiği güzel görüşler ve yararlılıklardır.”

Biri de demiştir ki: “Her kim nefsin küstahlığını ve tabiatının bozukluğunu anlamak isterse, kendisini öveni dinlesin. Şâyet nefis, övgünün en azı ile azgınlığa uğrarsa, bilsin ki, o nefsin Hakk yolunu bulmasına imkân yoktur. Çünkü o, aslı faslı olmayan bir takım övgüler ile hoşnut olmakta ve aslı faslı olmayan bir takım yergilerden ıstıraba uğramaktadır. İnsan nefsini küçümserse, hiçbir övgü onun

²⁹⁰ Tâhâ, 20/33.

²⁹¹ Tâhâ, 20/37.

²⁹² Bk. Tâhâ, 20/41.

²⁹³ Bk. Sâffât, 37/114.

üzerinde tesir etmez ve hiçbir yergi onu rahatsız etmez. Ancak o zaman insan Melâmet hâline erer.”

Bâyezîd demiştir ki: “On iki yıl nefsim karşı demircilik ettim, elli yıl kalbimin aynası oldum. Bir sene de, ikisinin arasında durup her şeyi gözden geçirdim. Gördüm ki iç yüzümde bir zünnar²⁹⁴ var. Beş yıl onu kesmek için çare aradım. Derken o çare bana gösterildi, ben de halka baktım ve gördüm ki hepsi ölü. Bunun üzerine dört tekbir getirdim (yani cenaze namazlarını kıldım).” Hakk Teâlâ buyurur ki: “Onlar ölüdürler, diri değildirler, ne zaman diriltileceklerine de şuuruları yoktur.”²⁹⁵ İşte bunların hâli ve ahlâkı bu merkezdedir. Bâyezîd de hâl içinde nefis hakkında bunu anlatıyor. Kendisi ma’rifet erbâbının önderi ve rehberidir. Çalışa çalışa nefisini dizginlemiş, fânî kulları gözü ile gördüğü için, onları görme ve onlar için süslenme mecburiyetinden kurtulmuştur. Onların yüce makamları budur. Hakk Teâlâ: “O kimse ki ölü idi de, Biz onu dirilttik...”²⁹⁶ der. Yani o kimse ki nefsinden ve halka bakışından dolayı ölü idi, biz onu kendimizle dirilttik ve halkı onun gözünden düşürdük (Yani onu halkın dedikodusundan, halkın levm ve müahazesinden ve bütün bunların ona tesir etmesinden kurtardık). Artık halkın varlığı ile yokluğu onun nezdinde birdir ve onun içinde kalıcı olan yalnız Allah (C.C.)’tır.

Bâyezîd der ki: “Allah (C.C.) ile arası en çok perdeli olan üç kişi vardır: Bilgisi yüzünden âlim adam, ibâdeti yüzünden âbid adam, zühdü yüzünden zâhid adam. Bilgin adamın öğrendiklerinin, halka ait bütün bilgisinin ve Allah (C.C.)’ın bütün halka olan ihsanının, Levh-i Mahfûz’da bir tek satır tutamayacağını anlamak gerekir. Sonra bilgin adam, Allah (C.C.)’ın bütün halka vermiş olduğu bilgilerin tamamını göz önüne getirecek ve bunların içinden ne kadar şey öğrenmiş olduğunu tartacak olursa; kibirlenmenin, ilmi ile övünmenin tamamı ile hata olduğunu derhal takdir eder. Zâhide gelince, o da Allah (C.C.)’ın; “bütün dünya malının, bütün dünya

²⁹⁴ Zünnar: Gayri müslimlerin dînî alâmetleri olarak takmakla yükümlü kılındıkları kuşak veya kemer. Grekçe zone kelimesinden gelen zünnâr Süryânice asıllı bir terimdir. İlk defa keşişlerin taktığı bir kuşak olan zünnar, Farsça’da “Brahmanlar’ca kutsal kabul edilen ip” anlamında kullanılır. İslâm literatüründe dârülişlâmda yaşayan gayri müslimlerin dînî alâmeti olarak takmakla yükümlü kılındıkları parmak kalınlığındaki kuşak veya kemeri ifade eder. (Daha fazla bilgi için, bk. Yavuz, Yusuf Şevki, “Zünnar”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 44, ss. 572-574.)

²⁹⁵ Nahl, 16/21.

²⁹⁶ En’am, 6/122.

eğlentisinin pek az bir şey olduğunu”²⁹⁷ söylediğini, onun bu azlık içinde, kendine düşen hissenin ne olduğunu, zâhitlik yolunu tutmakla göze aldığı fedakârlığın neden ibaret olduğunu düşünürse, zâhitliğinin övünülmeye değer mahiyette olmadığını takdir eder. Âbid de Allah (C.C.)’in kendisini ibâdete muvaffak etmekle ona ne büyük ihsanda bulunduğunu anlayacak olursa, Allah (C.C.)’in lütufları yanında başka hiçbir şey görmeyecek derecede erir ve bunlara değer vermekten kurtulurdu.”

Bunların bir pîrine şöyle sorulunca: “İnsan ne yapmalı ki; yaptığından görmekten ve bunlara bakarak her hangi bir talepte bulunmaktan korunabilsin?” O da şu cevabı vermiştir: “Yaptığı işin verdiği sevinç, onu meşgul eder ve kendisinin bu işe Hakk tarafından memur edilmiş olduğuna inanırsa, yaptığı işin azâmeti kalbini kaplar ve işin azâmeti ile duyduğu sevinç, şahsında beliren veya görünen hiçbir şey ile ilgilenmemesine sebep olur.”

Birine de şöyle sorulunca: “Bunlar (yani Melâmetîler) niçin bir hâl sahibi olduklarını açıklamıyor, Allah (C.C.)’a itâat ettiklerini belirtmiyor, nefislerine bir şey nisbet etmiyor ve bir neticeye varamıyorlar?” Şu cevabı vermiştir: “Nefis namına bir hâl gerçekleştirmek nasıl mümkün olur ki, nefis bir hiçtir, nesi varsa hepsi iğretidir ve hepsinin iâdesi gerekir, şâyet bunlar açık elli iseler, bunu belirtmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü hakikat, bunu gizlese de açıklamaktadır.”

Eskilerden biri de şöyle demiştir: “Mü’minin yüzü, neredeyse kalbindekini dile getirecek gibidir.”

Melâmetî büyüklerinin çoğu, arkadaşlarını ibâdet ve itâatin tadını tatmaktan çekinmeye davet etmişlerdir. Çünkü onlara göre bu hareket büyük ve ağır suçlardandır. Çünkü durumlarının herhangi bir itiraza uğramamasını isterler. O şey, içinde ve gözünde büyür; fiillerinden birini beğenen ve onu hoş gören, ondan zevk alan yahut ondan hoşnut olan kimse ‘Büyükler’ derecesinden düşer.

Abdü’l-Vahid b. Ali es-Seyyarî’nin²⁹⁸ şöyle dediğini işitmişim: Dayım

²⁹⁷ Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: “De ki, dünyanın meta’ı azdır.” Bk. Nisâ, 4/77, (Afîfî, s. 97, 1. dipnot)

²⁹⁸ Sülemî’nin rivayette bulunduğu kimselerden biridir. İsmi *Kuşeyrî Risalesi*’nde de geçmektedir, (Afîfî, s. 97, 2. dipnot)

Kasım b. Kasım es-Seyyârî²⁹⁹ şöyle diyordu: Muhammed b. Mûsâ Vâsîfî'nin³⁰⁰ şöyle dediğini işittim: “Her hâlükârda nefisten korunun.”

Onun için, bunlar (Melâmetçiler) selâmları istemeyerek alanlara verirler, kendilerine isteyerek selâm verenlerin selâmını bırakırlar. Kendilerine hoş gelen kimseler ile sohbet etmekten vazgeçerler ve kendilerine hakaret edenler ile düşüp kalkmayı tercih ederler. İstediklerini vermeyene başvururlar ve istediklerini verenin semtine uğramazlar. Kendilerinden yüz çevirene ilgi gösterirler ve kendilerine yüz verenden yüz çevirirler. Kendilerini istemeyenlere misafir olurlar ve kendilerini sevenlere misafir olmazlar. Kendilerinden nefret edenlerle düşüp kalkarlar fakat kendilerine gönül verenlere aldırılmazlar. Onlar sevmedikleri şeyleri yerler, fakat canlarının istediğinden el çekerler. Canları oturmak istediği zaman yola çıkarlar yahut canları yola çıkmak istediği zaman yerinden kıpırdamazlar. Velhasıl bunların her hâli böyledir. Nefislerinin isteğine karşı gelirler ve nefislerine rahat ve huzur veren her şeyi bırakırlar. Halk arasında mevkî sahibi olmaktan vazgeçerler ve halk nazarında saygı görmemek için, ellerinden geleni yaparlar. Dış yüz bakımından levmi edilmelerine sebep olmakla beraber, zâhirî ilim nazarında mübah olan hareketlerde bulunurlar. Mesela mevkîce kendilerinden çok geri olan insanlarla arkadaş olurlar; haklarında dedikoduya sebep olacak yerlerde otururlar ve böylece hâllerinin anlaşılmasını ve durumlarının herhangi bir itiraza uğramamasını isterler. Bunlar dış yüzlerini, mânâ uğruna hor görmüşler, nefislerini alçaltmışlar; hâllerini ve sırlarını başkalarının gözünden korumuşlardır. Çünkü büyükleri onlara bunu vasiyet etmişlerdir.

1. Müşriklik ve İrtidat: Esaslarından biri, dış yüz bakımından bir miktar ibâdetle süslenmeyi müşriklik, iç yüz bakımından bazı hâllerle süslenmeyi irtidat saymaktır.³⁰¹

²⁹⁹ Künyesi, Ebû'l-Abbas'tır. Cebrî olduğu söylenir, 342/953'de veya 344/955 yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 98, 1. dipnot)

³⁰⁰ Ebû Bekir Vâsîfî, aslen Horasanlı'dır. Merv'de yaşamış ve Bağdat'ta 320/932 yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 98, 2. dipnot)

³⁰¹ İbadeti süs olsun, herkesin gözüne görünsün de methedilmeye sebep olsun diye yapmak, Allah'a ibadet değil, nefsinin hırslarına ve heveslerine ibadettir. İbadet ise münhasıran Allah için olması gerekir. Yapılan ibadet Allah için olmadığına göre, nefsi tanrılaştırmak ve dış yüzü hoşnut etmek için yapılmıştır. Onun için bu ibadet Allah'a eş koşmak demektir ve müşrikliktir. İç yüze gelince, onu bir takım hâllerle süslemek ve bu hâlleri belli edecek şekilde övünmek de dinden dönmektir. Çünkü

2. İzzet ve Zillet: Esaslarından biri de, kendilerine izzetle ikram olanı kabul etmemek ve istekleri alçak gönüllülükle dilemektir. Onun için demişlerdir ki: “Dilemekte zillet ve dilemeden istediğini almakta izzet vardır. Biz ise ancak yemeğimizi zillet içinde yeriz. Çünkü kullukta, izzet gerekmez.” Bu hususta saygı gösterdikleri esas, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in şu sözüdür: “Ben yalnız bir kulum, kullar nasıl yemek yerse öyle yerim.”

Bunun zâhiren ilme uygun olmadığı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Hz. Ömer’e: “Cenabı Hakk’ın dilemeksizin verdiği malı kabul eyle.” dediği ileri sürülür. Buna karşı şu denir: Hz. Ömer bu hususu, nefsi için izzet saymış, Rasûlü Ekrem de onun bu izzeti hissettiğini görmüştür. Nefsine muhâlefet etmek için onu teşvik etmiş, onun bu izzetinden kurtulmasını istemiştir. Onun için, “Cenabı Hakk’ın sana dilemeksizin ve kontrol altına almaksızın ihsan ettiğini kabul eyle, buna karşı izzeti-i nefis davası ile hareket etme, çünkü iyiliği reddetmek nefse haz verir ve onu kibirli olmaya teşvik eder.” mânâsını telkin etmiştir.

3. Hakkı Tanımak: Esaslarından biri de, her hakkı tanımak ve sahibine vermek, fakat hak peşinde koşmamak ve onu istememektir.

4. Kimseye Göstermeden Çalışmak: Esaslarından biri de her şeyi, çalışıp çabalayarak meydana getirmektir. Gerçi sarfettikleri gayretin bir kimse tarafından görülmesini ve nefislerinin bunu görüp haz duymasını istemezler. Onun için pîrlerinden bazılarının malı kendisinden alındığı zaman, “Haramdır, sizin bunu almanız reva değildir.” demiş, fakat alanlar almaya devam etmişler. Buna karşı “Haramdır, dediğin halde alıyorlar bu ne demektir?” diye sormuşlar. O da, “Onlar ancak kendi mallarını alıyorlar, benim bu malda hiçbir şeyim yoktur, fakat hasis olan kimseden hak bu şekilde alınır.” demişti. Bu yolda tuttıkları esas Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu sözüdür: “Adaklar adamak, Hakk’ın gereklerini düşürmez. Fakat hasis, onunla bir şeyler vermiş olur.”

5. Gaflet: Esaslarından birine göre, insanların fiillerine ve hâllerine göz dikmelerinin sebebi gaflet yüzündendir. Yoksa Hakk’tan yana kendilerine fırsat verilip de hâllerini görebilselerdi, belirttikleri her hâli hor görürler ve borçlarına karşı

---

hâller, Allah rızası için kazanılmış makam ve derece olmaktan çıkar, halkın gözünde büyüme için istismar edilmiş bir takım gösterişlere dönüşür. Bu da irtidaddır, (Doğrul, s. 113, 1. dipnot)

verdiklerini son derece küçümserlerdi.

6. Eziyete Dayanmak: Esaslarından biri, kendilerine eza edenlere uysallık göstermek, karşılık görmedikleri halde dayanmak, boyun eğmek, özür dilemek ve iyilik etmektir. Bu yolda tuttıkları esas, Cenabı Hakk'ın Kur'an'da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitaben: “İyiliğin karşılığı elbette iyiliktir.”³⁰² demesidir.

7. Nefsi İtham: Esaslarından biri de, her hâlükârda, yüzüne de gülse, yüz çevirse de, itâat de etse, isyan da etse, nefsi itham etmektir. Nefsinden çok az hoşnut olmak ve ona meyletmemektir.

8. Sırrın Riyâsı: Esaslarından biri de şudur: Ruhun hâllerinden herhangi birisi, sırra zâhir olursa, o hâl sır bakımından riyâ olur. Sırrın hâllerinden birisi, kendini kalbe açıklarsa, sır için müşriklik olur. Kalb de şâyet nefse bir şey açıklarsa, hepsi boşa gider. İnsanın fiillerinden ve hâllerinden açığa vurduğu her şey, nefsin küstahlığından ve şeytanın oyunundan başka bir şey değildir. Nefsi küçümseyen kişi, artıklarla karşılaşır. Fakat hâlden hâle doğru ilerleyerek, sır hâlinden ruh hâline yükselir ve kalb bunun farkına varmaz, sonra kalb hâlinden sır hâline yükselir ve nefis bunu anlamaz. Nefis hâli de kalb hâline terakkî eder ve tabiat bunun farkına varmaz. O zaman insan mükâşefe payesine varır ve gözleri ile her istediği şeye bakar, onu olduğu gibi müşahede eder. Kalbi ile nazar edince, görünmeyenlerin durumunu anlatır. Ruh ile sır müşahede safhasına varınca, kalb ile nefse dönmelerine imkân kalmaz. Zâhir ise müdâvimdir ve nefsine hitap ederek onun gurur ve aldanma içinde olduğunu, onun eriştiği mertebeye alışamadığını ve gerçekler derecesinden düşmek için kendisini kaptırmaya bıraktığını anlatır.

Birine sormuşlar: “Melâmet'in sıfatı nedir?” O da şöyle cevap vermiştir: “Töhmete devamdır. Çünkü ihtiyatlı olmak bu sayede mümkündür. İhtiyatlı davranan kimse ise, şüpheleri kolaylıkla ezer ve kötülüklerden uzaklaşır.”

Muhammed b. Ferrâ'nın³⁰³ şöyle dediğini işittim. Abdullah b. Münâzil'e, “Melâmetî'nin bir iddiası olur mu?” diye sorulmuştu. O da şu cevabı vermiştir: “Onun bir şeyi var mı ki, iddiası olsun?”

³⁰² Rahman, 55/60.

³⁰³ Ebû Abdullah veya Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Hamdûn el-Ferra en-Nişâburî'dir. 370/980 Yılında vefât etmiştir, (Affi, s. 101, 1. dipnot; Doğrul, s. 116, 1. dipnot)

Abdullah b. Muhammed'in de şu sözleri söylediğini işittim: Ebû Amr b. Nüveyd'e sordum: "Melâmetî'nin bir sıfatı var mıdır?" "Evet, dış yüzde riyâsı, iç yüzde iddiası bulunmaması ve hiçbir şeye dadanmamasıdır." dedi. Sonra ona 'Melâmetî' isminin ne olduğunu sormuştum. O da dedi ki: "Ne ile vasfolunmuşsa onu iltizam etmesidir. Kur'an'a göre: 'İnsan, aceleden yaratılmıştır.',³⁰⁴ 'Nefis kötülüğü emredicidir.',³⁰⁵ 'İnsan acelecidir.',³⁰⁶ "İnsan Rabbına karşı nankördür"³⁰⁷ ve "İnsan zayıf yaratılmıştır"³⁰⁸ diyor. Bu sıfatlar ile anılan kimse övülüyor mu, yeriliyor mu? İşte Melâmet'in sıfatı budur."

Melâmetîler'in büyükleri, şatırların elbiselerini giymeyi, haramîlerin amelini işlemeyi severler. Arkadaşlarının çarşılarda bedenlen çalışmalarını, fakat kalbleri ile buradan kaçmalarını isterler. Ceddimin şöyle dediğini işittim: Ebû Hafs'ın arkadaşlarından olan Ebû Muhammed Cûnî şöyle derdi: "Çarşıda bulun ve kazan! Fakat kazancından bir şeyi yemekten sakın, onu fakirlere harca. Kendi yiyeceğini ise herkesten iste!" Onun için herkesten nafakamı istedikçe, "Şu tamahkâr, obur adama bakın. Bütün gün çalışıyor da sonra herkese el açıyor." dediler. Ebû Hafs'ın bana bu emri verdiğini anlamalarına kadar hâl böyle devam etti. Ondan sonra her dilediğimi veriyorlardı. Bunun üzerine Ebû Hafs bana "Kazancı da istemeyi de bırak!" dedi. Ben de bıraktım.

Ebû Hafs der ki: "Halka; yakınlıktan, ermekten ve yüksek makamlardan haber ver. Benim Allah (C.C.)'tan dileğim ise, bir adım olsun bana yol göstermesidir."

Bâyezîd Bistamî der ki: "Halk, Allah (C.C.)'a varan yolun güneşten daha belirli ve daha ünlü olduğunu söyler. Benim tüm dileğim ise, Allah (C.C.)'ın bir iğne başı bile olsa bana yol açmasıdır."

Melâmetîler'in en ileri pîrlerinin, Allah (C.C.) katındaki durumları ne kadar düzelir ve ne kadar yükselir ise, tevazuları o nisbette artar; nefislerini, hâllerini küçümsemeleri o nisbette ileri gider. Ta ki mürîdleri onlara bakarak büsbütün

³⁰⁴ Enbiya, 21/37.

³⁰⁵ Yûsuf, 12/53.

³⁰⁶ İsra, 17/11.

³⁰⁷ Âdiyât, 100/6.

³⁰⁸ Nisâ, 4/28.

terbiyelensinler ve Hakk ile aralarını düzelterek O'ndan başkası ile meşgul olmaktan makamlarını kaybetmesinler.

Birine sormuşlar: “En az görünen hâlinizin, iddiasızlık olması nedendir?” O da şu cevabı vermiştir: “İddialar, küstahlıklardan ve maskaralıklardan başka bir şey mi ki?” Bunları ileri süren kimse kendine bakacak olursa, nefsinin bu gösterişler bakımından bomboş ve bunlardan son derece uzak olduğunu görür. Onun durumu şairin şu sözü gibi değil midir?

“Susuzun gözlerinde suya karşı hasret vardır,

Eğer suyu içmesine karşı engeller dikilirse.”

Muhammed b. Ferrâ'ya “Melâmet'in esası nedir?” sorusunu sorduğum zaman şu cevabı vermişti: “Allah (C.C.) ile hâlleri daha dürüst ve vakitleri daha üstün oldukça, Allah (C.C.)'a daha fazla iltica ve daha çok yakarış ve niyâz ederler, daha fazla korkup ürperirler. Sebebi, yaşadıkları hâli, ayaklarını kaydıracak bir pusu sanmalarıdır. Onlar, Allah (C.C.)'ın peygamberlerinden birinin, arkadaşlarını vafsettiği gibi olmak isterler. Kur'an bunlara dâir diyor ki: “Nice peygamberler vardır ki, nice Allah erleri onlarla birlikte savaşmışlardır. Allah yolunda başlarına gelen yüzünden zerre kadar yılmamışlar ve gevşememişlerdir. Allah'ın buyruğu ise en doğru buyruktur.”³⁰⁹ Sonra Cenabı Hakk, bunların geçirmiş oldukları hâllerle beraber nasıl davrandıklarını şöyle anlatır: “Onların bütün dedikleri şunu söylemekten ibaretti: Rabbimiz, bizim suçlarımızı bağışla, işlerimizde gösterdiğimiz israfı affet. Ayaklarımızı yolunda sağlamlaştırsın ve kâfir kavme karşı bize yardım et.”³¹⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) ise: “Ben yalnız bir kulum ve yiyeceğimi bir kul gibi yerim.” diyor.

Buna benzer bir hâli, Ali b. Bindâr'dan³¹¹ işittim: O da Mahfûz'dan Ebû Hafs'ın şöyle dediğini aktarır: “Kırk yıldan beri Allah (C.C.) ile hâlim, onun bana, bedbahtlığa mahkûm kimseler gözü ile baktığı idi. Amelim de bedbahtlığımın delili idi!”

³⁰⁹ Âli İmran, 3/146.

³¹⁰ Âli İmran, 3/147.

³¹¹ Künyesi, Ebû'l-Hasan Ali b. Bindâr b. el-Hüseyn es-Sayrâfi'dir, (Afifi, s. 102, 1. dipnot; Doğrul, s. 119, 1. dipnot)

Ebû Hafs ile arkadaşlarının bu yoldaki tutumları, mürîdlerini amellere ve mücadelelere teşvik etmek, onlara amellerin iyiliklerini ve güzelliklerini göstermek ve böylece iyi amellere ve mücadelelere devam etmelerini sağlamaktı. Hamdûn Kassâr ile arkadaşları ise, mürîdlerin amellerini küçümsemek ve bunların kusurlarını göstermek, böylece övünmelerini ve kapılmalarını engellemekti. Ebû Osmân³¹² araya girerek iki yol ortasında bir yol tutmuş ve “İki yol da doğrudur. Her birinin vakti vardır. Yani bize gelen mürîde ilk evvel bildireceğimiz şey, muâmelelerini düzeltmesidir, ta ki amellere devam ederek bunlar üzerinde istikrâr bulsun. İstikrâr ve devam sağlandıktan ve mürîd bunlara alıştıktan sonra ona, amelerinin kusurlarından bahsederiz ve bu kusurları anlayarak bunlardan tiksinişini temin ederiz. Ayrıca insanın bunları Allah (C.C.)’a sunamayacağını ona anlatır, böylece onun amellere kapılmaksızın ve aldanmaksızın bunlar üzerinde devam etmesini isteriz. Yoksa ameli olmayan kimseye amelden nasıl bahsedebiliriz? Bir şeyin kusurunu anlamak için onu yapmak, ona bağlanmak, onu gerçekleştirmek gerekir. Bunların en doğrusu da, Allah (C.C.)’ın dileği ile budur.” demiştir.

Bazılarına “Melâmet yolu nedir?” diye sorulmuş, onlar da şöyle demiştir: “Giyimde, yürüyüşte, oturuşta ve görünüşte insanı halktan ayıracak her hâlden sakınmak, fakat kendini en iyi murâkabe altında bulundurmak konusunda onlardan farklı olmak, dış görünüş bakımından onlardan hiçbir şekilde farklı gözükmemek, fakat iç yüz bakımından onlara benzememektir.”

Bazılarına “Melâmet nedir?” diye sorulunca, onlar da şöyle demiştir: “(Melâmet) Hiçbir iyiliği belli etmemek ve hiçbir kötülüğü gizlememektir.”

(Melâmetîlerden) Birine de sormuşlar: “Semâ’ meclislerinde niçin bulunmuyorsunuz?” O da demiştir ki: “Semâ’ meclisini terk edişimiz, nefretimizden veya inkâr edişimizden değildir, fakat gizlediğimiz hâllerin açığa çıkmasından korktuğumuzdandır. Bu ise bize çok ağır gelir.”

Muhammed b. Ahmed Behmî’nin şöyle dediğini işittim: (Ona) Ahmed b. Hamdûn Kassâr şöyle demiştir: Babam Hamdûn Kassâr’a ‘Melâmetten’ sual

³¹² Yani Sait b. İsmail b. Mansur el-Hirî en-Nişâburî’dir. Vâiz diye meşhurdur. Ebû Hafs ile Hamdûn’dan sonra Melâmetîliğin üçüncü kurucusudur. Şah Kirmânî, Yahya b. Muaz Râzî ve Ebû Hafs ile arkadaşlık etmiş ve onlar tarafından yetiştirilmiştir. 298/910 Senesinde vefât etmiştir, (Affî, s. 103, 1. dipnot; Doğrul, s. 119, 2. dipnot)

sorulmuş ve o da şu cevabı vermiştir: “Kaderîlerin korkusu ve Mürcie’nin³¹³ ümididir. İçlerinden ancak semâ’ın tesir etmeyeceği kimselerin semâ’ meclislerinde hazır bulunmalarına izin verirler.”

9. Zikrin Çeşitleri: Esaslarından biri de şudur: Zikir dört çeşittir: Dil ile zikir, kalb ile zikir, sır ile zikir ve ruh ile zikir. Ruhun zikri gerçek ise sırrın ve kalbin zikri duraklar ve buna ‘müşahede zikri’ denir. Sırrın zikri gerçek olursa, kalb ve ruh zikirten kalır. Buna da ‘heybet zikri’ denir. Kalbin zikri gerçek olursa, dilin zikri gevşer. Buna da ‘nimetlerin ve lütufların zikri’ denir. Kalb zikirten geri kalırsa, dil zikre koyulur ve buna da ‘âdet zikri’ denir. Bu zikirlerden her birinin onlarca âfeti vardır. Ruh zikrinin âfeti, sırrın ondan haberdar olmasıdır. Nefis zikrinin âfeti, bunu görüp büyükmek ve bir makama erişmek için onun sayesinde sevap beklemektir. Onların içinde en az değeri olan kimseler, bunu halka açıklamak isteyenler ve bu maksat ile ona rağbet gösterenlerdir. Tabiatı en hasis ve en alçak olanlar da bunlardır.

Bazıları demişlerdir ki: “Cenabı Hakk halkı yaratmış; bazılarını nuru, tecellîleri, müşahedesi, lütuf ve keremi ile ödüllendirmiştir. Bazılarını da, nefislerinin, tabiatlarının ve ihtiraslarının karanlıkları içinde bırakmıştır. Ödüllendirdiği kimseler tasavvuf ehlidir. Fakat bunlar Cenabı Hakk’ın kendilerine ihsan etmiş olduğu kerâmetleri halka açıklamışlar, onunla süslenmek, ona dâir söz söylemekle ve Hakk’ın sırlarını halka anlatmakla işe başlamışlardır. Melâmetîler ise halka, layık oldukları muâmele ve ahlâk-ı tabiat gereği olan hâlleri göstermişler, Allah (C.C.)’ın onlara emânet ettiği sırları koruyarak, kimsenin onlara bakmasına yahut halkın onları tanınmasına imkân vermemişlerdir. Bu yüzden hürmet görmeyi, üstün tutulmayı istememişlerdir. Bununla beraber, bütün iyi huylarını ve güzel fiillerini kıskanarak bunları açığa vurmaktan çekinmişler, nefsin bu çeşit açıklamalardan neler umduğunu anlayarak, halka karşı halkın gözünden düşmelerine ve nefislerini düzeltmelerine sebep olacak, hatta dışlanmalarına meydan verecek hareketlerde bulunmuşlardır. Bu sayede dış yüzlerini de iç yüzlerini de kurtarmak istemişlerdir.”

Bazıları demişlerdir ki: “Melâmet yolu, halka onlardan ayrılık makamını

³¹³ Mürcie: İslâm’ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan ılımlı ve uzlaşmacı fikirleri ile tanınan itikadî ve siyasî bir firkadır. (Daha fazla bilgi için, bk. Kutlu, Sönmez, “Mürcie”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 41-45.)

göstermektir. Aynı cemi’de birleşmek hakikatini, Hakk için gizlemektir.”

10. İtâatin Lezzeti: Esaslarından biri de, itâatin lezzetine karşı koymaktır. Çünkü bunun da öldürücü zehirleri vardır.

11. Emânete Hürmet: Esaslarından biri de şudur: Allah (C.C.)’ın kendilerine emânet ettiği her şeye, Allah (C.C.) için tazim göstermek, buna uygun düşen hareketlerini ve itâatlerini daima küçümsemek, kasıt olmaksızın bir söz söyleyecek veya gizlenmesi gerekli bir hâli açıklayacak olurlarsa, Allah (C.C.)’a karşı hadlerini bilmektir.

Muhammed b. Mûsâ Fergânî’nin³¹⁴ şöyle dediği anlaşılıyor: “Hakk Teâlâ Âdem’i eli ile yaratmış, ona ruhundan üflemiş, meleklerini ona secde ettirmiş, bütün isimleri ona öğretmiş, sonra ‘Burada aç ve çıplak kalmamak sana aittir.’ diyerek haddini aşmaması için ona haddini bildirmiştir.”

Melâmetîler’in bazı büyükleri de bana şunları anlatmıştır: “Kim nefsi ile ayaklanırsa, onda ileri geri söz söyleme huyu baş gösterir ve gevşekliğe uğrar.”

Mansur b. Abdullah İsfahânî’nin şöyle dediğini işitmişim: (Ona) Ümey Bistamî şöyle demişti: “Kim ki müşahidine muhtaç gözüyle, yaşantısına aldanma gözüyle bakmazsa, hâllerini istidrac, sözünü iftira saymazsa ve ibâdetine kifâyetsiz gözü ile bakmazsa; yanlış yapmış olur.”

Muhammed b. Fadl,³¹⁵ Ebû Osmân’a yazarak, ‘Kul için hâlis olan fiillerin ve hâllerin ne olduğunu’ sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: “Allah (C.C.)’ın hoşnutluğu ile şerefleştirmesini dilediğim arkadaş! Bil ki, kul için hâlis olan hâller ve fiiller; kendi tesiri olmaksızın Allah (C.C.)’ın onu başarmaya muvaffak ettiği, göze göstermediği ve bakanların görmesine engel olduklarıdır. Kul için hâllerden ancak sır hâli vardır ki; ona ancak bu yolda kahraman olanlar ulaşabilirler. Hakk Teâlâ buyurur ki: ‘Kim ki Allah’ın hükümlerini yüceltirse bu hâl, kalblerin takvasındandır.’³¹⁶ Bana kalırsa Allah (C.C.)’ın hükümlerini yücelten kimse, Allah (C.C.)’ın kitabına ve Peygamber (s.a.v.)’in sünnetine uyan kimsedir. Çünkü bunları

³¹⁴ Künyesi, Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Vâsıtî el-Fergânî, (Afifi, s. 105, 1. dipnot; Doğrul, s. 122, 2. dipnot)

³¹⁵ Künyesi, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Fadl el-Belhî’dir. Vefâtı 319/931 yılıdır, (Afifi, s. 106, 2. dipnot; Doğrul, s. 123, 2. dipnot)

³¹⁶ Hacc, 22/32.

kalbinde yüceltir ve onlara uymaktan ve hevâsını terk etmekten başka bir yol tutmaz. Bu da gerçeklerin alâmetlerindedir. Şeyhimiz Ebû Hafs da bize bunu emrederdi ve arkadaşlarının büyükleri de bu yolu gösterirlerdi.”

Mansur b. Abdullah’ın şöyle dediğini işittim: (Ona) Umey şöyle dedi: Babam, Bâyezîd’in şöyle dediğini işittim: “Bir tek tehlilimin gerçek olduğuna inansam, ondan sonra başka hiçbir şeye değer vermezdim.”

Ebû Hafs’tan şu söz nakledilir: “İbâdetler, zâhirde sevinçtir, hakîkate gururdur (boş övünüştür).” Çünkü mukadder, kararlaştırılmıştır ve ancak aldananlar yaptıkları ile gururlanırlar. Çünkü nefis hastadır ve hastalığı tâatleridir. Onun davası, Allah (C.C.)’in kaza ve kaderine dayanmaktadır. Kurallar, tâatler içinde yüzdükleri hâlde bu davadan uzak kalırlar.

Delilü’l-Ârifin adlı eserde, Rûveym’in,³¹⁷ Melâmet tarikini, mantığa uygun anlatan bir bölümünü görmüştüm. Kendisine, “Sakin ve hareketli olarak yaratılan insan, sakinlik ile hareketlilikten nasıl kurtulabilir?” ve “Hevâ sahibi olarak yaratılan kimse hevâsından nasıl kurtulur?” diye sorulmuş, o da şöyle demişti: “Bunlardan kurtulması için, hareketinin ve sakinliğinin yalnız O’nunla olması gerektir. Kendi isteklerinin de Hakk’ın seçimine uygun düşmesi ile hevâsından kurtulur. O zaman zâhirde sakin veya hareketli olur. Hakîkat ise sükûnda yoktur. Çünkü tercihi, Hakk’ın tercihidir. Bu ise, yüksek makamlardandır ve Melâmetîler’in açıklamadıkları, gizli ilim olarak yaşadıkları hâle çok yakındır.”

12. Mü’minin Nefsi: Esaslarından bir diğeri de şudur: Sehl b. Abdullah’ın³¹⁸ (Allah ruhunu şâdetsin) dediklerinden şöyle anladım: ‘Müminin nefsi yoktur ve onun nefsi çoktan gitmiştir.’ Bunun üzerine, ‘nereye gittiğini’ sormuşlar, o da şu cevabı vermişti: ‘Allah (C.C.)’a biat sırasında!’ Hakk Teâlâ buyuruyor ki: ‘Allah, Mü’minlerden nefislerini ve mallarını, Cennet karşılığında almıştır’.³¹⁹

13. Hakk’a Hüsnüzan, Nefse Suizan: Esaslarından biri de şudur:

³¹⁷ Ebû Ahmed veya Muhammed b. Yezid el-Bağdâdî’dir. 303/915 Yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 106, 1. dipnot; Doğrul, s. 124, 1. dipnot)

³¹⁸ Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah el-Tüsterî’dir. Vefâtı 262/875 yılıdır, (Afifi, s. 106, 2. dipnot; Doğrul, s. 124, 2. dipnot)

³¹⁹ Tevbe, 9/111.

Muhammed b. Abdullah er-Râzî'nin³²⁰ şöyle dediğini işittim: Ebû Ali Cercânî diyor ki: “Cenabı Hakk’a karşı hüsnü zan beslemek, ma’rifetin gayesidir. Nefse karşı suizan ise, ma’rifetin temelidir.”

Muhammed b. Ahmet Ferrâ'nın şöyle dediğini işittim: (Ona) Ebû'l-Hasan Şerakihî şöyle dedi: (O da) Ebû Osmân'ın şu sözleri söylediğini işitti: Adamın biri Ebû Hafs'a başvurarak: “Bana nasihat et.” demiş; o da şu sözleri söylemiştir: “Rabbine yaptığın ibâdet, kendini rableştirmene sebep olmasın. İbâdet, vazîfen olan hizmet ve kulluğu belirtmeye vesile olsun. Çünkü îfâ ettiği ibâdete göz diken kimse, nefesine ibâdet etmiş olur.”

Biri de demiştir ki: “Ermeden evvel halka dönen kimse, yoldan dönmüş olur. Bu yüzden önceden yaptığı riyâzet, ona lider olmayı ve halka üstün gelmeyi telkin eder. Erdikten sonra halka dönen kimse ise, müridlerin faydalanacağı bir önder olur.”

Ebû Amr b. Muhammed b. Ahmet b. Hamdân'ın şöyle dediğini işittiğim: Babam şöyle diyordu: “Ebû Hafs evine girdiği zaman yamalı hırka ve sof gibi mutasavvıfların giydiklerini giyerdi. Herkesi karşılayacağı zaman, çarşıya çıkmak için giydiği elbiseleri kullanırdı. Mutasavvıfların, elbiselerini halk arasında giymelerini riyâ veya riyâ benzeri bir yapmacıklık sayardı.”

14. Önder ve Rehber Hürmet: Esaslarından biri de, önderlerden birini rehber tanıyarak onun verdiği terbiyeyi almak, edinilen her bilgi için ve erişilecek her hâl için ona başvurmaktır. Ahmet b. Ahmed'in şöyle dediğini işittim: Ebû Amr Zeccâcî³²¹ diyor ki: “Bir adam en yüksek mertebelere ve makamlara ererek gayba aşına olacak olsa dahi, üstadları olmadıkça hiçbir şey olmaz.”

Şeyh Eba Yezid Muhammed b. Ahmed Fâkîh'in³²² şöyle dediğini işittim: İbrahim b. Şiban³²³ derdi ki: “Bir üstaddan terbiye görmeyen kimse, boştur. Halka, geçmişlerin hâlerinden bahsedersen onlara zulüm olur. İyiyi halka verdikten sonra, içinde Hakk için ne kalır?”

³²⁰ Ebû Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman er-Râzî'dir. Şârânî diye bilinir. Nişâbur'da doğmuştur ve burada 352/963 yılında vefât etmiştir, (Afîfî, s. 106, 4. dipnot; Doğrul, s. 125, 2. dipnot)

³²¹ Künyesi, Muhammed b. İbrahim el-Züccâcî en-Nişâburi'dir. 348/959 Yılında Mekke'de vefât etmiştir, (Afîfî, s. 108, 3. dipnot; Doğrul, s. 126, 1. dipnot)

³²² Muhtemelen, Ebû Yezid el-Mervezî'dir, (Afîfî, s. 109, 1. dipnot; Doğrul, s. 126, 2. dipnot)

³²³ Künyesi, Ebû İshak İbrahim b. Şeyban el-Karmesini Şeyh el-Cebel. 330/941 Yılında vefât etmiştir, (Afîfî, s. 109, 2. dipnot; Doğrul, s. 126, 3. dipnot)

Melâmet şeyhlerinin çoğu, insanın sürekli oruç tutarak, sürekli sükût ederek, namaz dışında evrat okuyarak ve daha başka hareketlerde bulunarak şöhret kazanmaya çalışmasını ve bu hâllerle tanınmasını sevmezlerdi. Buna benzer bir sözü de Muhammed b. Abdullah er-Râzî'den işitmişim. O derdi ki: Hamza Bezaz'ın Abdullah b. Hamdûn Kassâr'dan, onun da Abdullah Mûgazlî'den,³²⁴ o da Bişrû'l-Hâfî'den³²⁵ şu sözü nakletmiştir:

“Muafa b. İmran'a³²⁶ uğrayıp kapısını çaldım. İçeriden: ‘Kim o?’ dediler. ‘Ben Bişr'im.’ dedim ve bir hayli düşündükten sonra: ‘Ben Hâfî'yim.’ dedim (Hâfî, çıplak ayaklı demektir). Evin içinden bir kız: ‘Amca, iki para verip bir pabuç almış olsaydın bu isimden kurtulurdun (Yani çıplak ayaklı diye tanınmaktan ve hor görülmekten kendini kurtarır ve bu fena şöhretle tanınmazdın)’ dedi. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.), insanları şöhretlerin ikisinden de (yani iyisinden de, kötüsünden de) nehyederdi ve şöyle buyururdu: Bir insana gerek dünya, gerek âhîret işlerinde parmak ile gösterilmesi, kâfi kötülüktür.”

Melâmetî şeyhlerinin çoğu da öğüt vermek ve vaazda bulunmak için halkın ortasına oturmaktan hoşnut olmazlar ve bu konuda şu sözleri söylerlerdi: “İçindekine edersin, çünkü dava ve iddia kapısını çalmış olursun.”

Amr b. Hamdûn'un şöyle dediğini işittim: Ebû Hafs, Ebû Osmân'a şöyle demiştir: “Halk ile oturmak, Allah (C.C.)'tan halka dönmektir. Artık ne biçim adam olmak istediğini (gel, sen) düşün.”

15. Yaptığını Beğenmek: Esaslarından biri de şudur: ‘İşlediğin her işi ve her itâati begenecek olursan, o iş bâtil olur.’

Bu hususta güvendikleri esas şudur: Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ziyad,³²⁷ Muhammed b. Mesib Erganî'den, o da Abdullah b. Hasan'dan, ona da Ali b. Hüseyin şöyle demiştir: “Herhangi bir ameline gözün degecek olursa, bu onun kabul edilmemiş olduğunun delilidir. Çünkü kabul, senin görmediğin ve bilmediğin

³²⁴ Muhtemelen, Ebû Cafer Muhammed b. Mansur el-Mûgazlî'dir, (Affî, s. 109, 4. dipnot; Doğrul, s. 127, 2. dipnot)

³²⁵ Ebû Nasr Bişr b. el-Hâris'tir. El-Hâfî diye bilinir. Aslen Merv ahâlisindedir. Bağdat'ta ikamet etmiş ve burada 225/839 yılında vefât etmiştir, (Affî, s. 109, 5. dipnot; Doğrul, s. 127, 3. dipnot)

³²⁶ Ebû Mes'ud el-Ezîd'dir. Musulludur, asrının hadîs ulemasındandır. 184/800 Yılında vefât etmiştir, (Affî, s. 109, 6. dipnot; Doğrul, s. 127, 4. dipnot)

³²⁷ Muhtemelen Abdullah b. Ali et-Tûsî'dir, (Affî, s. 110, 1. dipnot; Doğrul, s. 128, 1. dipnot)

bir şeydir ve senin görmediğin bir amel, kabul edilmiş demektir.”

16. Halk Hesabına Özür: Esaslardan biri de, nefislerinin kusurlarını görmek ve halkın hâline bakarak onları mazur görmektir. Abdullah b. Muhammed Muallim, Ebû Bekir Fârisî'nin³²⁸ şöyle dediğini nakleder: “İnsanların en hayırlısı, hayrı başkalarında görüp, kendi yolundan başka, Allah (C.C.)'a varan yolların çok olduğunu anlayandır. Çünkü bu sayede, kusurunu kendi gözü ile görür ve bir kimseye hata ve eksiklik gözü ile bakmaz.” Nitekim ceddî İsmail b. Nüceyd, Şah Kirmânî'den naklen derdi ki: “Kim ki halka kendi gözü ile bakarsa, halkla husumeti uzun sürer. Onlara hak gözü ile bakarsa onların durumunu mazur görür ve onların kaldıracabilecekleri yükten daha fazlasına güç yetiremeyeceklerini anlar.”

17. Müşahede Güzelliği, Edep Güzelliği: Esaslardan biri de, ‘müşahede güzelliği ile kalbi Allah (C.C.) nezdinde korumak, edep güzelliği ile vakti halk nezdinde korumak ve açıklanması mutlaka lazım olan şeyler hariç, her şeyi gizlemektir.’ Onun için Muhammed b. Sehl şöyle demiştir: “Nezdinde en aziz şey vaktindir. O halde onu kendince en aziz olan şeylerle meşgul et.”

Ebû Abdullah Harbî de şöyle demiştir: “Dünyada kalbinden ve vaktinden daha aziz bir şey yoktur. Kalbini gaybî müteala ile ziyâna uğratar ve vaktini nefis edebini benimsemekten alıyorsan, senin için en aziz olan şeyleri kaybetmiş olursun.”

18. Güzel Kulluk Güzel Örneklik: Esaslarından biri de, kulluğun aslen iki şey olduğudur. Biri en güzel tarzda Allah (C.C.)'a muhtaç olmaktır ki, hâllerin iç yüzündendir. Diğeri de Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'yı en güzel tarzda örnek almaktır ki, bu yolda nefsin nefes alması ve rahata kavuşması söz konusu değildir.

19. Nefse Hasım Olmak: Esaslarından biri, ‘İnsanın nefesine hasım olması ve nefsinin hâllerinden herhangi bir şekilde hoşnut olmamasıdır.’

Ebû Bekir b. Şazan,³²⁹ Ali b. Davud Akkî'den şunları nakleder: “Mümin her hâlinde, her fiilinde, zikrinde ve sözünde, Allah (C.C.) için nefesine karşı düşman olandır.”

³²⁸ Ebû Bekir et-Tamestanî el-Fârisî'dir. 320/932 Yılında vefât etmiştir, (Afîfî, s. 110, 3. dipnot; Doğrul, s. 128, 3. dipnot)

³²⁹ Muhammed b. Abdullah b. Abdülaziz Ebû Bekir b. Şazan er-Râzî'dir. 360/970 Yılında vefât etmiştir, (Afîfî, s. 111, 1. dipnot; Doğrul, s. 130, 1. dipnot)

20. Amel ile Övünmek: Esaslardan biri, (yaptığı) amele bakarak onunla övünmeyi akıl aksaklığından ve tabiat küstahlığından saymaktır. Sana ait olmayan bir şey ile nasıl övünebilirsin ki, her şey sana başkasından gelmekte ve sana iğreti bir şey olarak nisbet olmaktadır. Hakîkate ise senin onunla bir münasebetin yoktur. Ve sen onun tedbirine tâbisin ve mecburiyet içindesin. Bununla övünmek ise akıl aksaklığından ve tabiatın küstahlığından başka bir şey olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den rivâyet olunur ki, O şöyle buyurmuştur: “Yapmacıklık yapan kimse sahte simalar takmış olur.”

Muhammed b. Abdullah’ın şöyle dediğini işittim: Muhammed b. Ali Kittânî³³⁰ dedi ki: “Akıllı bir adam ameli ile nasıl övünebilir ki, ameli, hesabına hiçbir kudret yetiremez.”

21. İlimle Övünmek: Esaslarından biri, ilim üzerinde söz söylemeyi ve onunla övünmeyi, ehil olmayan kimseler yanında Allah (C.C.)’ın sırlarını açıklamayı terk etmektir. Mansur b. Abdullah’ın şöyle dediğini işittim: (Ona) Nişâburlu Abdullah b. Muhammed şunları anlatmıştır: Ebû Hafs’a dedim ki, “Niçin Bağdatlılar ve başkaları gibi söz söylemiyor ve niçin susmayı tercih ediyorsunuz?” O da şu cevabı verdi: “Çünkü büyüklerimiz bilerek susarlar ve gerekmedikçe söz söylemezlerdi ve bir şeye, Allah (C.C.) tarafından akılları ermedikçe söz söylemezlerdi. Bu sayede, yeryüzünde Allah (C.C.)’ın emin kulları olmuşlardır ve emin olan kimse emânetini korumaya bakar.”

22. Semâ’ ve Heybet: Esaslarından biri de şudur: Şâyet semâ’, bir kimse üzerinde tesir ederse, İlâhî kudret onu ve oradakileri tamamen kucaklar. Bu durum onun bağırmasına mânî olur.

Muhammed b. Hasan Haşşâb der ki: Ali b. Harun Hüsârî’nin şöyle dediğini işittim: “Hakîkî semâ’, hakîkate eren bir kalpte yer bulursa, onu çeşitli kerâmetlerle süsler. Bunların en birincisi, herkesin huzurunda hissettiği bir heybettir ki, herkesi hareket etmekten alıkoyar. Heybetin büyüklüğü yüzünden herhangi bir kimse bağırıp çağırılmaz ve herhangi bir huzursuzluğa uğramaz. Semâ’ arkadaşlığının hakîkati, vaktinin mecliste hazır bulunanların vaktine galip gelmesi ve hâkimiyeti altına

³³⁰ Ebû Bekir b. Muhammed b. Ali b. Cafer es-Sûfî’dir. Vefâtı 322/933 yılıdır, (Afîfî, s. 112, 1. dipnot; Doğrul, s. 130, 2. dipnot)

almasıdır. Bu yüzden hepsi de onun emir ve hâkimiyyeti altında kalır.”

23. Fakrın Sırrı: Esaslarından birine göre fakr, Allah (C.C.) tarafından bir sırdır. Onun için fakrını açıklayan kimse, emin olmanın haddini aşmış olur. Onlara göre, fakrını belli etmediği müddetçe, insan fakr sahibidir. Meğer fakrını Allah (C.C.) belli ede. Bunu bir başkası bilirse, fakrın hududunu aşarak yoksulluğa geçmiş olur. Yoksullarsa çoktur, fakat fakr sahipleri azdırlar.

Bu hususta dayandıkları destek, Muhammed b. Ahmed b. İbrahim'den işittiğim şu sözdür: Talha Sülemî'nin şöyle dediğini işittim: Şah Kirmânî demiştir ki: “Fakr hâli, Allah (C.C.)'ın kul nezdindeki sırrıdır. Onu gizlerse emin olur, açıklarsa fakr sıfatı üzerinden alınır.”

24. Hakk ile Beraber: Esaslarından biri de, halk her ne üzere ise onlarla beraber, o hâl üzere bulunmak fakat sırrını düzeltmeye çalışmaktır. Bu husustaki destekleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözleridir: “Hakk Teâlâ sizin suratlarınıza değil (dış yüzlerinize değil) fakat kalplerinize ve niyetlerinize bakar.”

25. Halkın Kusuru Değil, Nefsin Kusuru: Esaslarından biri de, insanların kusurları ile meşgul olmayı bırakmaktır. Nefsinin kusur ve kabahati ile meşgul olmak, nefsin şerrinden korunmak, onu ithama devam etmek, onu düzeltmekten geri kalmamak ve onun gizli ayıpları ile sürekli uğraşmaktır. Bu hususta dayandıkları esas, Allah (C.C.)'ın şu buyruğudur:

‘Nefis, kötüyü emredicidir.’³³¹ Bu âyete mânâ verilirken, “Allah (C.C.)'ın, nefse muhâlefet hususunda sahibini desteklediği, dizginlediği ve muvaffak ettiği kimse müstesnadır.” denilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözü de tutundukları destekler arasındadır: “Ne mutlu ona ki, kendi kusuru ile meşgul olmaktan, başkalarının kusuru ile meşgul olmaz.”

26. Veren Kimin Namına Veriyor: Esaslarından biri de şudur: Veren bir kimse, verdiği bir şey saymamalıdır. Çünkü verdiği şey, Allah (C.C.)'ın nezdinde bulunan vergidir; o da hakkı, hak sahiplerine ulaştırmaktadır. Başkasının hakkını verdiği göre bunu gözünde nasıl büyütebilir?

Onların bu husustaki destekleri, Ebû Mûsâ Eş'arî'nin hadîsidir. Hz. Ebû

³³¹ Yûsuf, 12/53.

Mûsâ, Eş'arîler ile birlikte Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in yanına geldiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ben pay ediciyim, verense Allah (C.C.)’tır.” demiştir. Onun için, kul bu hakîkati anlarsa; cömertliğini ve iyiliğini görmekten uzaklaşır.

27. Amel ve İtâatin Karşılığı: Esaslarından biri de şudur: Kullar içinde Rabbini en az tanıyan kul, amel ve itâatinin kendisine ihsan getirdiğini ve ihsanın, yaptığına denk olduğunu sanandır. Kulun ma’rifet makamında herhangi bir şekilde makam sahibi olması için, Allah (C.C.)’tan gelen her şeyin, hak ettiğinden fazla bir lütûf olduğunu anlaması gerekir. Bu hususta dayandıkları destek, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu sözüdür: “Biriniz de ameli ile Cennete giremez.” Bunun üzerine: “Siz de mi, Ya Rasûlallah?” diye sormuşlar, o da: “Evet, ben de. Meğer ki Allah (C.C.) beni rahmeti ile esirgeye!” demiştir.

28. Kardeşin Aybı: Esaslarından biri de şudur: İnsan kardeşinin aybını görmemeli. Meğer ki açıkça ola! Bu husustaki destekleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bir aybı görüp anlatan Safevân’a söylediği sözlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona demiştir ki: “Onu elbisenle örtmüş olsaydın, senin için daha hayırlı olmaz mıydı?”

29. Herkes Birbirinden Muztar: Esaslarından biri de, sadece zorda olan için dua etmeyi istemektir. Onlarca zorda olan kimse, Allah (C.C.) nezdinde olduğu gibi, kul nezdinde de kendisi için yüz bulamayan, makam sahibi veya mal sahibi olamayan kimsedir. Onun için, hüznün ve çaresizlik içinde Allah (C.C.)’a döner, hâlini veya amellerini önesürmeden niyâz eder, onun bu hâli, bütün varından yoğunundan soyutlanmış hâlidir. Dua ancak bu hâl üzere yaraşır ve onun kabul olunması umulur. Bu hususta tutundukları şudur: Denildiğine göre Ebû Hafs’a sorulmuş, “Allah (C.C.)’ın huzuruna nasıl girersin?” O da şu cevabı vermiştir: “Fakir, zengin yanına girmek için, fakirliğinden başka bir vesile ister mi?” Bâyezîd der ki: “İçimden şöyle bir nida geldi: Hazineslerimiz hizmetine âmâdedir. Bizi dinlersen, ihtiyaç ve tevazu içinde gel.”

30. Rahmet Olan Rahat: Esaslarından biri de şudur: Allah (C.C.)’ın rahmeti olan rahat, vaktini mücahede ve amel ile geçirene layıktır. Cenabı Hakk böylesine acır, onu esirger ve dinlenmesi için istirahat nasip eder.

Melâmetîler'in şeyhlerinden Ebû Sâliha, Allah (C.C.)'in rahmeti olan 'gafletten' şöyle bahsetmiştir: "Bu, ancak fazla çalışmak yüzünden yatağına emekleyerek gidebilen, sonra yatak içinde yılan gibi kıvrılıp yatan kimseler içindir." demiştir.

31. Vesileler Peşinde Koşmak: Vesileler peşinde fazla koşmak, bedbahtlık alâmetlerindendir. Mukadderata boyun eğerek, sakin olmak ve her işi Allah (C.C.)'a havale etmek, bahtiyarlık alâmetlerindendir. Onun için Hamdûn Kassâr, şu sözleri söylemiştir: "Cenabı Hakk, halkı kendine muhtaç yaratmıştır, onların başka çareleri yoktur. Onun için insanların en bahtiyarı, Allah (C.C.)'in çare peşinde en az uğraştırdığıdır."

32. Hizmet, Ta'zim Kime Yaraşır?: Esaslarından biri de, hizmet görmeyi, tazim olunmayı, başkalarının senin ayağına gelmesini istememektir. "Bunlar kimdir?" denilince, "Bunlar hür olanlar içindir." derler. Bu yoldaki gerekçe, Muhammed b. Ahmed Ferrâ'dan işittiğim şu sözdür: Abdullah b. Münâzil'in şöyle dediğini işittim: Hamdûn Kassâr'a, "Kul kimdir?" diye sorulduğu zaman şöyle demiştir: "Odur ki, ibâdet eder ve kendisine ibâdet olunmasını sevmez." Ebû Hafs der ki: "İbâdetin, kullara kulluk ettiren bir Rab olmana sebep olmasın."

33. Feraset: Ferasete ait esaslarından biri de, insanın ferasetinden korunmak gerektiğidir. Mü'min ise, feraset iddiasında bulunmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Mü'minin ferasetinden korunun." demiştir. Başkasının kendisine karşı ferasetinden korunması gereken kimse, kendi hesabına feraset iddiasında bulunabilir mi? Ebû Hafs'ın sözü de bu yöndedir.

34. Hem Bir Çerağ Hem Bir Âsâ: Esaslarından biri de şudur: Muhammed b. Ahmed Ferrâ'nın şöyle dediğini işittim: "Mü'minlerin, arkadaşları için geceleyin bir çerağ, gündüzün bir asa gibi olmaları icap eder." Yani çalışmalarında ve ihtiyaçlarının sağlanmasında onlara yardımda bulunmaları gerekir.

35. İlim ve Amel: Esaslarından biri de şöyledir: Ebû Osmân, üstadı Ebû Hafs'tan şunu naklederek der ki: "İlmi çoğalanın ameli azalır. İlmi az olanın ameli çoğalır." Ebû Hafs'a dönerek bu sözünün mânâsını sordum; o da şu cevabı verdi: "İlmi çoğalan kimse, amelinin çoğunu azımsar. Çünkü kusurlarını bilir. Ameli az

olan kimse, amelinin azını çok görür. Çünkü kusur ve kabahatini az görür.”

36. Kulağın İşitmesi ile Gözün Görmesi: Esaslarından biri de şudur: Kulağın işitmesi, gözün müşahedesine üstün gelmemelidir. Yani nefsinden işittiğin övgü ve senâ; nefesine dâir gerçekten bildiğin ve açıkça gördüğün kusurları ve âfetleri kapatmamalıdır. Bu yolda ilk fazilet Ebû Hafs’a aittir. Bu husustaki destekleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu sözüdür: “Haber almak, gözle görmek gibi değildir.” Hz. Ömer de şöyle derdi: “Aldanan, sizin aldattığınız kimsedir.”

37. Emir ve Nehiy Haddi: Esaslarından biri de, ilim ve işaretlerin incelikleri hakkında sözü bırakmak, bu gibi işlere dalmamak, emir ve nehiy sınırına dönmektir. Bu yoldaki destekleri, Abdullah b. Ali’den³³² işittiğim şu sözdür. O der ki: İshak b. İbrahim b. Şeyban’ın³³³ şöyle dediğini işittim: Muhammed b. Kasım Hâlvanî, babama işaretlerle dolu bir mektup yazmıştı. Babam da ona şöyle cevap vermişti: “Besmeleden sonra, Allah (C.C.)’ın âciz kulu İbrahim b. Şeyban’dan! Kardeşim, emir ve nehye uyarsan, hayır içinde olursun.”

Geldiğimde bana şunları söylemişti: (Ona) Ebû Ayyaz şöyle demişti: “İnsan, iç yüzünden iyilikleri ayırırsa, dili büyük iddialarla ve ilmî inceliklerle dolar.”

38. Tevekkül: Esaslarından biri de tevekküldür. Buna dâir İbni Abdillâh’ın şunu söylediğini işittim: Ümeyye’l-Bistamî şöyle demişti: Bâyezîd derdi ki: “Seni O’ndan başka bir görenin olmadığını, rızkını O’ndan başkasının vermediğini, yaptığını O’ndan başkasının görmediğini anlamak, tevekkül bakımından sana yeter.”

39. Kerâmetleri Gizlemek: Esaslarından biri de hârikaları ve kerâmetleri gizlemek, bunlara istidrac gözü ile bakmaktır. Muhammed b. Şazan’ın şöyle dediğini işittim: Ebû Amr ed-Dimaşî³³⁴ der ki: “Cenabı Hakk, peygamberlere, mucize ve kerâmetleri belli etmeyi, fakat evliyânın bunları göstermemesini farz kılmıştır. Ta ki insanlar onlara kapılmasınlar.”

40. Ağlamak Yok!: Esaslarından biri de semâ’, zikir, ilim ve diğer meclislerde ağlamayı bırakmak, bunun yerine mahzun olmaktır. Çünkü ağlamak

³³² Muhtemelen, Abdullah b. Ali Tûsî’dir, (Afifi, s. 116, 1. dipnot; Doğrul, s. 137, 1. dipnot)

³³³ İbrahim Şeyba’nın oğludur, (Afifi, s. 116, 2. dipnot; Doğrul, s. 137, 2. dipnot)

³³⁴ Şam’da yetişen büyük şeyhlerdendir. 320/932 Yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 117, 1. dipnot; Doğrul, s. 138, 1. dipnot)

ferahlıktır. Bu husustaki dayanakları şudur: Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdillâh'ın şöyle dediğini işittim. Diyor ki: Ebû Bekir Muhammed b. Abdülâziz Mekkî'nin, meclisinde ağlayan bir adama şöyle dediğini işittim: “Ağlamaktan duyduğun lezzet, ağlamanın bedelidir.”

Ebû Hafs, arkadaşlarının, ancak esef ağlamasına müsaade etmiştir. O bunun iyi olduğunu söylemiştir. Ebû Osmân bu hususta ona muhâlefet etmiş: “Esef ağlaması, esefi izale eder. Esefin devamı, ağlamakla teselli bulmaktan daha iyidir. Meğer ki ağlama, ruhun erimesi ola! O zaman gözyaşı gövdeni yıkar ve ezer.” demiştir. Daha sonra bu mânâdaki şu beyti okumuştur:

'Ve leysellezi yerci min el-ayn ma'uhâ

Velâkinha ruhi tezevvüb ve takattu'u'

(Gözlerden akan yaş değildir.

Fakat ruhum eriyor da damlıyor)

41. Öldüğün Gün Evinin Hâli: Esaslardan biri de şudur: Demişlerdir ki: “Vereceğin öğüt, ölüm günü evinin hâli olmalıdır. Yoksa bütün ömrünü fakirlik içinde geçirmek değildir. Öldüğün zaman, evin fakirlerin evi gibi olmalıdır.”

Yine demişlerdir ki: “Ömrün oldukça zenginmiş gibi görün ve müstağnî ol. Fakirliğine gelince, öldüğün gün evinin hâli onu belirtir. Böylece ölümün, geçmişler için rahat, kalanlar için öğüt olur.”

Bu husustaki destekleri, Ebû Hafs'ın Abdullah Haccâm'a³³⁵ söylediği şu sözdür: “Eğer yiğit isen, ölüm zamanında evin, yiğitlere bir öğüt olur.”

42. Kimseye Baş Vurmamak: Esaslarından biri de şudur: Kullardan herhangi birine, yardım istemek için başvurmamak. Çünkü kime başvurursan başvur, o da muhtaçtır veya zordadır. Belki de sizden daha fazla ihtiyaç ve zorluk içindedir de, siz farkında değilsinizdir. Bu husustaki destekleri şudur: Mansur b. Abdillâh'ın şöyle dediğini işittim: Ebû Ali es-Sakafî'nin³³⁶ şöyle dediğini işittim. Hamdûn Kassâr şöyle demiştir: “Mahlûkun, mahlûktan yardım dilemesi, mahpusun

³³⁵ Muhtemelen, Abdillâh b. Abdurrahman ed-Dârimî'dir, (Afîfî, s. 118, 1. dipnot; Doğrul, s. 139, 1. dipnot)

³³⁶ Muhammed Abdillâh es-Sakafî'dir. Ebû Hafs ve Hamdûn ile görüşmüştür. Vefâtı 328/939 yılıdır, (Afîfî, s. 118, 2. dipnot; Doğrul, s. 139, 2. dipnot)

mahpustan yardım dilemesi gibidir.”

43. Duanın Kabulüne Karşı: Esaslarından biri de şudur: Dualarından birinin kabul olduğunu görürlerse mahzun olurlar, ürperirler ve “Bu bir hiledir, bir tuzaktır.” derler. Nasıl ki Dukkî,³³⁷ Ebû Nasr er-Rafî’den, o da Ebû Osmân Nişâburî’den şunu nakleder: Ebû Hafs ile birlikte dağlara çıkmıştık. Ebû Hafs oturmuş, bizimle konuşuyordu. Bu sırada bir ceylan gelmiş ve Ebû Hafs’ın önünde çömelmişti. Ebû Hafs ağlamış ve durumu değişmişti. “Ne oldu?” diye sorulunca, o da şunları anlattı: “İçimden şöyle bir şey geçmişti. Keşke bir kuzumuz olsaydı da bu gece onun etrafında toplansaydık! Bu fikrin içimden geçmesi üzerine bu ceylan geldi. Benim de Firavun gibi olmadığımı kim temin edebilir. Çünkü onun da her dilediği olmuştu, fakat sonunda bedbahtlığa mahkûm olmuştu.”

44. İzzet ve Zillet: Esaslarından biri de rızkı, içinde zillet varsa kabul etmek, izzet-i nefis hırsı ve oburluk varsa reddetmektir. Muhammed b. Abdullah b. Şazan der ki: Hüseyin b. Ali ed-Dimaşkî’nin şöyle dediğini işittim: Belhli İsam,³³⁸ Ebû Hâtım Esam’a³³⁹ bir şey göndermiş, o da kabul etmişti. “Niçin kabul ettin?” diye sordular. O da şöyle cevap verdi: “Bunu almakta kendim için zillet ve onun için izzet gördüm. Reddetmekte ise benim için izzet ve onun için zillet vardı. İzzeti kendime değil ona ve zilleti ona değil, kendime ayırdım.”

45. Gerçek Dostun İç ve Dış Yüzü: Esaslarından biri de şudur: Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman er-Râzî’nin şöyle dediğini işittim. Ebû Osmân Said b. İsmail’e³⁴⁰ arkadaşlık ile ilgili soru sorulduğu zaman şöyle cevap verdiğini işittim: “Güzel arkadaşlığın dış yüzü, kendi malından arkadaşına vermen ve onun malına tamah etmemen, ona karşı insaflıca davranman ve ondan insaf beklememendir. Ona uyman ve onun sana uymasını beklememen, onun cefasına tahammül etmen ve ona cefa çektirmemendir. Onun az bir iyiliğini çoğumsaman ve senden ona erişen iyiliği daima azımsaman gerekir.”

³³⁷ Ebû Bekir Muhammed b. Davut ed-Dineverî ed-Dukkî’dir. Vefâtı 350/961 yılıdır, (Afifi, s. 118, 3. dipnot; Doğrul, s. 140, 1. dipnot)

³³⁸ İkam b. Yûsuf b. Meymun b. Kıdametü’l-Belhî, güvenilir hadîşçilerdendir. 210/825 Yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 119, 1. dipnot; Doğrul, s. 140, 2. dipnot)

³³⁹ Ebû Abdurrahman Hatim b. Yûsuf, Horasan şeyhlerinin en eskilerindendir. Belh ahâlisindendi, 210/825 yılında vefât etmiştir, (Afifi, s. 119, 2. dipnot; Doğrul, s. 140, 3. dipnot)

³⁴⁰ Meşhur Melâmetü Ebû Osman el-Hîrî’dir, (Afifi, s. 119, 3. dipnot; Doğrul, s. 141, 1. dipnot)

Bu kıssanın kahramanı olan Muhammed b. Ahmed Ferrâ'dan işittiğim en kapsamlı sözlerden biri şudur: Kannâd'ın kölesi olan Ahdeb'e (kanbur), "Melâmetiyye nedir ve hakkında neler derler?" diye sorulmuştu. O da şöyle cevap vermiştir: "Onların belirli ilimleri ve yazılı eserleri yoktur. Fakat adı Hamdûn Kassâr olan bir şeyhleri vardı ki; o şöyle derdi: Melâmetî'nin iç yüzünde iddiası, dış yüzünde yapmacıklığı veya riyâsı yoktur. Allah (C.C.) ile arasındaki sırdan, sinenin bile haberi yoktur. Nerede halkın ondan haberdar olması!"

Muhammed b. Ferrâ der ki: Bildirildiğine göre Hacib, Ebû'l-Hasan Mısri'ye Bağdat'ta şöyle demiştir: "Bu zamanda bir peygamberin çıkması mukadder olsaydı, onlardan, yani Melâmetîler'den olurdu."

Allah (C.C.) rahmet etsin, Ebû Abdurrahman der ki: Bu geçen fasıllarda size önderlerin ve büyüklerini mensur sözlerinden, açık esaslarından bir kısmını sunmuş bulunuyorum. Mevlâ'nın bizleri, bunların bereketinden mahrum etmemesini dileriz. Bunlardan, hâllerin ve ibâdetlerin daha ötesini kavramak mümkündür. Biz de Allahu Teâlâ'nın, hoşnutluğunu diler, dünya ve âhiretimizin salahı için fazlına ve rahmetine sığınırız. Her şey O'nun elindedir ve O'nun kudreti her şeye yeter.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEMÎ'NİN RİSALESİ ÇERÇEVESİNDE TASAVVUF TARİHİNDE MELÂMETÎLİK VE İLKELERİ

I. TASAVVUF TARİHİNDE MELÂMETİLİK

A. MELÂMETİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Nişâbur, Melâmetiyye akımının doğduğu III./IX. yüzyılda; Merv, Herat ve Belh ile birlikte Horasan bölgesinin dört büyük şehrinden biri ve Abbasîler'e bağlı olarak bölgeyi yöneten Tahirîler hanedanının yönetim merkeziydi. Çeşitli dînî akımların yaygın olduğu bu bölgede, Melâmetîliğin ortaya çıkmasından önce; İbrahim b. Edhem,³⁴¹ Abdullah b. Mübârek, Fudayl b. İyâz,³⁴² Şakik-ı Belhî³⁴³ ve Hâtim Esam³⁴⁴ gibi tanınmış zahidler yetişmiştir. III./IX. Yüzyılda Horasan'da mezhep taassubu ve dînî çatışmalar sebebiyle huzur bozulmuş, bu durum o döneme kadar refah içinde yaşayan Nişâbur'a da yansımıştır. Melâmetîlik; Nişâbur'da Malikî, Zâhirî ve Hanbelîler'in azınlıkta olduğu, Hanefiler ile Şafiler arasında yoğun bir düşmanlığın yaşandığı, Şii grupları ile Kerramiyye mensupları, Mutatavvia ile Hâricî bakiyeleri gibi bazı aşırı gruplar arasında çatışmaların meydana geldiği bir ortamda zuhur etmiş ve IV./X. yüzyıldan itibaren İslam Dünyası'nın diğer bölgelerine de yayılmıştır.³⁴⁵

Melâmetîlik, şekilciliğe dökülmüş, riyâyaya bürünmüş tasavvuf mensuplarına karşı bir tepki olarak doğmuş, tasavvufun özü olan ihlâsı meslek edinmiş bir tasavvuf okuludur.³⁴⁶ III./IX. yüzyıldan itibaren tasavvufî hayatta, şekil ve merasimin fazla itibar görmeye başlaması, ihlâs ve öze önem veren bu hareket mensuplarınca; bir sapma olarak değerlendirildi. Böylece şekilciliğe şiddetle tepki gösteren yeni bir akımın doğmasına yol açtı. Melâmiyye veya Melâmetiyye adını alan bu akımın ilk

³⁴¹ Tam adı Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr (ö. 161/778)'dur. Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi. Genç yaşta zühd yoluna girmeye karar vermiştir. Zâhid, sûfî ve muhaddistir. (Daha fazla bilgi için, bk. Öngeren, Reşat, "İbrâhîm b. Edhem", *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, ss. 293-295; Albayrak, Nurettin, "İbrâhîm b. Edhem", *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, ss. 295-296.)

³⁴² Tam adı Ebû Alî el-Fudayl b. İyâz b. Mes'ûd et-Temîmî el-Yerbûî'dir. 107/725-187/803 Yılları arasında yaşamıştır. Horasan'ın ilk büyük sûfilerindendir. Temîm kabilesinin Yerbû' boyundandır. (Daha fazla bilgi için, bk. Türer, Osman, "Fudayl b. İyâz", *DİA*, İstanbul, 1996, c. 13, ss. 208-209.)

³⁴³ Ebû Alî Şakîk b. İbrâhîm el-Ezdî el-Belhî (ö. 194/810) Horasanlı bir sûfidir. Belh'te doğdu. Ticaretle uğraştığı ve hayli zengin olduğu, ticaret için Türkistan'a gittiğinde karşılaştığı bir putperest ile aralarında geçen konuşmanın, onu zühd hayatına yönelttiği nakledilmektedir. (Daha fazla bilgi için, bk. Bolat, Ali, "Şakîk-ı Belhî", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 305-306.)

³⁴⁴ Ebû Abdîrrahmân Hâtîm b. Unvân el-Esamm el-Belhî el-Horasânî (ö. 237/851) ilk dönem Horasan sûfilerindendir. Horasan'daki tevekkül ağırlıklı tasavvuf anlayışını, Mâverâünnehir'e taşıyan kişilerden birisidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Bilgin, Mustafa, "Hâtîm el-Esam", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 470-472.)

³⁴⁵ Azamat, "Melâmiyye", c. 29, s. 25

³⁴⁶ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 433.

temsilcisi olan Hamdûn Kassâr'a göre Melâmet, "kınayanın kınamasından korkmama"³⁴⁷ esasına dayanır.³⁴⁸

Hamdûn Kassâr (ö. 271/884) ile Nişâbur'da ortaya çıkan 'Melâmet' fikri, Irak'ta ve diğer bölgelerde gelişen, zühd ve tasavvuf hareketlerine bir tepki mesâbesindeydi. Melâmetîler, Irak tasavvufunu, daha çok şekil, kisve ve zâhirî şartlar ağırlıklı bir ekol olarak görerek, Melâmet fikrini dînî ve ictimâî merasimlere karşı bir tepki olarak değerlendirmekte idiler.³⁴⁹

Dini daha derin ve içten bir şekilde yaşama arzusunda olan zâhidlerin III./IX. yüzyıldan itibaren; Bağdat, Şam, Mısır ve Nişâbur'da odaklaşmaya başladıkları ve dînî hayata dair iç yaşantılarını, kendilerine has düşüncelerini yine kendilerine has terimler ile ifade etmeye başladıkları görülmektedir. Bu faaliyetler giderek bölgesel nitelikler kazanmaya başlamış ve o bölge zâhidlerine has görüşleri ve davranış biçimlerini yansıtan birer akım haline dönüşmüştür. Sûfî ve tasavvuf kelimelerinin henüz yaygın biçimde kullanılmadığı, tasavvuf müessesesinin kuruluş aşamasını oluşturan bu dönemde, Bağdat merkez olmak üzere Irak'ta, İran'ın Horasan bölgesinde ve bu bölgenin merkezi Nişâbur'da gelişen iki zühd akımı dikkati çekmektedir. IV./X. Yüzyılın ikinci yarısında Nişâbur'da yaşayan *Tehzîbü'l-Esrâr* müellifi Hargûşî,³⁵⁰ Irak bölgesinde gelişen akıma Sûfiyye, Horasanlı zâhidlerin takip ettikleri yola ve akıma ise Melâmetiyye (Melâmetîlik, Melâmîlik) adı verildiğini söyler.³⁵¹

Hamdûn Kassâr'ın en meşhur takipçileri; Abdullah b. Muhammed b. Münâzil, Mahfûz b. Muhammed, Ebû Ali es-Sekafî, İbrâhim Kannâd ve Ebû Amr b. Nüceyd'dir. Melâmet ehlinin öncülerinden olan çağdaşı Ebû Hafs en-Nişâburî, ibâdet ve mücâhedenin faydalarından bahsedip, müridlerini iyi işlere özendirirken; Hamdûn Kassâr tam aksine, müridlerin şımarmamaları için onları amel ve ibâdetlerdeki kusurlarını görmeye çağırmış, bu yolun öncüleri arasında yer alan Ebû Osmân ise bu

³⁴⁷ Bk. Mâide 5/54.

³⁴⁸ Hucvirî, a.g.e., s. 148; Attâr, a.g.e., s. 403.

³⁴⁹ Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2012.

³⁵⁰ Tam adı Ebû Sa'd (Saîd) Abdülmelik b. Muhammed Hargûşî (ö. 406/1015)'dir. Nişâburlu olup, mutasavvıf, vâiz, fıkıh ve hadîs âlimidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Uludağ, Süleyman, "Hargûşî", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 167-168.)

³⁵¹ Azamat, Nihat, "Melâmiyye", *DİA*, İstanbul, 2004, c. 29, s. 25.

iki yolu birleştirmeye çalışmıştır. Melâmetî tavır Türk tasavvufunda Hacı Bayrâm-ı Velî ve Dede Ömer Sikkînî tarafından sürdürülmüştür.³⁵²

B. MELÂMETÎLİĞİN İLK TEMSİLCİLERİ

Birinci Dönem Melâmetîlik Hareketi'nin oluşmasında, Horasan Mektebi'nin önemli bir yeri vardır. Zühd Dönemi anlayışının genel özelliklerinden olan fakr, ibâdet ve hüzn gibi vasıfların yanında, Horasan Zâhidleri “tevekkül” konusunu zühdün en önemli unsurları arasına koymuşlardır. Tevekkül hakkında geliştirdikleri değişik anlayışları ile diğer mekteplerden ayrılmışlardır. Horasan Mektebi mensuplarının tevekkülün değişik açılımlarına dayalı bu zühd anlayışı, daha sonraki dönemlerde, Tasavvuf'ta yeni ve çok yaygın bir çığır açacak olan “Melâmet” ve “Fütüvvet” anlayışlarının doğmasına zemin hazırlamıştır.³⁵³

Hicrî II. asırda Tasavvufun/Zühdün önemli merkezlerinden biri olan Horasan'ın yanı sıra, h. III. asırda Nişâbur'un da “Fütüvvet ve Melâmet” özellikleri ile tanınan bir merkez haline geldiği görülmektedir.³⁵⁴

Melâmetîliğin oluşumuna zemin hazırlayan, Horasan Mektebi'ne bağlı ilk sûfilerden, Nişâbur Mektebi'ne bağlı Melâmetîliğin ilk temsilcilerinden bahsetmek istiyoruz.

1. HAMDÛN KASSÂR (Ö. 271/884)

Tam adı Ebû Sâlih Hamdûn b. Ahmed b. Umâre Nişâburî olup Melâmetiyye akımının ilk temsilcisidir. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bazı araştırmacılara göre, Ebû Hafs ve Hamdûn Kassâr Türk asıllıdır.³⁵⁵ Kaynakların verdiği bilgilerden, dînî tahsilini Horasan bölgesinde tamamladığı, Süfyân es-Sevrî³⁵⁶ mezhebine bağlı

³⁵² Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁵³ Gürer, Dilaver, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, Ensar Neşriyat Yayınevi, İstanbul, 2007, s.81.

³⁵⁴ Gürer, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, s. 91.

³⁵⁵ Kara, *Melâmetiyye*, s. 571.

³⁵⁶ Tam adı Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfi'dir. 97/715-161/778 yılları arasında yaşamıştır. Kendi adı ile anılan fıkıh mezhebinin imamıdır. Aynı zamanda müfessir, muhaddis ve zâhid. İlk dönem sûfilerinden olan Süfyân es-Sevrî'nin daha hayatta iken şöhreti geniş bir çevreye yayılmıştır. Kelâbâzî onu, ashâbdan sonra sûfilere âit bilgileri anlatan ve sûfilerin vecd hâllerinden bahseden önemli kimseler arasında sayar. (Daha fazla bilgi için, bk. Özdirek, Recep-

olduğu, hadîs öğrendiği ve rivâyet ettiği anlaşılmaktadır.³⁵⁷

Fikhî konularda da geniş bilgiye sahip olan ve Sevrî mezhebine müntesip olan Hamdûn Kassâr'ın sözlerinde, tevazuun güzel örneklerini bulmak mümkündür: “Tevazu ne dünyada ne de âhirette hiçbir kimsenin sana muhtaç olmadığı kanaatini beslemektir.”³⁵⁸ Bu, şu demektir: Halka bir faydan dokunursa bunu kendinden değil Hakk Teâlâ'dan bilmendir. O, gururlu bir şekilde kendisine soru soran Ebû'l-Kasım Münadî'ye şöyle demiştir: “Bir kimse nefisini, Firavun'un nefisinden daha hayırlı olduğunu zannederse, kibir ve gurur göstermiş olur.”³⁵⁹ ve “Fakir ve dervişin güzelliği tevazuundan kaynaklanır.” diyen Hamdûn Kassâr, nefis eğitiminde; Hz. Yûsuf'un, “Muhakkak ki nefis kötülüğü emreder.”³⁶⁰ sözüne atıfta bulunarak, bu peygamberin başlı başına bir “âyet” olduğunu ifade etmiştir.³⁶¹

Kelâbâzî *et-Taarruf*'ta, Serrâc *el-Lüma*'da; Hamdûn Kassâr'a yer vermedikleri gibi Melâmetiyye'den de söz etmemişlerdir. Kuşeyrî er-Risâle'sinde Hamdûn Kassâr'ı tanıtırken; Melâmetiyye'nin Nişâbur'da onun vasıtası ile yayıldığını söylemekle yetinmiştir. Kuşeyrî ile çağdaş olan Hucvirî, eserinde Melâmetiyye'ye geniş yer vermiş ve Hamdûn Kassâr'ı Melâmet ehlinin önderi olarak tanıtmıştır. *Avârifü'l-Maârif*'in sekizinci bâbını Melâmetiyye'ye ayıran Sühreverdî ise Hamdûn Kassâr'ın adını anmamış, “Sûfi mi üstündür, Melâmetî mi üstündür?” tartışmasında birinci görüşü tercih etmiştir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin 309. bâbında Melâmetiyye'yi anlatırken bu makamın Hz. Peygamber (s.a.v.) ve siddîkların makamı olduğunu, bu dereceye Hamdûn Kassâr, Ebû Saîd Harrâz ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin ulaştığını söylemiştir.³⁶²

Attâr, ‘nişane-i melâmet’ olarak bize tanıttığı, Hamdûn Kassâr meşrebini, şöyle tarif etmiştir: “Melâmet selâmeti terk etmektir”³⁶³ Konu ile ilgili diğer bir açıklaması da ‘Melâmet nedir?’ şeklindeki bir soruya verdiği cevapta mevcuttur: “Bu

---

Çavuşoğlu, Ali Hakan, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 23-28; Tek, Abdurrezzak, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, s. 28.)

³⁵⁷ Kara, Mustafa, “Hamdûn el-Kassâr”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 455; Zehebî, a.g.e., c. 8, s. 51.

³⁵⁸ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456; Kuşeyrî, a.g.e., s. 116.

³⁵⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 116; Münâvî, Muhammed Abdurraûf (952/1545-1031/1622), *el-Kevâkibu'd-durriyye*, Kahire, 1938, c. 1, s. 221; Şa'rânî, a.g.e., c. I, s. 72; Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁶⁰ Yûsuf 12/53.

³⁶¹ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁶² Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁶³ Hucvirî, a.g.e., s. 148; Attâr, a.g.e., s. 403.

yol çok çetindir. Fakat yine de bu konuda azıcık bir şey söyleyeyim: Melâmet, Mürcie kadar Allah (C.C.)’tan ümitli, Mu’tezile³⁶⁴ kadar da endişeli olmaktır.” Bu sözün tefsiri ise *Tezkiretü’l-Evliyâ*’dadır: “Allah (C.C.)’ın lütuf ve kereminden o kadar ümitlidirler ki, Mürcie mensupları onları kınar; Allah (C.C.)’ın gazabından korkma konusunda o kadar hassastırlar ki, Mu’tezile’den olanlar da onları kınar. Her iki durumda da Melâmet okuna hedef olurlar.”³⁶⁵

Tasavvufî hâl ve makamları, değerleri bakımından derecelendirmede, diğer bazı sûfilerden farklı düşünen Hamdûn Kassâr, huzûrun gaybetten daha üstün olduğunu belirten görüşünden dolayı; Hâris Muhâsibî, Cüneyd-i Bağdâdî, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ile aynı safta yer alırken, Hallâc-ı Mansûr, Şiblî ve İbn Atâ’dan ayrılmıştır. Diğer bir görüş farklılığı da velînin mâsum ve mahfûz oluşu meselesi ile ilgilidir. Hakîm et-Tirmizî ve Cüneyd’in de aralarında bulunduğu bir grup sûfî, velînin günah işlemekten değil küfür ve şirkten mahfûz olduğunu ileri sürerken, Hamdûn Kassâr’ın da içinde yer aldığı bazı sûfiler: “Velâyette taata devam etmek şarttır, aksi halde günahlar velîyi velâyet makamından düşürür.” demişlerdir.³⁶⁶

Hamdûn Kassâr’a, “Bir kimsenin halka öğüt vermesi ne zaman caiz olur?” diye soruldu. O da “(İrşat görevini yapacak biri bulunmayıp) Allahu Teâlâ’nın farz kıldığı hususlardan bir farzı kendisinin yerine getirmesi kanaatine vardığı veya bid’atte mahfolacağından endişe ettiği bir kimseyi, Allahu Teâlâ’nın kendisi vasıtası ile bu durumdan kurtulacağını ümit ettiği zaman.” diye cevap vermiştir.³⁶⁷

Hamdûn Kassâr, kürsüye çıkıp halka nasihat etmesi istendiğinde, bunu kabul etmemiş, gerekçe olarak: “Gönlüm dünyaya bağlı, dolayısıyla sözlerim tesirli olmaz.” demiştir. Ayrıca kürsülerden büyük kalabalıklara hitap etmenin, insanın kibir duygusuna kapılmasına sebep olabileceğini belirtmiş ve bu yüzden kendisine

³⁶⁴ İtikâdî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren bir kelâm mezhebidir. Sözlükte “ayırarak, uzaklaştırmak” anlamındaki azl kökünden sıfat olan mu’tezile kelimesi “uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen” demektir. (Daha fazla bilgi için, bk. Çelebi, İlyas, “Mu’tezile”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 31, ss. 391-401.)

³⁶⁵ İsfahânî, a.g.e., c. X, s. 231; Hucvirî, a.g.e., s. 149; Attâr, a.g.e., s. 403; Kara, *Melâmetiyye*, ss. 570-571.

³⁶⁶ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁶⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 116.

teklif edilen vâizlik görevini kabul etmemiştir.³⁶⁸

O, “Tevekkül nedir?” sorusuna, “Allah (C.C.)’a sımsıkı bağlanmaktır.” diye cevap vermiştir. Ancak kendisinde tevekkül hakkında konuşma ehliyeti görmediğini ifade ederek, “Bu, ulaşamadığım bir makamdır.” şeklinde karşılık vermiştir.³⁶⁹

Hamdûn Kassâr’ın şu ihtarı da çok meşhurdur: “Bir sarhoş gördüğün zaman hemen kendine gel, kendi günahlarını hatırla, o sarhoşu kınayarak yeni bir günah işleme!” ikazında bulunmuştur. Kendisini tenkit eden bir kişiye de, “Ne yaparsan yap, benim kendimi eleştirdiğim kadar beni eleştiremezsin.” demiştir.³⁷⁰

Ebû Nuaym’ın naklettiğine göre Hamdûn Kassâr, selefe ve döneminin âlimlerine saygı duymuş, dostlarını onların sohbetlerine katılmaya teşvik etmiş; elbiselerinin huşû, süslerinin vera’, ziynetlerinin haşyet, sözlerinin zikrullah ve susmalarının tefekkür olduğunu söylemiştir.³⁷¹

Hamdûn Kassâr, sabırsızlığı da; ‘musîbet ve sıkıntılardan dolayı bir bakıma Allah (C.C.)’ı itham etmek’ şeklinde değerlendirmiştir.³⁷² Hamdûn Kassâr, bir mahlûkun başka bir mahlûktan yardım istemesini; hapiste olan bir kimsenin hapis arkadaşından yardım dilemesine benzetmiştir.³⁷³ Hamdûn Kassâr, “Hakk’ın seni bilmesi, halkın bilmesinden daha önemlidir.” diyerek kusurları gizlemenin anlamsızlığına işaret etmiştir.³⁷⁴

Hamdûn Kassâr, “Şerli insanlar hakkında Padişah (Allah) firâset sahibidir. Bu kanaate vardığımdan beridir ki, Padişah’ın korkusu kalbimden çıkmış değildir.” demiştir.³⁷⁵

Hamdûn Kassâr, bir dostu can çekişirken başucunda bulunuyordu. Adam ruhunu teslim edince Hamdûn Kassâr derhal lambayı söndürdü. Kendisine, “Böyle

³⁶⁸ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456; Kuşeyrî, a.g.e., s. 116; Münâvî, a.g.e., c. I, s. 220; İbnü’l-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 122.

³⁶⁹ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456; Kuşeyrî, a.g.e., s. 116; Münâvî, a.g.e., c. I, s. 220; İbnü’l-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 122.

³⁷⁰ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456; Kuşeyrî, a.g.e., s. 116; Münâvî, a.g.e., c. I, s. 220; İbnü’l-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 122.

³⁷¹ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁷² Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁷³ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁷⁴ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁷⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 116.

zamanlarda lambanın yağı artırılır.” diyenlere: “Şimdiye kadar yağ müteveffânın idi, şimdi vârislere intikâl etmiştir.” demiştir.³⁷⁶

Hamdûn Kassâr, “Selefin gidişâtına bakanlar, kendi kusurlarını ve Allah (C.C.) adamlarının mertebelerinden ne kadar geride bulduklarını anlarlar.” demiştir.³⁷⁷

Hamdûn Kassâr, zühdü, “Allah (C.C.)’ın teminatı altında olana güvenip huzur ve sükûn içinde olmaktır.” şeklinde tarif etmiş, bunun yanında herkesin basit de olsa bir işte çalışmasını şart koşturmuştur. “Tasavvufî hayat için çalışıp kazanmayı bırakmak gerekir mi?” sorusuna şu karşılığı vermiştir: “Hacamatçı (kan alan) Abdullah diye tanınman, ârif-zâhid Abdullah olarak tanınmadan, bana göre çok daha iyidir.” Şu söz de ona aittir: “Mü’minin, çalışıp kazanmayı bırakıp tembel tembel oturması, ihtiyacı olmadığı halde ısrarla dilenmesi anlamına gelir.” Bu anlayış daha sonraları iktisadî hayat içinde Melâmetîler’in aktif bir rol almalarına sebep olacaktır. Çalışmak, kazanmak ve dostlar için harcamak, fakat dünyaya gönül vermemek. O şöyle diyor: “Kardeşler (ihvan) arasındaki sevgi ve ülfetin yok olmasının sebebi, dünya sevgisidir.”³⁷⁸ Şu ahlâk kâidesi de ondan rivâyet edilmiştir: “Kendine ait olduğu takdirde gizli kalmasını arzu ettiğin bir şeyi, başkasına ait olunca ifşa etme.”³⁷⁹

Hamdûn Kassâr’ın düşünceleri ve yorumları, kısa sürede Nişâbur ve Horasan sınırlarını aşarak başka bölgelerde yaşayan sûfilerin de takdirini kazanmıştır. Onun hakkında söylenen sözlerin en meşhuru, Cüneyd-i Bağdâdî’ye nisbet edilen, “Hz. Muhammed (s.a.v.)’den sonra peygamber gelseydi, Hamdûn Kassâr olurdu.” sözüdür.³⁸⁰

Hamdûn Kassâr ile başlayan Melâmetiyye anlayışı, lehinde ve aleyhinde ileri sürülen görüşler ile bugüne ulaşmıştır. Özellikle “iyilikleri gizleyip kötülükleri açığa vurmak” ilkesi âlimlerce tenkit edildiği gibi, bazı sûfiler de bu anlayışı pek

³⁷⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 116.

³⁷⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 116.

³⁷⁸ Sülemî, *Tabakât*, s. 125; Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

³⁷⁹ İbnü’l-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 122; Attâr, a.g.e., s. 402; Münâvî, a.g.e., c. I, s. 221.

³⁸⁰ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

benimsememişlerdir.³⁸¹

Hamdûn Kassâr, 271/884 senesinde vefât etmiştir.³⁸² Zehebî, Hamdûn Kassâr'ın kabrinin Nişâbur yakınındaki Hîre'de bulunduğunu, Sülemî'nin onun hakkında bir menâkıbnâme yazdığını kaydeder.³⁸³

2. AHMED BİN HADRAVEYH (Ö. 240/854)

İlk sûfilerden ve Melâmetiyye'nin ilk temsilcilerindendir. Dînî ilimleri öğrendikten sonra tasavvufa yönelmiştir.³⁸⁴

Sûfî zahitlerden Ebû Hamid Ahmed b. Hadraveyh Belhî, Ebû Türâb Nahşebî'nin sohbetinde bulunmuş olup, Horasan şeyhlerinin büyüklerindendir. Ebû Hafs'ı ziyâret etmek için Nişâbur'a gelmiş, sonra Bâyezîd Bistâmî'nin ziyâretine Bistâm'a gitmiştir. Hâtim Esam ile de görüşmüştür.³⁸⁵

Fütüvvette şânı yüce idi. Ebû Hafs onun hakkında "Ahmed b. Hadraveyh'ten daha büyük bir himmete, daha doğru bir hâle sahip olan birini görmedim." demiştir. Bâyezîd Bistâmî, "Üstadımız Ahmed'dir." derdi.³⁸⁶ Hucvirî onu bize, "Horasan'ın güneşi, fütüvvet ehlinin sevk ve idarecisi, Melâmet yolunu tutan bir kişi"³⁸⁷ olarak tanıtmaktadır.

Kendisi "Fakirliğindeki izzeti ve dervişliğindeki şerefi gizli tut." derken, Ebû Hafs da onun için şöyle demiştir: "Ahmed b. Hadraveyh olmasaydı fütüvvet zuhur etmezdi." *Tezkiretü'l-Evliyâ* ve *Risâletü'l-Kuşeyriyye* adlı eserlerde şu sözleri nakledilmiştir: "Amellerin en üstünü Allah (C.C.)'tan başka hiçbir şeye iltifat etmemek ve sırrı (manevî hâli) muhafaza etmektir. Allahu Teâlâ'nın kendisi ile beraber olmasını isteyen kimse, sıdk esasına dört elle sarılsın. Çünkü Allah (C.C.) 'Sâdiklarla beraberim.'³⁸⁸ buyurmuştur."³⁸⁹

³⁸¹ Kara, "Hamdûn el-Kassâr", c. 15, s. 456.

³⁸² Kuşeyrî, a.g.e., s. 116.

³⁸³ Zehebî, a.g.e., c. 13, s. 51.

³⁸⁴ Kara, Mustafâ, "Ahmed b. Hadraveyh", *DİA*, İstanbul, 1989, c. 2, s. 71.

³⁸⁵ Kara, *Melâmetiyye*, s. 569.

³⁸⁶ Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, tah. Nureddîn Şerîbe, Mektebetü'l-Hâncî Yay., 3. bsm., Kahire, 1986, s. 103; Kuşeyrî, a.g.e., s. 112.

³⁸⁷ Hucvirî, a.g.e., s. 147.

³⁸⁸ Bakara, 2/253.

Ahmed b. Hadraveyh ilk dönem Melâmetîleri gibi, gönül dünyasının sınırlarını açığa vurmama konusu üzerinde önemle durmuştur. Ahmed b. Hadraveyh'in "Horasan'ın güneşi ve fütüvvet ehlinin yöneticisi" olduğunu söyleyen Hucvirî, onun Melâmet yolunu tuttuğunu söyler. Zevcesi Fâtıma'nın da en derin tasavvufî konuları Bâyezîd-i Bistâmî ile tartışabilecek kadar, bu hayatın içinde olduğu rivâyet edilir. Hucvirî, Ahmed b. Hadraveyh'in *er-Riâye bi-hukukillâh* adlı bir eseri olduğunu kaydeder.³⁹⁰

Muhammed b. Hâmid anlatıyor: "Can çekişirken Ahmed b. Hadraveyh'in başucunda oturuyordum. Yaşı doksan beşi bulmuştu. Mürîdlerinden biri ona bir sual sordu. Gözleri buğulanan Ahmed demiştir ki: Evlâdım, doksan beş seneden beri çaldığım şu kapı, işte açılmak üzere, ama bilmiyorum; kapının açılması bana bahtiyarlık mı, yoksa bedbahtlık mı getirecek! Şu durumda ben senin soruna nasıl cevap verebilirim?"³⁹¹

Ahmed b. Hadraveyh'in öleceği sıra, yedi yüz dirhem borcu vardı. Alacaklılar yanında bulunuyorlardı. Yüzlerine baktı ve "Allahım! Sen mal sahipleri için rehini, bir teminat kıldın. Şu durumda ruhumu almak sûreti ile onların teminatını ellerinden alıyorsun, o hâlde benim nâmıma borcu Sen öde." dedi. Tam bu sırada birisi kapıyı çaldı ve: "Ahmed'den alacağı olanlar nerede?" dedi ve borcu tamamen ödedi. Bunu takiben Ahmed b. Hadraveyh (r.a.) ruhunu teslim etti.³⁹²

Ahmed b. Hadraveyh: "Gafletten ağır bir uyku yoktur. İnsana en çok mâlik olan ve onu kul olarak kullanan, nefsanî arzularıdır. Üzerinde gafletin ağırlığı olmasaydı, nefsanî arzular sana karşı zafer kazanamazdı." demiştir.³⁹³

Ahmed b. Hadraveyh 240/845 yılında, doksan beş yaşında iken vefât etmiş olup, kabri Belh'tedir.³⁹⁴

³⁸⁹ Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınevi, İstanbul 1982, s. 219-20; Attâr, Ebû Hâmid Muhammed b. İbrahim Feridüddîn (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 348.

³⁹⁰ Kara, "Ahmed b. Hadraveyh", c. 2, s. 71.

³⁹¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 112.

³⁹² Kuşeyrî, a.g.e., s. 112.

³⁹³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 112; İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah (ö. 430/1039), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-X, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, h. 1405, c. X, s. 61.

³⁹⁴ Sülemî, *Tabakât*, s. 103.

3. EBÛ TÜRÂB NAHŞEBÎ (Ö. 245/859)

Ebû Türâb Asker b. Huseyn en-Nahşebî Horasanlı ilk sûfilerdendir. Nahşeb (Nesef)'de doğdu. Tahsil hayatına, burada hadîs ve fıkıh dersleri alarak başladı ve Şâfiî fıkıhındaki bilgisini ilerletti. Daha sonra kendisini zühd ve ibâdete verdi.³⁹⁵

Mekke, Basra, Şam gibi merkezleri dolaştı. Bu yolculukları sırasında çileli bir hayat yaşadı. Zühd ve tasavvufa yönelişinin sebebi hakkında bilgi vermeyen kaynaklar, onun Hâtim Esam gibi ünlü sûfilerin sohbetinde bulunduğunu ve Bâyezîd-i Bistâmî ile görüştüğünü kaydederler.³⁹⁶ İbnü'l-Cellâ, “Altı yüz şeyhin sohbetinde buldum, fakat dördü gibisini görmedim; bunlardan birincisi Ebû Türâb idi.” demiştir.³⁹⁷

Ebû Türâb'ın çevresinde seçkin zâhidler ve âbidler toplanmıştı. İbnü'l-Cellâ, Hakîm Tirmizî, Ali b. Sehl, Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî, Şah Şucâ' Kirmânî, Ebû Hamza Horasânî, Ebû Hamza Bağdâdî, Ahmed b. Hadraveyh ve Hamdûn Kassâr onun sohbetinde bulunan, kendisinden faydalanan tanınmış sûfiler arasında sayılabilir.³⁹⁸

Onun, Hamdûn Kassâr gibi Melâmetîliğin kurucusu sayılan bir sûfi ile Ahmed b. Hadraveyh gibi fütüvvet yönü güçlü sûfilere tesir etmiş olması, kendisinin de bu temayüllere sahip olduğunu göstermektedir.³⁹⁹

Hâtim Esam ve Ebû Hâtim Attâr'ın sohbetinde bulundu. Melâmetî neş'eyi daha çok Ebû Hâtim'den aldı. Ebû Hâtim, sûfilere mahsus kıyafet giyenlerle karşılaştığında şöyle demiştir: “Dostlarım, ilimlerinizi yaydınız, davullarınızı çaldınız. Ah! Yarın Allah (C.C.)'ın huzurunda hangi tip insanlar arasında bulunacağımızı bilseydim.” Ebû Türâb Nahşebî ise şöyle diyor: “Kim hırka giyerse dilencilik yapmıştır, kim hankaha,⁴⁰⁰ dergâha gidip oturursa dilencilik yapmış

³⁹⁵ Demirci, Mehmet, “Ebû Türâb en-Nahşebî”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 10, s. 243.

³⁹⁶ Demirci, a.g.md., c. 10, s. 243.

³⁹⁷ Sülemî, *Tabakât*, s. 147.

³⁹⁸ Demirci, a.g.md., c. 10, s. 243.

³⁹⁹ Demirci, a.g.md., c. 10, s. 243.

⁴⁰⁰ Hankah: Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan bir terimdir. (Daha fazla bilgi için, bk. Uludağ, Süleyman, “Hankah”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, s. 42.

demektir”.⁴⁰¹ Ebû Tûrâb, mürîdlerine, “Mushafı yüzünden okuyan veya halk işitsin diye Kur’ân okuyanlar da dilencilik yapmış olur (Dilencilik ise iyi bir şey değildir).” derdi.⁴⁰²

Ebû Tûrâb’ın hadîs rivâyet etmiş bir sûfî olduğu ve hadîsin senedi konusundaki tenkitleri, gıybet saydığı nakledilmektedir.⁴⁰³ Diğer Horasan zâhidleri gibi tevekkül ve kaderi tasavvufun temeli sayan Nahşebî’ye göre, sûfîyi hiçbir şey bulandırmaz, aksine her şey onunla duru hale gelir.⁴⁰⁴

Ebû Tûrâb, “Kul bir amelde samimî (ve sadık) olursa, daha onu işlemeden zevkini tadar, bu amelde bir de ihlâslı oldu mu, işlerken de zevk ve lezzet bulur.” demiştir.⁴⁰⁵ Ebû Tûrâb Nahşebî, mürîdlerinde hoşça gitmeyen bir hâl gördü mü, derhal cehd ve gayretini artırır, tevbesini yeniler ve “Bunlar (mürîdlerim), hoş olmayan bu duruma benim uğursuzluğum sebebiyle sürüklendiler. Çünkü Azîz ve Celîl olan Allah, ‘Şüphe yok ki; bir kavim kendinde bulunan meziyetleri değiştirmedikçe, Allah onları değiştirmez.’⁴⁰⁶ buyurmuştur.” derdi.⁴⁰⁷

Yine Ebû Tûrâb derdi ki: “Benim ile Allah (C.C.) arasında bir ahit var. Buna göre elimi harama uzatmayacağım, uzattığım zaman elim kısılacak ve harama ulaşmayacaktır.”⁴⁰⁸

Ebû Tûrâb, üç günden beri aç olan mürîdlerinden birinin, karpuzun kabuğuna el uzattığını görünce, ona: “Nasıl olur da elini karpuz kabuğuna uzatırsın? Artık senin tasavvuf yolunda bulunman uygun olmaz, git pazarda para kazan, oradan ayrılma.” demiştir.⁴⁰⁹

Ebû Tûrâb, “Fakirin gıdası, bulduğu şey; elbisesi, vücudunu örten madde; meskeni, konakladığı yerdir.” demiştir.⁴¹⁰ İbnu’l-Cellâ nakleder ki: “Ebû Tûrâb gâyet neşeli bir şekilde Mekke’ye gelmişti. ‘Üstad, nerelerde yemek yedin?’ dedim. ‘Bir

⁴⁰¹ Kara, *Melâmetiyye*, s. 569.

⁴⁰² Kuşeyrî, a.g.e., s. 114; Demirci, a.g.md., c. 10, s. 243.

⁴⁰³ Demirci, a.g.md., c. 10, s. 243.

⁴⁰⁴ Demirci, a.g.md., c. 10, s. 244.

⁴⁰⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

⁴⁰⁶ Ra’d, 13/11.

⁴⁰⁷ Kuşeyrî, a.g.e., ss. 113-114.

⁴⁰⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s. 114.

⁴⁰⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 114.

⁴¹⁰ Sülemî, *Tabakât*, s. 149.

ögün Basra'da, bir öğün Nebâc'da, bir öğün de burada.” dedi (O kadar çok riyâzet yaparak ve tayy-ı mekân ederek Mekke'ye gelmişti).⁴¹¹

Ebû Tûrâb Nahşebî anlatıyor: “Bir defa hariç, nefsimin hiçbir arzusu olmamıştır. Sefer esnasında bir kere canım ekmek ve yumurta istemişti. Orada bulunan bir köye saptım. Adamın biri âniden üzerime atıldı ve yakama yapışarak, ‘Soyguncularla bu da vardı.’ dedi. Sonra beni yere yatırdılar ve yetmiş kırbaç vurdular. O sırada hâlime vâkıf olan bir sûfi feryat etmeye başladı: ‘Ne yapıyorsunuz? Bu, Ebû Tûrâb Nahşebî’dir.’ dedi. Bunun üzerine beni salıverdiler ve özür dilediler. İçlerinden bir zât beni evine götürdü ve (tesadüf bu ya) sofraya ekmek ve yumurta getirdi. Nefsime dedim ki: Yetmiş sopadan sonra ye bakalım!”⁴¹²

Bir gün hırsız zannı ile yakalanması ve epeyce işkence gördükten sonra oradan geçen bir şahsın onu tanıyıp şahsiyetini anlatması ve onu kurtarması da gösteriyor ki; Ebû Tûrâb'ın üzerinde derviş olduğuna dâir hiç bir işaret ve kıyafet bulunmamaktaydı. Ona göre dervişin elbisesi vücudunu örten herhangi bir elbisedir.⁴¹³

Ebû Tûrâb 245/859 yılında bir yolculuk sırasında çölde vefât etmiş ve vücudu yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmıştır. Ancak cesedinin uzun süre hiç bozulmadan kaldığına dâir klasik kaynaklarda çeşitli menkıbeler de anlatılır.⁴¹⁴

4. YAHYA B. MUÂZ RÂZÎ (Ö. 258/871)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muâz b. Ca'fer er-Râzî 170/786 yılı civarında Rey'de doğdu. Hayatının çoğunu Nişâbur'da geçirdi. Bağdat, Şîraz ve Belh gibi ilim ve kültür merkezlerine çeşitli seyahatler gerçekleştirdi. Sûfi zâhitlerden olup, aynı zamanda bir vâiz ve zamanında eşi bulunmayan yegâne bir velî idi. Recâ konusunda özel bir üslûp ile konuşmuştur. Ma'rifet hakkında sözleri vardır. Seyrüsülûk makamlarından bahseden ilk sûfilerdendir. Kendisinden nakledilen sözler iyi bir eğitim aldığına işaret etmektedir. Hocaları ve şeyhleri arasında Ahmed b. Harb ve

⁴¹¹ İsfahânî, a.g.e., c. X, s. 45; Kuşeyrî, a.g.e., s. 114.

⁴¹² Kuşeyrî, a.g.e., s. 114.

⁴¹³ Hucvirî, a.g.e., s. 222; Attâr, a.g.e., s. 357.

⁴¹⁴ Demirci, a.g.md., c. 10, s. 243; Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

Fudayl b. İyâz gibi isimler bulunmaktadır.⁴¹⁵

Başta Louis Massignon olmak üzere bazı araştırmacılar, onu Kerrâmiyye mezhebinin kurucusu Muhammed b. Kerrâm'ın öğrencileri arasında göstermişler ise de bu doğru değildir. Kaynaklarda, Yahyâ b. Muâz'ın; Bâyezîd-i Bistâmî, Hâtim Esam, Ebû Türâb en-Nahşebî ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi sûfilerle görüştüğü kaydedilmektedir. Ondan faydalananlar arasında; Ebû Osmân Hîrî, Hakîm et-Tirmizî, Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî gibi isimler vardır. Mezhepler tarihine dâir en eski kitaplardan *er-Red alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ* adlı eserin müellifi, Mekhûl b. Fazl en-Nesefî⁴¹⁶ de Yahyâ'nın öğrencilerindedir. Kaynaklarda “vâiz” sıfatı ile anılan Yahyâ b. Muâz'ın amelî yönden Hanefî, itikadî yönden Mürcie'ye mensup olduğu belirtilmektedir. Onun takipçileri ile birlikte, Mürcie'de Muâziyye diye bir kol meydana gelmiştir. Öte yandan aynı dönemde, Nişâbur'da ortaya çıkan Melâmetiyye hareketi ile olan teması sebebiyle; bazı araştırmacılar onu bu hareketin mensupları içinde saymıştır. Ancak bazı tasavvufî görüşlerinin Melâmetiyye ile uyuşmaması ve bu hareketin önde gelen bazı isimleri ile anlaşmazlıklarından dolayı, onun Melâmetî olamayacağı yönünde görüşler de bulunmaktadır.⁴¹⁷

Louis Massignon, Emile Dermenghem,⁴¹⁸ Ebû'l-Alâ Afîfî ve Annemarie Schimmel⁴¹⁹ gibi tanınmış tasavvuf araştırmacıları çalışmalarında, Yahyâ b. Muâz'ın görüşlerine temas etmişlerdir. Fritz Meier⁴²⁰ Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'a dâir çalışmasında; Yahyâ b. Muâz'a bir bölüm ayırmış, onunla Ebû Saîd arasında bazı karşılaştırmalar yapmayı denemiştir. Saîd Hârûn Aşûr, Yahyâ b. Muâz'ın sözlerini derleyip şerh etmeye yönelik *Cevâhirü't-Tasavvuf* adlı çalışmasında (Kahire, 2002),

⁴¹⁵ Çift, Salih, “Yahyâ b. Muâz”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 43, s. 257; Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

⁴¹⁶ Tam adı Ebû Mutî' Mekhûl b. el-Fazl en-Nesefî el-Hanefî (ö. 318/930)'dir. Fıkıh ve kelâm âlimidir. Aynı zamanda bir zâhiddir. Hayatı ile ilgili bilgiler son derece sınırlıdır. Ceyhun ile Semerkant arasındaki Nesef şehrinde yaşayan ve çok sayıda âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. (Daha fazla bilgi için, bk. Üzüm, İlyas, “Nesefî, Mekhûl b. Fazl”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 570.)

⁴¹⁷ Çift, a.g.md., c. 43, s. 258.

⁴¹⁸ Emile Dermenghem 1892-1971 yılları arasında yaşamış, Fransız şarkiyatçısıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatını yazan batılı ilim adamlarının en iyi niyetlilerinden biri olarak kabul edilmektedir. (Daha fazla bilgi için, bk. Öz, Mustafa, “Dermenghem, Emile”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 9, s. 180.)

⁴¹⁹ Annemarie Schimmel 1922-2003 yılları arasında yaşamıştır. İslâm kültürü ve özellikle tasavvuf alanındaki çalışmaları ile tanınan Alman müellifidir. (Daha fazla bilgi için, bk. Özkan, Senail, “Schimmel, Annemarie”, *DİA*, İstanbul, 2009, c. 36, ss. 229-231.)

⁴²⁰ Fritz Meier 1912-1988 yılları arasında yaşamıştır. İsviçreli bir şarkiyatçıdır. Birçok konu ile ilgilenmiş özellikle tasavvuf ve Fars şiiri alanlarında yaptığı çalışmaları ile tanınmıştır. (Daha fazla bilgi için, bk. Görgün, Hilal, “Meier, Fritz”, *DİA*, İstanbul, 2003, c. 28, ss. 549-550.)

daha ziyade onun tasavvufî eserlerde bulunan sözlerine yer vermiştir. Salih Çift, Yahyâ b. Muâz'ın hayatı ve tasavvufî görüşleri hakkında müstakil bir çalışma gerçekleştirmiştir (*Tasavvufta Sevgi ve Ümit Yolu: Yahya b. Muâz er-Râzî*, Bursa, 2008).⁴²¹

Yahyâ b. Muâz'ın kaynaklarda zikredilen sözlerinde, zühd döneminden tasavvuf dönemine geçişin izleri görülür. Bunlar bir taraftan zühd anlayışını yansıtırken diğer taraftan da tasavvuf döneminin unsurlarını ihtiva etmektedir. Onun kalbin mânevî seviyeleri ile tasavvufî makamlara yönelik tasnifleri, muhabbet ile ilgili yorumları, semâ' ve raksın yüceltilmesine dâir görüşleri, fakr anlayışı yerine gınâyı, havf yerine recâyı tercih etmesi; bunlara örnek olarak gösterilebilir. Seyrüsülûk makamlarından sistemli şekilde bahseden ilk sûfilerden olan Yahyâ b. Muâz'ın makamlar ile ilgili yaptığı yedili tasnif, daha sonraki mutasavvıflar tarafından benimsenmiştir. Mürîdlerin uyması gereken kurallara dâir *Kitâbü'l-Mürîdîn* adlı eseri de, bu alanda yazılmış ilk kitaplardandır.⁴²²

Yahyâ b. Muâz, tasavvufî düşüncenin temel meselelerinden olan, velâyet konusunda ilk teorik açıklamaları yapan sûfilerdendir. Ayrıca işârî tefsir hareketinin ortaya çıkıp gelişmesine öncülük etmiş, hadîs ilmi ile de meşgul olmuştur. Nefis konusunda çağdaşı Hâris Muhâsibî'ye benzer şekilde, özgün görüşler ortaya koyan Yahyâ b. Muâz; nefis terbiyesi için riyâzetin gerekliliği ve bu husustaki uygulamaların şekli konusunda çeşitli uyarı ve önerilerde bulunmuştur. Bu çerçevede, riyâzetin; insanın biyolojik ve psikolojik yapısı ve dînin temel esasları ile çelişmemesi gereği üzerinde durmuş, nefsi terbiye gayesi ile dînen helâl olan şeyleri haram kılmanın yanlışlığını vurgulamıştır. Bu görüşlerine bakılarak, onun dengeli ve mûtedil bir tasavvuf anlayışını geliştirmeye çalıştığı söylenebilir.⁴²³

Yahya b. Muâz: “Verâ' sahibi olmayan nasıl zâhit olur? Önce sana ait olmayan şeye karşı verâ' sahibi ol, sonra sana ait olan şeyde zühd göster.” demiştir.⁴²⁴

Yine aynı senetle Yahya b. Muâz der ki: “Çok tevbe edenlere (tevvâbîn), aç

⁴²¹ Çift, a.g.md., c. 43, s. 258.

⁴²² Çift, a.g.md., c. 43, s. 258.

⁴²³ Çift, a.g.md., c. 43, s. 258.

⁴²⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

kalmaları bir tecrübedir. Zâhitlerin aç kalmaları, nefislerine tatbik ettikleri bir siyâsettir. Sıddîk olanların aç kalmaları, kendilerine ikram ve ziyâfettir.”⁴²⁵

Ebû Hayyân et-Tevhîdî,⁴²⁶ Yahyâ b. Muâz’ın sözlerini ve dualarını eserlerinde nakletmiş ve dualarındaki üslubunu aynen benimsemiştir. Yahyâ b. Muâz’a nisbet edilen duaların muhtevası dikkate alındığında; bunların ihlâs, muhabbet ve recâ kavramları üzerine kurulu tasavvuf anlayışını yansıttığı ve zühdden tasavvufa geçiş döneminin özelliklerini içerdiği görülür.⁴²⁷

Yahya b. Muâz’a göre, Zühd üç şeyden ibarettir: Killet (fakirlik), halvet ve açlık.⁴²⁸

Yahya b. Muâz der ki: “Şerli insanların seni tezkiye etmeleri, senin için bir kusurdur. Seni sevmeleri ise senin için bir ayıptır. Sana muhtaç olan senin nezdinde zelil olur (Şu hâlde zelil olmamak için zâhit olmak icap eder).⁴²⁹

Ona göre, havf; insanı duaya yönelten temel etkendir. Allah (C.C.) her durumda dualara icabet etmektedir. Dolayısıyla kişi günahları sebebiyle çekinip dua etmekten geri durmamalıdır. Ayrıca dua hakkında “kazânın belâ tuzağını dua kalkanı ile savuşturma” şeklindeki ifadesi ile duanın fonksiyonuna dâir kanaatini belirtmektedir. Öte yandan Yahyâ’nın gerek şiirlerinde gerekse dualarında Allah (C.C.) ile samimi bir üslûp ile söyleşmesi, kendisinden sonra tasavvuf yolunda daha da belirginleşecek olan bir neşvenin başlangıcına işaret etmektedir.⁴³⁰

Yahya b. Muâz, “Fevt (dînî ve ahlâkî bir şeyi ifâ etmeyi elden kaçırmak, fırsatı kaybetmek) mevttten daha zordur. Çünkü fevt Hakk’tan ayrı düşmek, mevtt (ölüm) halktan ayrılmaktır.” demiştir.⁴³¹

Yahya b. Muâz demiştir ki: “Nefsî her zaman, o zamana ait en faydalı ve en

⁴²⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

⁴²⁶ Tam adı Ebû Hayyân Alî b. Muhammed b. Abbâs et-Tevhîdî (ö. 414/1023)’dir. Arap nesir sanatının en büyük temsilcilerindendir. Aynı zamanda felsefeci ve mutasavvıftır. (Daha fazla bilgi için, bk. Kaya, Mahmut, “Ebû Hayyân et-Tevhîdî”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, ss. 154-157.)

⁴²⁷ Çift, a.g.md., c. 43, s. 258.

⁴²⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

⁴²⁹ Kuşeyrî, a.g.e., ss. 111-112.

⁴³⁰ Çift, a.g.md., c. 43, s. 258.

⁴³¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

uygun şey ile meşgul etmekten daha büyük kazanç olamaz.”⁴³²

Bir rivâyete göre, Yahya b. Muâz Belh'te zenginliğin fakirlikten üstün olduğu konusunda konuşmuş, bundan dolayı kendisine otuz bin dirhem ihsan olunmuştu. Bunun üzerine şeyhlerden biri kendisine: “Allah (C.C.) bu malı sana mübârek kılmasın.” demiş. Sonra Nişâbur'a gitmek üzere oradan ayrılmış. Yolda soyguncuların eline düşmüş ve parayı onlara kaptırmıştır (Böylece, İlâhî bir ihtarla fakirliğin zenginlikten üstün olduğunu idrak etmiş, şeyhin duası bu şekilde tecellî etmiştir).⁴³³

Yahya b. Muâz: “Bir kimse açıkça değil de, içinden ve gizlice Allah (C.C.)'a hiyânet ederse, Allah (C.C.) onun ar ve namus perdesini yırtar ve kendisini rezil eder.” demiştir.⁴³⁴

Yahyâ b. Muâz Belh'e gitmiş, bir müddet orada ikâmet ettikten sonra Nişâbur'a dönmüş ve 16 Cemâziyelevvel 258/30 Mart 872 tarihinde vefât etmiştir. Ma'mer Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴³⁵

5. EBÛ HAFS HADDÂD (Ö. 260/883)

Tam adı Ebû Hafs Ömer b. Mesleme Haddâd'dır. Nişâbur'un Buhara yolu üzerindeki kapısı yakınında bulunan ve “Kurdâbâd” adı verilen bir köye mensuptur. Sûfîlerin imamlarından ve ulularından bir zâttir.⁴³⁶ Babasının adı çeşitli kaynaklarda Mesleme, Sâlim, Seleme (Selme) şeklinde kaydedilmiştir. Ümmî olduğu ve Arapça bilmediği yolundaki rivâyetlere bakılırsa, Arap olmadığı ve öğrenim görmediği anlaşılmaktadır.⁴³⁷

Kendisinden ilk defa Hâkim Nişâburî (ö. 405/1014), *Târîhu Nişâbûr* adlı eserinde bahsetmiştir. Daha sonra onun hakkında, Sülemî'nin *Risâletü'l-Melâmetiyye* ve *Tabakâtü's-Sûfiyye*'si ile müteakip Tabakât kitaplarında, çoğu birbirinin aynı olan

⁴³² Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

⁴³³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

⁴³⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

⁴³⁵ Çift, a.g.md., c. 43, s. 258; Kuşeyrî, a.g.e., s. 111.

⁴³⁶ İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman (ö. 597/1201), *Sıfatü's-Safve*, I-IV, tah. Mahmud Fâhûrî-Muhammed Kal'acî, Dâru'l-Marife, 2. bsm., Beyrut, 1979, c. 4, s. 121; Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

⁴³⁷ Yazıcı, Tahsin, “Ebû Hafs el-Haddâd”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 127.

bilgiler verilmiştir. Mesleği dolayısı ile “Haddâd” (demirci) diye tanınmıştır.⁴³⁸

Ebû Hafs, Ubeydullah b. Mehdî, Ebû Tûrâb en-Nahşebî, Ebû Abdullah Ebîverdî gibi çağındaki büyük sûfîlerin sohbetinde bulundu. Ahmed b. Hadraveyh ile arkadaşlığı olan Horasanlı bir dervîştir. Kaynaklar onu bize, ‘Melâmet Şeyhi’ olarak tanıtmaktadırlar. Attâr’ın verdiği bilgiye göre Ebû Tûrâb Nahşebî ve Şiblî ile de görüşmüştür. Şah b. Şücâ’ ve Ebû Osmân Hîrî gibi sûfîler onun tasavvuf anlayışını devam ettirmişlerdir.⁴³⁹

Tabakât kitaplarında Ebû Hafs’ın bir câriyeye âşık olması ve ona kavuşmak için verdiği çabalardan uzun uzun söz edilerek, tasavvufa intisap etmesine bu olayın sebep olduğu belirtilir.⁴⁴⁰

Başka bir menkıbeye göre Ebû Hafs, “Yeryüzünde olanların hepsi ve bir misli daha zalimlerin olmuş olsa, kıyamet günündeki kötü azap için fidye verseler kabul edilmez. Allah katından onlara, hiç hesaplamadıkları şeyler beliriverir.”⁴⁴¹ âyetini dinlerken, kendinden geçerek elini ateşe sokmuş ve kızgın demiri çıkartmıştır. Bu olaydan sonra demirciliği bırakıp uzun yıllar nefsinin terbiyesi için çetin riyâzetlere başladı. Ancak bir süre sonra tekrar demirciliğe dönerek mesleğini gizlice sürdürdü ve kazancını fakirlere dağıttı. Zamanla, ünü Nişâbur sınırlarını aştı. Nitekim Bağdat’a gittiğinde Cüneyd-i Bağdâdî ve diğer ünlü sûfîler tarafından karşılanması bunu teyit etmektedir.⁴⁴²

Fütüvvet konusu üzerinde ısrarla duran Ebû Hafs’a göre, fütüvvet; fedakârlık, cömertlik, diğerkâmlık, nefse hâkimiyet, tahammül ve faaliyet gibi unsurları ihtiva eder. Ona âit olan “Fütüvvet lâf değildir, iş ve faaliyettir.” sözü, Bağdat sûfîleri tarafından çok beğenilmiştir. Fütüvveti “Başkasına adalet ve insafla muamele etmek, fakat onlardan adâlet ve insafla muamele etmelerini istememektir (İyilik yapmak ve karşılık beklememek).”⁴⁴³ şeklinde tarif etmesi, Cüneyd-i Bağdâdî’nin çok hoşuna gitmiştir.⁴⁴⁴

⁴³⁸ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

⁴³⁹ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127; Kara, *Melâmetiyye*, s. 570.

⁴⁴⁰ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

⁴⁴¹ Bk. Zümer, 39/47.

⁴⁴² Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127; Kara, *Melâmetiyye*, s. 570.

⁴⁴³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

⁴⁴⁴ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

Ebû Hafs kerem ve cömertliği fütüvvetin esası olarak görür. O, ayırım gözetmeden herkese iyilik yapılmasını, ancak yapılan iyiliklerin hiç yapılmamış gibi kabul edilmesini ve hatırlanmamasını ister. İnsanların acılarına ortak olmayı fütüvvetin gereği sayan Ebû Hafs, kuvvetli bir Melâmetî eğilime sahiptir.⁴⁴⁵

Mümkün olduğu kadar tanınmamak gerektiğine inanır. Nefis hakkında oldukça karamsar olup, ancak nefisini iyi tanıyan kimsenin taşkınlıktan korunabileceği görüşündedir. Nefsin hevâsına karşı gelmeyi kurtuluşun yolu olarak görür. Hz. Yûsuf bile “Ben nefsimi temize çıkarmam.”⁴⁴⁶ demişken, “İnsanoğlu nefisinden nasıl razı olur!” der. Bu yüzden semâ’dan hoşlanmaz.⁴⁴⁷

O, Rabbine ibâdet eden insanın ihlâstan uzaklaşarak, kendisini rab yerine koyabileceğinden endişe eder. Onun Melâmet anlayışı diğer Melâmetîler’inkinden farklıdır. Melâmet ehli, insanın içinin dışından daha iyi olması lâzım geldiği görüşünde olduğu halde, Ebû Hafs içle dış, özlü söz arasında tam bir uygunluk bulunması gerektiğine inanır. O, dıştaki edep güzelliğini içteki hâllerin güzelliğinin delili sayar. Bu sebeple dış görünüşe ve edebe büyük önem verir. Hatta tasavvufun edepten ibaret olduğunu düşünür.⁴⁴⁸

Ebû Hafs’a göre insan, ibâdet ve taatten zevk almalıdır.⁴⁴⁹ Ona göre, iki rek’at namaz kılan ârif, namazını bitirmeden bunun hazzını içinde hisseder. Dünyada zevki olmayan bir amelin âhirette sevabı olmaz.⁴⁵⁰

Ebû Hafs’ın zühd anlayışı da, bu konuda sûfiler arasında yaygın olan kanaatten farklıdır. Ona göre, hakîkî zâhid dünyayı ne över ne de kötüler. Dünya kendisine yönelince sevinmez, uzaklaşınca üzülmez. Dünya tasasını içinden atıp rahata kavuşan, zâhid değildir. Gerçek zâhid, dünya tasasını attıktan sonra âhret için yorulan kişidir. Zühd elde avuçta değil, kalpte bulunur. Her zaman Allah (C.C.)’a ihtiyaç duymak, sünnete bağlı kalmak ve helâl rızık yemek; tasavvufun esasını teşkil eder. Ona göre, kerâmetle desteklendiği halde bunun farkında olmayan kişi velîdir.⁴⁵¹

⁴⁴⁵ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

⁴⁴⁶ Yûsuf, 12/53.

⁴⁴⁷ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

⁴⁴⁸ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

⁴⁴⁹ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

⁴⁵⁰ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

⁴⁵¹ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 127.

İbn Ebû Hâtim,⁴⁵² Ebû Hafs'ın rivâyet ettiği hadîslerin yazılabileceği, ancak delil olarak kullanılamayacağı kanaatindedir.⁴⁵³

Ebû Hafs: “Humma ölümün habercisi olduğu gibi, günahlar da küfrün habercisidir.” demiştir.⁴⁵⁴

Ebû Hafs, “Semâ’ seven bir mürîd gördün mü, bil ki onda tembellik kalıntıları vardır (da ondan dolayı amel etmek için semâ’ gibi bir tahrik ve teşvik edici âmîle ihtiyaç duymaktadır).” demiştir.⁴⁵⁵

Ebû Hafs'ın diğer iki sözü de şöyledir: “Velî kendisine kerâmet gücü verildiği halde, kendisini bu kerâmetten gizleyebilen kişidir.” ve “Devamlı olarak nefisini suçlamayan, ona muhâlefet etmeyen aldanmıştır.”⁴⁵⁶

Ebû Hafs demiştir ki: “(Bedene ait) Dış terbiyedeki güzellik, (ruha ait) iç terbiyedeki güzelliğin aynasıdır (Dış, içi aksettirir, küpten içindeki madde sızar).”⁴⁵⁷

Ebû Hafs demiştir ki: “Bir kimse her zaman hâllerini ve fiillerini Kitap ve Sünnet’le ölçmez ise ve aklına gelen düşünceleri (havâtır) itham etmez ise, onun adını defterin (Allah) adamları hanesine kaydetmezler.”⁴⁵⁸ Ebû Hafs Haddâd, 270/883 senesinde vefât etmiştir.⁴⁵⁹

6. ŞAH ŞUCA’ KİRMÂNÎ (Ö. 270/883)

Sûfî zahitlerden Ebû'l-Fevâris Şah b. Şucâ Kirmânî, hükümdar çocuklarından idi. Ebû Tûrab Nahşebî, Ebû Ubeyd Busrî ve bunların tabakasından olan zevatın

⁴⁵² İbn Ebû Hâtim'in tam adı Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938)'dir. El-Cerh ve't-Ta'dîl adlı eseri ile tanınmıştır. Hadîs hâfızı, müfessir ve fakihdir. 240/854'ta Rey'de doğdu. Babası Rey'deki Derbühanzale'de oturduğu için Hanzalî diye anıldı. Râvilerin ve rivayetlerin tenkidi anlamında “nakd” kelimesini eserlerinde ilk kullanan âlim o olmuştur. İbn Ebû Hâtim tefsir, hadîs, fıkıh, usul, kelâm, menâkıb, zühd, özellikle de cerh ve ta'dîl ile ricâl alanlarında eserler vermiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinin Rey'de yayılıp yerleşmesini sağlamıştır. (Daha fazla bilgi için, bk. Küçük, Raşit, “İbn Ebû Hâtim”, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, s. 432.)

⁴⁵³ Yazıcı, a.g.md., c. 10, s. 128.

⁴⁵⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

⁴⁵⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

⁴⁵⁶ Hucvirî, a.g.e., s. 225; Attâr, a.g.e., ss. 391-398; Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Ensârî (ö. 973/1565), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ (Levâkihu'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr)*, Matbaatü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, Mısır, 1954, c. 1, s. 70; Câmî, a.g.e., s. 111.

⁴⁵⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

⁴⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

⁴⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., c. 4, s. 121; Kuşeyrî, a.g.e., s. 113.

sohbetinde bulunmuştur. Fütüvvet ehlinde, şanı yüce bir zât idi.⁴⁶⁰

Şah Şuca' şöyle demiştir: “Takvânın alâmetleri verâ'dır; verâ'ın alâmeti, helâl olduğu şüpheli olan şeyleri yapmaktan geri durmaktır.”⁴⁶¹ Ayrıca o, sohbetinde bulunanlara, “Yalandan, hıyanetten ve gıybetten sakının da başka ne yaparsanız yapın.” demiştir.⁴⁶²

Şah Şuca' demiştir ki: “Gözünü harama bakmaktan koru, nefsanî arzularına kapılma, kendine hâkim ol, bânını sürekli murâkabeyle, zâhirini sünnete tâbi olarak imâr et, kendini helâl yemeye alıştır; o zaman göreceksin firâsetin hata etmeyecektir (Hakk, olduğu gibi içine doğacak ve her şeyi olduğu gibi bileceksin).”⁴⁶³

Şah Şuca', Nahşebî'nin sohbetlerinde bulunan, kaynaklarda fütüvvet ehlinin büyüklerinden biri olarak gösterilmektedir. O, “Velâyet sahipleri kendilerinin velî olduklarını gördüklerinde, velîlikleri kalmaz.” demiştir.

Şah Şuca' Kirmânî'nin, tevazu ve müsamahayı özetleyen sözü şöyledir: “Yaratıklara kendi gözü ile bakan, onlara düşmanlık besleyebilir; Allah (C.C.)'ın gözü ile bakan ise onları hoş görür.”⁴⁶⁴ Şah Şuca' Kirmânî 300/912 senesinden önce vefât etmiştir.⁴⁶⁵

7. EBÛ OSMÂN HİRÎ (Ö. 298/910)

Ebû Osmân Saîd b. İsmâîl Hirî, Nişâbur'da tasavvufun yayılmasına öncülük eden ve Melâmetîlik konusundaki fikirleri ile tanınan bir sûfidir. 230/844 yılında Rey'de doğdu. Öğrenimine burada başladı. Rey ve Bağdat'ta çağının tanınmış hadîs âlimlerinden dersler aldı. Kendi ifadesine göre, küçük yaştan beri tasavvufî hakikatleri öğrenmeye son derece meraklı idi. Zâhirî ilim onu tatmin etmiyordu ve şeriatın gizli bazı gerçekleri bulunduğunu düşünüyordu.⁴⁶⁶ Şah Kirmânî ile birlikte Ebû Hafs Haddâd'ı ziyâret için Nişâbur'a gelmiş, Ebû Hafs'dan icazetname almış ve

⁴⁶⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 123.

⁴⁶¹ Kuşeyrî, a.g.e., ss. 123-124.

⁴⁶² Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁴⁶³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁴⁶⁴ Münâvî, a.g.e., c. II, s. 37; Kara, *Melâmetiyye*, s. 572.

⁴⁶⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 123.

⁴⁶⁶ Yetik, Erhan, “Ebû Osman el-Hirî”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 208.

kızı ile evlenmiş, kayınpederinden sonra otuz küsur sene daha yaşamıştır.⁴⁶⁷

Ebû Osmân'ın genç yaşta, recâ fikrine ağırlık veren hemşehrisi, tanınmış sûfî Yahyâ b. Muâz (ö. 258/871) ile karşılaşması ona, dînin mânevî hakikatlerini öğrenme yolunu açtı. Bir süre Yahyâ b. Muâz'ın sohbet meclislerine devam etti. Daha sonra şöhretini duyduğu, Şah Kirmânî (ö. 270/883) ile görüşmek ve sohbetlerine katılmak üzere Kirmân'a gitti. Şah onu, mürîdlerini recâ esasına göre irşad eden Yahyâ'nın sohbetinde bulunduğu gerekçesi ile önce meclisine kabul etmedi. Fakat daha sonra ısrarlarına dayanamayarak sohbetlerine katılmasına izin verdi. Bir süre Şah Kirmânî'nin meclisine devam ettikten sonra, onunla birlikte Ebû Hafs Haddâd'ı ziyaret etmek için Nişâbur'a gitti. Üstadının rızâsını alarak, kendisini derinden etkileyen Ebû Hafs'ın meclisine devam etmeye başladı ve bir daha Kirmân'a dönmedi. Ölümüne kadar Nişâbur'un Hîre mahallesinde yaşadığı için "el-Hîrî" diye tanındı.⁴⁶⁸

Ebû Osmân demiştir ki: "Gençliğimde bir müddet Ebû Hafs'ın sohbetinde buldum. Bir keresinde beni meclisinden kovmuş ve 'Yanıma oturma!' demişti. Yerimden kalktım, arkamı ona çevirmeden, yüzüm yüzüne baka baka geri geri gittim, beni görmeyecek kadar uzaklaştım. İçimden, 'Kapısının eşigine bir çukur kazsam, içine girsem ve emir vermedikçe çukurdan çıkmasam.' dedim. Bu hâlîmi gören Ebû Hafs beni kendisine yaklaştırdı ve beni has dostları arasına aldı."⁴⁶⁹

Yahyâ b. Muâz'dan recâyı, Şah Kirmânî'den gayreti ve Ebû Hafs'tan da şefkati öğrenen Ebû Osmân Hîrî'yi, Kuşeyrî; başlangıçta ve gençlik yıllarında seyahat eden, sonra seyahati bırakıp ikameti tercih eden sûfîlerden biri olarak gösterir. Çağının tanınmış sûfîlerinden Cüneyd-i Bağdâdî ile hadîs öğrenmek üzere gittiği Bağdat'ta, İbnü'l-Cellâ ile de Dımaşk'ta görüşmüştür.⁴⁷⁰

Gençlik yıllarında bir câriyeye âşık olmuş, fakat daha sonra sakat ve kötü huylu bir kadının evlenme teklifini kabul edip, on beş yıl onunla evli kalmıştır. Bu kadının ölümünden sonra Nişâbur'da, üstadı Ebû Hafs'ın kızı Meryem ile

⁴⁶⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 118.

⁴⁶⁸ Yetik, "Ebû Osman el-Hîrî", c. 10, s. 208.

⁴⁶⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 118.

⁴⁷⁰ Yetik, "Ebû Osman el-Hîrî", c. 10, s. 208.

evlenmiştir.⁴⁷¹

Cüneyd onun Hakk Teâlâ hakkında sahip olduğu mârifete hayran kalmıştır. Birçok mutasavvıf Ebû Osmân'ın Nişâbur'daki yeri ile Cüneyd'in Bağdat'taki yerinin aynı olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁷² Onun Nişâbur bölgesindeki nüfuzunu, sûfiler arasında dolaşıp duran şu söz belgelemektedir: “Dünyada dördüncüsü olmayan üç kişi vardır: Bağdat'ta Cüneyd, Şam'da Ebû Abdullah b. Cellâ ve Horasan' da Ebû Osmân Hîrî.”⁴⁷³

İnsanları küçük görmenin, tedavisi mümkün olmayan bir hastalık olduğunu söyleyen Hîrî, kişinin kendi kusurlarını görerek, kendini kınaması üzerinde özellikle durmuştur.⁴⁷⁴

Ebû Osmân Melâmetîler'in prensip olarak karşı oldukları semâ'ı kabul eder. Mürîdlerin semâ' ile mânevî hâller kazandıklarını, siddıkların ise bu tür hâlleri arttırdıklarını, istikameti esas alan âriflerin ise gönüllerine gelen hiçbir şeyi Hakk'a tercih etmediklerini belirtir.⁴⁷⁵

Nefsi çok sıkı bir disiplin altında tutmanın lüzumuna inanan Ebû Osmân Hîrî, çevresinde toplananlara; zühd, fakr, sabır, tevazu ve mutlak rızâ hâlini tavsiye ediyordu. Daima edepli ve saygılı olmayı fakirler için esas (sened), zenginler için ziynet sayıyordu. Allah (C.C.)'ın onu hangi hâlde bulundurursa bulundursun, O'na rızâ gösterdiğini şöyle ifade etmiştir: “Kırk seneden beri Allahu Teâlâ'nın, beni içinde bulundurduğu herhangi bir hâlden hoşnutsuz olmadım. Bir hâlden başka bir hâle nakledince de gazaplanmadım (rızâ hâlini muhafaza ettim).”⁴⁷⁶

Ebû Osmân'ın mürîdlerine, “İbâdet ediniz, ancak ibâdetteki kusuru da görünüz.” şeklindeki tavsiyesi; Hakk'ın mânevî huzurunda iken Hakk'tan başka bir şey görmemeyi, tasavvuf anlayışlarına esas alan Iraklı sûfilerce, Mecûsîlik sayılmıştır. Çünkü onlara göre, bu durumda sâlik hem kendini ve ibâdetini, hem de Hakk'ı göz önünde tutacaktır. Oysa ki hakîkî tevhidde sadece Hakk'ı görmek esastır.

⁴⁷¹ Yetik, “Ebû Osman el-Hîrî”, c. 10, s. 208.

⁴⁷² Yetik, “Ebû Osman el-Hîrî”, c. 10, s. 208.

⁴⁷³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 118; Attâr, a.g.e., s. 475.

⁴⁷⁴ Yetik, “Ebû Osman el-Hîrî”, c. 10, s. 208; Attâr, a.g.e., s. 475; Şa'rânî, a.g.e., c. I, s. 74.

⁴⁷⁵ Yetik, “Ebû Osman el-Hîrî”, c. 10, s. 208.

⁴⁷⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 118; Yetik, “Ebû Osman el-Hîrî”, c. 10, s. 208.

Affî, Ebû Osmân'ın nefis konusunda kötümser bir görüşe sahip olmasında Mecûsîliğin ve Hint kaynaklı inançların tesirinden bahsediyorsa da bu iddia Zerrînkûb⁴⁷⁷ tarafından eleştirilmiştir.⁴⁷⁸

Ebû Osmân demiştir ki: “Şu dört şey bir adamın kalbinde eşit olmadıkça o kimsenin imanı kemâl bulmaz: “Men-atâ, izzet-zillet.” Yani bir ihsana nail olma veya ihsanın engellenmesi, izzetli olmakla zelîl olmak hâli yekdiğerine müsavî olmalı.⁴⁷⁹

Ebû Osmân demiştir ki: “Allah (C.C.) ile sohbet (ve dostluk), güzel edep, korku ve murâkabe hâlini devam ettirmekle olur. Rasûlüllah (s.a.v.) ile sohbet; sünnetine tâbi olmak ve zâhirî ilme dört elle sarılmakla olur. Allahu Teâlâ'nın evliyâsı ile sohbet, hürmet ve hizmet esasına dayanır. Ev halkı ile sohbet, onlar için dua etmek ve kendilerine karşı merhametli olmak sûreti ile olur.” demiştir.⁴⁸⁰

Ebû Hüseyin Verrak, Ebû Osmân'ın tekkesinde riâyet etmiş oldukları kâideleri şöyle sıralamıştır: “İkram edilen bir şeyi tercihen başkalarına vermek, belli bir rızka sahip olmadan gecelemek, bize kötülük yapanlardan nefsanîyet adına intikam almamak. Aksine onları mazur görmek, hattâ kendilerinden özür dilemek, tevazu göstermek, bize hakaret eden şahsa hizmet etmek için derhal harekete geçmek, ona ihsan ve iyilikte bulunmak.”⁴⁸¹

Bir rivâyete göre, Ebû Osmân ölüm yatağında iken hâli değışti ve bayıldı. Babasının ruhunu teslim ettiğini zanneden oğlu Ebû Bekr üzüntüsünden gömleğini parçaladı. Bunun üzerine Ebû Osmân gözünü açtı ve ona: “Yavrucuğum, bu hareketin zâhir itibariyle sünnete aykırıdır, bâtınî itibariyle de riyâ alâmetidir.” demiştir.⁴⁸² Ebû Osmân 298/910 senesinde, Nişâbur'da vefât etmiştir.⁴⁸³

8. MAHFÛZ B. MAHMÛD (Ö. 304/916)

⁴⁷⁷ Abdülhüseyin Zerrînkûb 1923-1999 yılları arasında yaşamıştır. Edebiyat, Tarih ve Tasavvuf alanlarındaki çalışmaları ile tanınmış İranlı bir bilim adamıdır. (Daha fazla bilgi için, bk. Örs, Derya, “Zerrînkûb Abdülhüseyin”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 44, ss. 296-297.)

⁴⁷⁸ Yetik, “Ebû Osman el-Hîrî”, c. 10, s. 208.

⁴⁷⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 118.

⁴⁸⁰ Kuşeyrî, a.g.e., ss. 118-119.

⁴⁸¹ Kara, *Melâmetiyye*, s. 572.

⁴⁸² Kuşeyrî, a.g.e., s. 118.

⁴⁸³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 118.

Nişâbur'un büyük şeyhlerinden Mahfûz b. Mahmûd Nişâburî'nin hayatı hakkında yeterli malumatımız yoktur. Mahfûz b. Mahmud, önce Ebû Hafs'ın müridi olmuş, onun vefâtından sonra Ebû Osmân Hîrî'nin sohbetlerine katılmış ve vefâtına kadar da onun sohbetlerine devam etmiştir. Mahfûz, Sülemî'nin Melâmetiyye Risâlesi'nde, Ebû Hafs'ın râvîsi olarak gözükmektedir. Ayrıca Hamdûn Kassâr, Selem Bârûsî ve Narabâzî ile de görüşen Mahfûz b. Mahmûd'un tasavvuf anlayışında; vera', nefsi itham, tevekkül ve amelleri görmeme gibi Melâmet İlkeleri dikkati çekmektedir. Onun bize kadar ulaşan görüşlerinin tümünün birer Melâmet İlkesi olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁸⁴

Mahfûz b. Mahmud, kişinin nefsinin sürekli itham etmesi gerektiğini düşünmektedir. Yani o, halkı içinde buldukları durumdan dolayı mazur görmek taraftarıdır. Aynı zamanda bir fütüvvet özelliği olarak da zikredilen bu yaklaşım ile onun bu yönü de ortaya çıkmaktadır. Onun, "Halkı kendi kıstaslarına göre değerlendirme, helak olursun. Yapman gereken, halkı faziletli olarak, kendini de müflis olarak değerlendirmendir." sözü de bu mânâda yorumlanabilir. Mahlûkâta karşı yumuşak tavrına karşın, iş kendi nefesine gelince, son derece katı bir tutum takınmıştır. Mahfûz b. Mahmûd kişinin taatine bile tevbe etmesi gerektiğini savunarak, amellerde kusur görmekten yana olup, "Kim hakkında doğru olan yolu görmek isterse, uygun olmayan işler bir tarafa, uygun olan işler hususunda bile nefsinin töhmet altında tutsun." demektedir. Ona göre bu durum, ihlâsın temel şartı olup, insan riyâyâya düşmekten ancak bu şekilde kurtulabilir. Hatta o ihlâsta da riyâyâya düşme tehlikesine karşı uyarı da bulunarak, "Amelini ihlâsla, ihlâsını da kendinde güç ve kuvvet görmekten uzaklaşmakla ıslâh et." der.⁴⁸⁵

Genel itibariyle nefse karşı müsamahasız bir tutum takınan Mahfûz b. Mahmûd'un, hem Ebû Hafs, hem Ebû Osmân ve hem de Hamdûn Kassâr'ın sohbetinde bulunmuş olması, onun Melâmet düşüncesindeki yerini tesbit etmemize imkân vermektedir. Mahfûz'un tasavvufî görüşleri itibariyle büyük ölçüde, Hamdûn Kassâr'ın ve ibâdetleri gizlemede Ebû Osmân Hîrî'nin tesirinde kaldığını, ifade ettiği görüşlerinden anlamaktayız. Öte yandan, dıştaki edep güzelliğini bâtındaki

⁴⁸⁴ Bolat, *Melâmetîlik*, ss. 141-142; Sülemî, *Tabakât*, s. 273.

⁴⁸⁵ Bolat, *Melâmetîlik*, s. 142; Sülemî, *Tabakât*, s. 274.

edebî güzelliğine işaret olarak gören ve amelleri gizleme konusunda oldukça hassasiyet gösteren Hamdûn Kassâr ve ibâdetleri gizlemeyi ve olarda kusur görmeyi savunan Ebû Osmân Hîrî. Mahfûz'da, anılan kişilerin görüşlerinin farklı ifadeler ile tekrarlandığını ve onun Melâmet düşüncesinde orijinal olarak nitelendirebileceğimiz bir görüşüne rastlamadığımızı ifade edebiliriz. Melâmet hareketinin ikinci tabakasının ilklerinden sayılan Mahfûz b. Mahmûd'un şahsında Melâmet fikri, büyük ölçüde birinci tabakada teessüs etmiş olduğu şekli ile korunmuş ve h. IV. asra aktarılmıştır.⁴⁸⁶

Mahfûz b. Mahmud 303/915 veya 304/916 yılında vefât edip Nişâbur'un bir mahallesi olan Hîre'deki kabristana, Ebû Hafs Haddâd'ın yanına defnedilmiştir.⁴⁸⁷

9. YUSUF B. HÜSEYİN RÂZÎ (Ö. 304/916)

Çağının Rey ve Cibâl (Kafkasya tarafı) şeyhlerindendi. Yapmacık hareketlerden uzak kalması bakımından eşi ve benzeri görülmemiştir. Aynı zamanda âlim ve edip biri idi.⁴⁸⁸ 'Ayağını Melâmet yoluna sağlam olarak basmış' olan Yusuf b. Hüseyin; Zunnûn Mısrî ve Ebû Tûrâb Nahşebî'nin sohbetinde bulunmuş, Ebû Said Harraz ile arkadaşlık yapmıştır.⁴⁸⁹

Yusuf b. Hüseyin demiştir ki: "Allahu Teâlâ'nın huzuruna zerre kadar yapmacık hareket ile çıkmaktansa, bütün günahları sırtımda taşıyarak çıkmayı tercih ederim."⁴⁹⁰ Ayrıca o, "Bir mürîdin ruhsatla meşgul olduğunu görürsen, bil ki ondan artık hayır gelmez." demiştir.⁴⁹¹

Yusuf b. Hüseyin Cüneyd'e bir defasında şöyle yazmıştı: "Allah (C.C.) sana nefsinin tadını tattırmasın. Çünkü sen bunu tattın mı, bir daha ebedî olarak hayrı tadamazsın."⁴⁹² Ayrıca o, "Sûfîler için felâketi; oğlanlarla sohbet etmede, kendileri ile zıt meşrepte olanlarla düşüp kalkmada ve kadınlardan (hediyeler almak sûreti ile)

⁴⁸⁶ Bolat, *Melâmetîlik*, s. 143.

⁴⁸⁷ Bolat, *Melâmetîlik*, s. 141.

⁴⁸⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁴⁸⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124; Attâr, a.g.e., s. 382; Kara, *Melâmetiyye*, s. 572.

⁴⁹⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁴⁹¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁴⁹² Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

faydalanmada gördüm.” demiştir.⁴⁹³

Şu menkıbe, Yusuf b. Hüseyin Râzî'nin Melâmetî tavrını çok açık olarak sergilemektedir: Kendisine emânet edilen bir cariyeye âşık olan Ebû Osmân Hîrî, durumu hemen mürşîdi ve kayınpederi Ebû Hafs Haddâd'a anlatır. Ebû Hafs da onun derdine ancak Yusuf b. Hüseyin Râzî'nin deva bulabileceğini, dolayısıyla onun yanına gitmesini tavsiye eder. Halk Râzî'yi arayan bir kişi ile karşılaşınca, onun yanına gitmemesini, onun ibahiyeci bir zındık olduğunu söyler. Hîrî geri döner, durumu Haddâd'a anlatır. Ebû Hafs tekrar geri dönüp onu görmesini söyler. Râzî'nin yanına gidince güzel bir oğlan, bir kadeh ve sürahi görür. Sohbeta başlarlar. Ebû Osmân hayretler içinde kalır. Daha sonra Râzî'den bu manzaranın izah edilmesini ister. O da oğlanın kendi oğlu olduğunu, kadeh ve sürahiyi su içmek için bulundurduğunu söyler. Buna niçin ihtiyaç duyduğunu, dışarıdan bakan bir kişinin aklına başka şeyler getirebilecek bir tavra niçin başvurduğunu sorunca şu cevabı alır: “Bana itimat edip güzel cariyeleri emânet olarak bırakmasınlar diye.”⁴⁹⁴ Yusuf b. Hüseyin 304/916 senesinde vefât etmiştir.⁴⁹⁵

10. ABDULLAH B. MÜNÂZİL (Ö. 330/941)

İlk dönem Melâmetîleri'nin önemli temsilcilerinden biridir. Gençlik yıllarında dînî ilimleri tahsil etti, özellikle hadîs ilmi ile meşgul oldu. Çok miktarda hadîs yazmıştır.⁴⁹⁶ Daha sonra tasavvufa yöneldi. Kaynaklar onun Melâmetîler'in pîri, Hamdûn Kassâr'ın en meşhur mürîdi olduğu konusunda birleşmektedir. Şa'rânî ve Münâvî, Abdullah b. Münâzil'i; Hamdûn Kassâr'dan sonra Horasan-Nişâbur bölgesinin en tesirli sûfisi ve Melâmetî şeyhi olarak tanıtır.⁴⁹⁷

Abdullah b. Münâzil'in tasavvufî düşüncesinin en belirgin özelliği, Melâmetî-meşreb oluşudur. Kassâr'ın başlattığı bu anlayış; onun fikir, görüş ve tesbitleri ile gelişmiş ve daha da berraklaşmıştır. Kuşeyrî, Risâlesi'nde “Melâmetiyye” terimine

⁴⁹³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁴⁹⁴ Attâr, a.g.e., s. 387; Kara, *Melâmetiyye*, ss. 572-573.

⁴⁹⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁴⁹⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 133.

⁴⁹⁷ Kara, Mustafa, “Abdullah b. Münâzil”, *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, s. 120.

yer vermemekle birlikte, adı geçen iki zâtın Melâmetî olduklarını belirtir.⁴⁹⁸

Abdullah b. Münâzil, “Allah (C.C.)’a kesb ve gayret ile yapılan tevekkül, kesbsiz halvetten iyidir.” diyerek, iç dünyalarını ve dervişliklerini gizli tutmak için iş hayatına atılan ve toplumla içli dışlı olan Melâmetîler’in bu konudaki temel anlayışlarına işaret eder. Ona göre, kendini zayıf sayarak tasavvuf yoluna giren kuvvetlenir, kuvvetli olduğunu sanan ise zaafa düşer. Nefsin azgınlığına gem vurabilmek için dilenciligi bile tavsiye eden İbn Münâzil, her olaya sünnetullah açısından bakar ve ârif olan kişinin hiçbir şeyi garip karşılamayacağını ifade eder. Dua etmediğini, kimseden de dua istemediğini söyleyerek; rızâ ve teslimiyetten ne anlaşılması gerektiğini ortaya koyar.⁴⁹⁹

Abdullah b. Münâzil: “Bir kimse farzlardan bir farzı zayi ederse (edâ etmezse), Yüce Allah ona, sünnetleri zâyî etmeyi belâ olarak verir. Sünnetlerin zayi edilmesine aldırış etmeyenler, bid’at belâsına düşebilirler.” demiştir.⁵⁰⁰

Abdullah b. Münâzil: “Sahip olduğun vakitlerin en faziletlisi, nefsin vesvesesinden selâmette olduğun ve halkın da senin kötü zannından kurtulduğu vakittir.” demiştir.⁵⁰¹

Şa’rânî’nin “Şeyhu’l-Melâmetiyye” diye tanıttığı Abdullah b. Münâzil’in konumuz açısından en önemli yönü, Hamdûn Kassâr’ın en meşhur mürîdi olmasıdır. Nişâbur Mektebi’nin gelişmesine, fikir ve düşünceleri ile hizmet etmiştir.⁵⁰²

Abdullah b. Münâzil 330/941 yılında Nişâbur’da vefât etmiştir. Kabri Enbâr Şehitliği’ndedir.⁵⁰³

11. İBN NÜCEYD (Ö. 366/976)

Tam adı Ebû Amr İsmâil b. Nüceyd b. Ahmed es-Sülemî en-Nişâburî’dir. O, 272/886 yılında Nişâbur’da doğdu. Süleym kabilesine mensuptur. *Tabakâtü’s-Sûfiyye* müellifi Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî’nin anne tarafından dedesi, hadîs

⁴⁹⁸ Kara, “Abdullah b. Münâzil”, c. 1, s. 121.

⁴⁹⁹ Kara, “Abdullah b. Münâzil”, c. 1, s. 121.

⁵⁰⁰ Kuşeyrî, a.g.e., ss. 133-134.

⁵⁰¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 124.

⁵⁰² Münâvî, a.g.e., c. II, s. 53; Şa’rânî, a.g.e., c. I, s. 92; Kara, *Melâmetiyye*, s. 573.

⁵⁰³ Kara, “Abdullah b. Münâzil”, c. 1, s. 120.

hâfızı Hamdân es-Sülemî'nin de torunudur. Şanı büyük bir sûfî idi.⁵⁰⁴

Gençliğinde Nişâbur Melâmetîleri'nden Ebû Osmân Hîrî'nin sohbetlerine devam eden İbn Nüceyd, onun meşhur mürîdi oldu. Hucvirî, İbn Nüceyd'in bir ara mürîdlik edebine uymayan davranışlarda bulunması üzerine, şeyhi tarafından uyarıldığını; bu olaydan sonra ciddi bir şekilde Melâmet yolunu tuttuğunu kaydeder. İbn Nüceyd, Ebû Osmân Hîrî'nin yanı sıra Cüneyd-i Bağdâdî, İbnü'l-Cellâ gibi tanınmış şeyhlerle de görüşüp kendilerinden istifade etmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin kaynaklarda yer alan bazı sözleri onun tarafından nakledilmiştir.⁵⁰⁵

İbn Nüceyd ilköğrenimini muhtemelen Nişâbur'da yaptı. Horasan'da Muhammed b. İbrâhim Bûşencî ve İbrâhim b. Ebû Tâlib'den, Rey'de Muhammed b. Eyyûb Becelî ve Ali b. Cüneyd er-Râzî'den hadîs okudu. Daha sonra tanınmış muhaddislerin meclislerine katılmak için Bağdat'a gitti. Burada Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Müslim Keccî'nin derslerine devam etti. Bunlardan ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs rivâyet etti.⁵⁰⁶

İbn Nüceyd'den rivâyette bulunanlar arasında, Ebû Sa'd Abdülmelik Hargûşî, İbn Mencûye, Hâkim en-Nişâburî, Ebû Nasr Ahmed b. Abdurrahman es-Saffâr ve Zâhid Ömer b. Mesrûr gibi âlimler vardır. İbn Nüceyd'in rivâyetleri hadîsçiler tarafından makbul sayılmış ve kendisine "muhaddis-i rabbânî" unvanı verilmiştir. Bununla birlikte, onun asıl şöhreti tasavvuf sahasındadır. Nitekim Hâkim en-Nişâburî onu zamanının tasavvuf lideri olarak tanıtır.⁵⁰⁷

Sülemî, zamanının en büyük şeyhlerinden olduğunu söylediği dedesi, İbn Nüceyd'den bahsederken, "Kendine has bir yolu vardı." demek sûretiyle, onun Melâmet ehli arasında farklı bir yeri olduğuna işaret etmiştir.⁵⁰⁸

"Kul için felâket, bulunduğu hâl hususunda nefsinden râzı olmasıdır (Daha iyi ve düzgün hâl aramamasıdır)" demiştir.⁵⁰⁹ İbn Nüceyd'e göre, Melâmet ehlinin kendilerinde bir varlık görmemelerinden dolayı, maddî ve mânevî hiçbir konuda

⁵⁰⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 139; Yetik, Erhan, "İbn Nüceyd", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, s. 234.

⁵⁰⁵ Yetik, "İbn Nüceyd", c. 20, s. 234.

⁵⁰⁶ Yetik, "İbn Nüceyd", c. 20, s. 234.

⁵⁰⁷ Yetik, "İbn Nüceyd", c. 20, s. 234.

⁵⁰⁸ Yetik, "İbn Nüceyd", c. 20, s. 235.

⁵⁰⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 139.

benlik iddiaları olamaz. Diğer Melâmetîler gibi İbn Nüceyd de; nefsi, sâlik için en büyük tehlike olarak görür ve “Nefsinden razı olması, kul için felâkettir.” der. Nefsini yüksek gören kişinin, din bakımından değersiz olacağını söyleyen İbn Nüceyd’e göre, bir insan bütün davranışlarına ve hâllerine riyâ karışabileceği kaygısı taşımadıkça, hâlis kulluk sahasına ayak basamaz. Bunun için de, itibar düşkünü olmaması ve toplumda tanınmaması lâzımdır. Şöhret tutkusundan kurtulmayı başarabilen kişi için, artık dünyadan da insanlardan da uzak durmak zor olmaz.⁵¹⁰

İbn Nüceyd’e göre, tevekkül; Allah (C.C.)’ın hükmünü gönül rahatlığı ile karşılamaktır. Sûfinin Allah (C.C.) hakkındaki mârifeti, O’na duyduğu saygının ve O’na hizmet için ayırdığı vaktin miktarından belli olur. Sâlikin kendisinde bulunmayan mânevî bir hâli, semâ’ esnasında varmış gibi göstermesinin, otuz yıl gıybet etmesinden daha sakıncalı olduğunu söyleyen İbn Nüceyd; diğer Melâmetîler gibi tasavvuftaki semâ’ uygulamasına itibar etmemiştir.⁵¹¹

İbn Nüceyd şer’î ilimlere de son derece önem vermiş, dînî bilgiye dayanmayan her mânevî hâlin faydasından daha çok zararının olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Bir sûfiyâne hâl ki (şeriat) ilminin neticesi değildir, sahibine faydasından çok zararı vardır.” Dînî emirlere aldırış etmemeyi, emir sahibi (Allah) hakkındaki bilginin yetersizliğine bağlamış, bu anlayışla tasavvufu; “Dînî emir ve yasakları altında yaşamaya sabretmektir.” şeklinde tanımlamıştır.⁵¹²

İbn Nüceyd’in rivâyet ettiği, âlî isnadlı hadîsleri ihtiva eden, *Cüz* adlı risâlesinin bir nüshası İstanbul’da Köprülü Kütüphanesi’ndedir (Mecmua, nr. 1584/3).⁵¹³

İbn Nüceyd: “Bir kimse Allah (C.C.)’ın üzerine farz kıldığı hususlardan birini, herhangi bir vakitte zayi ederse (bu farzı kaza dahi etse), bir müddet sonra da olsa, bu farzın zevkinden mahrum kalır.” demiştir.⁵¹⁴

Kuşeyrî’ye göre; İbn Nüceyd 366/976 senesinde Mekke’de vefât etmiştir.

⁵¹⁰ Yetik, “İbn Nüceyd”, c. 20, s. 235.

⁵¹¹ Yetik, “İbn Nüceyd”, c. 20, s. 235.

⁵¹² Yetik, “İbn Nüceyd”, c. 20, s. 235; Kuşeyrî, a.g.e., s. 139.

⁵¹³ Yetik, “İbn Nüceyd”, c. 20, s. 235.

⁵¹⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 139.

Ebû Osmân'ın müridlerinden en son vefât eden o olmuştur.⁵¹⁵ Öğrencilerinden Hâkim en-Nişâburî ve bazı müellifler onun Rebûlevvel 365/Kasım 975'te vefât ettiğini söylemişlerse de; torunu Sülemî ve diğer kaynaklar, onun ölüm tarihini 366/976 yılı olarak kaydederler.⁵¹⁶ Nişâbur yakınlarında Şâhinber denilen yerde vefât eden, İbn Nüceyd'in mezarının VII./XIII. yüzyıla kadar mevcut olduğu bilinmektedir. Kuşeyrî'nin onun Mekke'de öldüğünü söylemesi doğru değildir.⁵¹⁷

C. TARİKAT OLARAK MELÂMETİLİK

Başlangıçta tasavvufa tepki olarak ortaya çıkan Melâmet hareketi, daha sonraları tasavvufî sistem içinde, bir yandan bir meşrebin adı olma özelliği kazanırken, diğer yandan da bir tarîkatin adı olmuştur.⁵¹⁸ Melâmetiyye bir tarîkat olmaktan çok, her tarîkata belli ölçülerde iz bırakmış bir anlayış, bir meşreb olarak da değerlendirilebilir.⁵¹⁹

Melâmetiyye'yi tarîkat olarak değerlendirenler ise şöyle üçlü bir tasnif yapmaktadırlar:

1. Melâmetiyye-i Kassâriye,
2. Melâmetiyye-i Bayrâmiyye,
3. Melâmetiyye-i Nûriyye.⁵²⁰

Bu dönemler üzerinde kısaca durmak istiyoruz:

1. MELÂMETİYYE-İ KASSÂRİYE

Bu birinci dönem, Hamdûn Kassâr'a nisbet edilmiştir. III./X. Yüzyılda Nişâbur'da ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın konusunun, bu birinci dönem ile ilgili olması hasebiyle, burada silsile ile ilgili bilgi vermekle yetineceğiz. İlk dönem

⁵¹⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 139.

⁵¹⁶ Yetik, "İbn Nüceyd", *DİA*, c. 20, s. 234.

⁵¹⁷ Yetik, "İbn Nüceyd", c. 20, ss. 234-235.

⁵¹⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 113.

⁵¹⁹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 203.

⁵²⁰ Sunar, Cavit, *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1975, s. 9; Kara, *Melâmetiyye*, s. 579; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 203; Azamat, "Melâmiyye", c. 29, s. 25; Bolat, *Melâmetîlik*, s. 245; Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 16.

Melâmetîliğın tarîkat silsilesi şöyledir:

- a) Hz. Muhammed (s.a.v.),
- b) Hz. Ebû Bekir (r.a.),
- c) Habib b. Ma'zam Kureşî,
- d) Muhammed b. Müslim,
- e) Ebû İyad b. Mansur Kûfî,
- f) Fadl b. İyaz Kûfî,
- g) Feth b. Ali Mûsilî,
- h) Ebû Hüseyin Sülem b. Hüseyin Bârûsî,
- ı) Hamdûn Kassâr.⁵²¹

2. MELÂMETİYYE-İ BAYRÂMİYYE

Bayrâmî Melâmetîliği, 753/1352 yılında Ankara'nın Çubuksuyu kenarındaki, Solfasol köyünde doğan ve Koyunluca Ahmet isminde birinin oğlu olan Hacı Bayrâmı Velî'nin tesis ettiği Bayrâmîlik'ten ayrılmış bir tarîkattir.⁵²²

Melâmetiyye-i Bayrâmiyye Ömer Sikkînî'ye (ö. 880/1475) nisbet edilmiştir. Osmanlı dönemi tasavvufî düşüncesine tesir etmiş, vahdet-i vücud anlayışı ile bütünleşmiş, coşkun bir tasavvufî hayata sahip olmaları sebebiyle, zaman zaman idarenin sert tepkisi ile karşılaşmışlardır.⁵²³

Bayrâmî Melâmetîliği'nin kuruluşu, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin önde gelen müridlerinden aşk cezbecisi, Galip Ömer Dede Sikkînî (Emîr Sikkînî) ile ilim, zühd ve takvâ sahibi Akşemseddin arasında geçtiği rivâyet edilen ve Emîr Sikkînî'nin tarîkat, taç ve hırkasını terkedip Melâmet neşvesini izhar etmesi ile sonuçlanan olaya dayandırılmaktadır.⁵²⁴

⁵²¹ Sunar, a.g.e., s. 9.

⁵²² Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 33.

⁵²³ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 204.

⁵²⁴ Azamat, Nihat, "Melâmiyye (İkinci Devre Melâmîleri, Bayramîler)", *DİA*, İstanbul, 2004, c. 29, s. 29.

XVI. yüzyıl müelliflerinden Kefevî'nin,⁵²⁵ bir Hanefî Tabakât kitabı olan *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr*'ında, olayın geçtiği Göynük'te, halktan dinleyerek naklettiğine göre; Emîr Sikkînî'nin zikir meclislerine katılmayıp mescidin bir köşesinde oturmayı tercih etmesi, Hacı Bayrâm'ın vefâtının ardından posta oturan Akşemseddin'i rahatsız etmiştir. Akşemseddin, zikre katılmadığı takdirde onun taç ve hırkasını alacağını söyleyince, Emîr Sikkînî onları Cuma namazından sonra teslim edeceğini bildirmiştir. Namazın ardından yaktığı büyük bir ateşin içine girmiş, taç ve hırka yanmış, ancak vücuduna bir şey olmamıştır. Kefevî ayrıca Hacı Bayrâm'ın vefât edeceği sırada müridlerinden su istediğine, çeşitli kimselerin verdiği suyu reddedip Emîr Sikkînî'nin verdiği suyu içtiğine dâir bir rivâyeti de nakleder.⁵²⁶

Meşhur şeyhlerini şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Ömer Sikkînî (ö. 880/1475),
- b) Ayaşlı Bünyamin (ö. 918/1510),
- c) Pîr Ali (ö. 945/1538),
- d) İsmail Maşukî (ö. 945/1539),
- e) Ahmet Sarban (ö. 952/1545),
- f) Ankaralı Husamuddîn (ö. 964/1557),
- g) Hamza Balî Bosnevî (ö. 1010/1601),
- h) Tırhalalı Hacı Ali (ö. 1024/1615),
- ı) Sütcü Beşir Ağa (ö. 1073/1662),
- i) Seyyid Haşim (ö. 1088/1677),
- j) Paşmakçızâde Seyyid Ali (ö. 1124/1712),
- k) Şehit Ali Paşa (ö. 1128/1875),
- l) Seyyid Reşat (ö. 1292/1875),

⁵²⁵ Mahmud b. Kefevî (ö. 990/1582) Hanefî fukahasının biyografisine dair eseri ile tanınan bir Osmanlı âlimidir. Tam adı *Ketâibü alâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Numâni'l-muhtâr* olan eserini, altmış yaşında iken kaleme almıştır. (Daha fazla bilgi için, bk. Özel, Ahmet, "Kefevî, Mahmûd b. Süleyman", *DİA*, İstanbul, 2002, c. 25, s. 185)

⁵²⁶ Azamat, "Melâmiyye (İkinci Devre Melâmileri, Bayramîler)", c. 29, s. 29.

m) Abdülkadir Belhî (ö. 1923),

n) Ahmet Muhtar (ö. 1933).⁵²⁷

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin tarîkat silsilesi ise şöyledir:

1. Hacı Bayrâm-ı Velî,
2. Hamîdeddîni Aksarayî,
3. Şeyh Şâdiyyi Rûmî,
4. İbrâhîmü'l-Bısrî,
5. Süleyman İskenderânî,
6. Hasan Esterabâdî,
7. Mahmud Bısrî,
8. Osmân Rûmî,
9. Mahmud Kerhî,
10. Sadeddin Bağdâdî,
11. İshâk Harizmî,
12. Süleyman Buhârî,
13. Süleyman İsfahânî,
14. Ahmed Horasânî,
15. Ebû'l-Hasan Cürcânî,
16. Şeyh Müsel Bistâmî,
17. İbrâhîm Hindistânî,
18. Bâyezîd Bistâmî,
19. İmam Ca'fer Sâdık,

Bâyezîd Bistâmî, ehl-i turûk indinde, İmam Ca'fer Sâdık'ın rûhâniyetinden

⁵²⁷ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, ss. 204-205.

müstefiz olmuştur. Birçok icâzetnâmede Bâyezîd'in nisbeti “an rûhâniyeti Ca'feri's-Sâdık” diye gösterilmektedir.⁵²⁸

Tarîkatler İmam Ca'fer Sâdık'tan sonraki silsileyi iki şekilde göstermişlerdir.
Birincisi:

20. İmam Muhammed Bâkır,
21. İmam Zeynel Âbidîn,
22. İmam Ali b. Ebî Tâlib (r.a),
23. Hz Muhammed (s.a.v.).

İkincisi:

20. Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir,
21. Selmân Fârisî,
22. Hz. Ebû Bekir (r.a.),
23. Hz. Muhammed (s.a.v.).⁵²⁹

3. MELÂMETİYYE-İ NÛRİYYE

Bu dönem, günümüz melâmetîliğinin başladığı devre olup, Türk Melâmetîlerince esas Melâmetîliğin kuruluş devresi olarak kabul edilmektedir. Üçüncü dönem Melâmetîliği'nin kurucusu Seyyid Muhammed Nûrî'l-Arabî'dir (ö. 1305/1888). Arap Hoca, Noktacı Hoca veya Seyyid Hoca olarak da bilinen Muhammed Nur, Kâhire doğumludur.⁵³⁰ Kurucusuna nisbetle Melâmetiyye-i Nûriyye olarak da bilinen üçüncü dönem Melâmetîliği, Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Hz. Ali'ye nisbet edilen *Nokta Risâlesi*'ni şerhetmesinden sonra, “Noktacı” adı ile de anılmıştır. Ayrıca Bayrâmî Melâmetîleri'nden bazı hususlarda ayrıldığı için Bayrâmîlerce, “mütelâmiyye” (Melâmetîlik taslayanlar) diye adlandırıldıkları da belirtilmektedir. Bu döneme kadar bir yaşama biçimi, bir tarz, üslup ve meşreb olan

⁵²⁸ Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 37.

⁵²⁹ Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 38.

⁵³⁰ Bolat, *Melâmetîlik*, s. 21.

Melâmetîlik, Muhammed Nur ile tamamen müstakil bir tarîkat haline gelmiştir.⁵³¹ Müceddidiyye-i Nakşibendiyye, Şa'bâniyye-i Halvetiyye, Ekberîyye ve Üveysiyye olmak üzere, dört tarîkattan hilâfet alan Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Melâmet çizgisi, müntesiplerinden Harîrîzâde tarafından *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*'te, Nakşibendiyye'nin bir kolu olarak değerlendirilmiştir.⁵³²

İçine belli nisbette âdâb ve erkânın girdiği belirtilen üçüncü dönem Melâmetîliği'nin görüşleri, Muhammed Nûrû'l-Arabî tarafından kaleme alınan eserlerde ortaya konmuştur. Buna göre Bayrâmî Melâmetîleri'nde olduğu gibi, Nûriyye Melâmetîliği'nde de tasavvuf düşüncesinin temelini vahdet-i vücûd anlayışı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Nûrû'l-Arabî'nin irili ufaklı altmışı aşkın olan eserlerindeki bazı görüşlerinin arasında ciddi çelişkilerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu çelişkilerin nedeninin, Nûrû'l-Arabî'nin görüşlerinde zamanla meydana gelen değişikliklerden kaynaklandığı düşünülebileceği gibi eserlerin bir kısmının sohbetler sırasında müridler tarafından tutulan notlardan meydana gelmesinden kaynaklandığı da düşünülebilir.⁵³³

Nûrû'l-Arabî Selânîk, Usturumca'daki dergâhta, Ehl-i Sünnet inancının temel eserlerinden, *Akâidü'n-Nesefî*'yi okutmuştur. *Risâle-i İcmâliyye fî sülûki's-sâdâti'n-Nakşibendiyye ve'l-Melâmiyye* adlı eserinde, Nakşibendiyye ile Melâmetiyye'nin seyrü sülûk esaslarını ele almıştır. Bu eserinde, “Mürîdin zikir almadan önce Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat itikadına göre ibâdetlerini yerine getirebilecek kadar bilgisi olması gerekir.” şeklindeki tavsiyesi ve diğer birçok çalışmasında ortaya koyduğu görüşler; Ehl-i Sünnet inancını benimsediğini gösteren hususlardır.⁵³⁴

Nûrû'l-Arabî'nin Ehl-i Sünnet'e bağlılığı özellikle dikkat çekmiştir. O farz ibâdetlerin yanı sıra, sürekli nâfilelerle de meşgul olmuştur. Melâmetîlik öğretisini, Nakşibendiyye'nin temel teşkil ettiği bir sistem üzerine kurmuştur. Düşünce olarak Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşü ile İmâm-ı Rabbânî'nin vahdet-i şühûd görüşünü, tavır ve mertebe farkı şeklinde tanımlayarak telif etmeye çalışmıştır. Nûrû'l-Arabî'nin bu görüşleri sebebiyle, üçüncü dönem Melâmetîleri'nin Ehl-i

⁵³¹ Bolat, *Melâmetîlik*, s. 23.

⁵³² Azamat, “Melâmiyye”, c. 29, s. 34.

⁵³³ Azamat, “Melâmiyye”, c. 29, s. 34.

⁵³⁴ Azamat, “Melâmiyye”, c. 29, s. 34.

Sünnet çizgisini benimsedikleri anlaşılmaktadır.⁵³⁵

Melâmetiyye-i Nûriyye daha çok İstanbul, Batı Anadolu ve Rumeli’de yayılmış; tarikat adına Manastır, Üsküp, Prizren, Tikveş, İştîp, Köprü, Avrathisar’a bağlı İsnefçe köyü, Doyran, Selânik gibi şehirlerde tekkeler kurulmuştur. İstanbul’da da Mevlevîhâne Kapısı Tarsus Rifâî Tekkesi ile Şehremini Rifâî Tekkesi zamanla Melâmetî Tekkeleri haline gelmiştir.⁵³⁶

Üçüncü dönem Melâmetîleri arasında Türk sanat ve edebiyat tarihi bakımından önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Harîrîzâde, Bursalı Mehmed Tâhir, Ali Örfî, Abdürrahim Fedâî, Hacı Maksud Efendi, Fâik Muhammed, Sâlih Rifat, Abdullah Hulûsi, Hâfız Abdürraûf, Vehbi Efendi, Abdülkerim Rûhi Efendi, Ali Rızâ Efendi ve halk şairi Âşık Vasfî bunlardan bazılarıdır.⁵³⁷

Son olarak, Seyyid Muhammed Nur’un Nakşibendî silsilesini şöyle sıralayabiliriz:

1. Seyyid Muhammed Nur,
2. Trabzonlu Mustafa Efendi,
3. Kazanlı Abdülhâlık Efendi,
4. Mehmet Niyaz Kulu,
5. Molla İdris,
6. Molla Muhammed Abd,
7. Hudâ Kulu,
8. Ahmedî Mekkî,
9. Habîbullahı Buhârî,
10. Ma’sumi Serhendî,
11. İmâmı Rabbânî Ahmedî Fârûkî,
12. Hâce Muhammed Bâki billah,

⁵³⁵ Azamat, “Melâmiyye”, c. 29, s. 34.

⁵³⁶ Azamat, “Melâmiyye”, c. 29, s. 34.

⁵³⁷ Azamat, “Melâmiyye”, c. 29, s. 34.

13. Hâcegî Semerkandî,
14. Hâce Derviş Muhammed,
15. Hâce Muhammed Zâhidi Bedahşî,
16. Hâce Nasîruddîn Ubeydullah Semerkandî,
17. Hâce Ya'kubî Çerhî,
18. Hâce Alâeddîni Attâr,
19. Hâce Muhammed Bahâeddîni Nakşibend,
- ...
20. Hz. Ebû Bekr (r.a.),
21. Hz. Muhammed (s.a.v).⁵³⁸

D. MUTASAVVIFLARIN MELÂMETÎLİK HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Hamdûn Kassâr ile başlayan Melâmetiyye düşüncesinin, günümüze gelinceye kadar lehinde ve aleyhinde birçok fikir öne sürülmüştür. Konu ile ilgili olarak bazı görüşleri ele almak istiyoruz.

Kelâbâzî *et-Taarruf*'ta, Serrâc *el-Lüma*'da Hamdûn Kassâr'a yer vermedikleri gibi Melâmetiyye'den de söz etmemişlerdir. Kuşeyrî *er-Risâle*'sinde Hamdûn'u tanıtırken; Melâmetiyye'nin Nişâbur'da onun vasıtası ile yayıldığını söylemekle yetinmiştir. Kuşeyrî'nin hocası Sülemî hakkında detaylı bilgi vermemesi, ayrıca melâmetîlik konusunu kısaca geçmesi düşündürücü bir husustur.

Kuşeyrî'ye göre, Melâmetin üç şekli vardır: Biri istikamet üzere olmak, diğeri kasd, üçüncüsü terk etmektir.

İstikamet üzere olma manasındaki Melâmet şöyle olur: Bir kimse ameli iyi bir şekilde îfâ eder, dînî hükümlere riayetkâr olur, muamelelerinde dürüstlükten ayrılmaz. Fakat böyle olduğu için halk onu kınar, halkın onun hakkındaki tutumu budur ama o bunlardan hiçbirine aldırılmaz, yoluna devam eder.

⁵³⁸ Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 241.

Kasd şeklindeki Melâmet şöyle olur: Bir kimse halk arasında büyük bir makam ve itibar kazanmış olur. Halk arasında parmakla gösterilen bir şahsiyet haline gelir. Bu durumda kalbi makama ve itibara meyleder, tabiatı halk ile alâka kurmaya heves eder. Fakat o kalbini halkın itibar etmesi arzusundan tahliye ederek Hakk ile meşgul olur. Bunun için Melâmet yoluna girmeye kendini zorlar, şeraitçe zararlı ve sakıncalı bulunmayan bazı davranışlara teşebbüs etmek sûretiyle halkın kendisinden nefret etmelerine sebep olan işleri yapacak kadar işleri ileri götürür. Halka karşı takındığı tavır bu olur. Bu suretle artık halk onunla ilgilenmez hale gelir.

Terk sûretiyle Melâmet şöyle olur: Küfür ve dalalet, şeriatı terk etmeyi ve ona uymamayı söyleyecek kadar tabii bir şekilde bir şahsı hâkimiyeti altına alır. Ve bu şahıs yaptığı şeyin Melâmet olduğunu söyler. Melâmet'te onun tuttuğu yol bu olur. (Yani şer'i hükümleri terk eder ama bunun Melâmet olduğunu söyler, dînî hükümlere uymamak için Melâmet'i yol ve vasıta olarak kullanır).

İstikamet üzere olmak için Melâmet yolunu tutan, münafıklığı kendinden uzaklaştıran ve riyadan sakınan şahıslar, halkın kınamalarından korkmazlar. Her hal ve şart içinde hak bildikleri yolda yürürler. Halkın kendilerine vereceği isim (sıfat, unvan ve lakab) ne olursa olsun onlar için müsavidir.⁵³⁹

Kuşeyrî ile çağdaş olan Hucvirî ise, eserinde Melâmetiyye'ye geniş yer vermiş ve Hamdûn Kassâr'ı Melâmet ehlinin önderi olarak tanıtmıştır.

Avârifü'l-Maârif'in sekizinci bâbını Melâmetiyye'ye ayıran Sühreverdî ise Hamdûn Kassâr'ın adını anmamış, "Sûfi mi üstündür, Melâmetî mi üstündür?" tartışmasında; o birinci görüşü tercih etmiştir.

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin 309. bâbında Melâmetiyye'yi anlatırken, bu makamın Hz. Peygamber (s.a.v.) ve siddîkların makamı olduğunu; bu dereceye Hamdûn Kassâr, Ebû Saîd Harrâz ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin ulaştığını söylemiştir.⁵⁴⁰

Attâr, 'nişane-i melâmet' olarak bize tanıttığı, Hamdûn Kassâr meşrebini,

⁵³⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 314.

⁵⁴⁰ Kara, "Hamdûn el-Kassâr", c. 15, s. 456.

şöyle tarif etmiştir: “Melâmet selâmeti terk etmektir”⁵⁴¹ Konu ile ilgili diğer bir açıklaması da ‘Melâmet nedir?’ şeklindeki bir soruya verdiği cevapta mevcuttur: “Bu yol çok çetindir. Fakat yine de bu konuda azıcık bir şey söyleyeyim: Melâmet, Mürcie kadar Allah (C.C.)’tan ümitli, Mu’tezile kadar da endişeli olmaktır.” Bu sözün tefsiri ise *Tezkiretu’l-Evliyâ*’dadır: “Allah (C.C.)’ın lütuf ve kereminden o kadar ümitlidirler ki, Mürcie mensupları onları kınar. Allah (C.C.)’ın gazabından korkma konusunda o kadar hassastırlar ki, Mu’tezile’den olanlar da onları kınar. Her iki durumda da Melâmet okuna hedef olurlar”⁵⁴²

Hamdûn Kassâr ile başlayan Melâmetiyye anlayışı lehinde ve aleyhinde ileri sürülen görüşler ile bugüne ulaşmıştır. Özellikle “iyilikleri gizleyip kötülükleri açığa vurmak” ilkesi âlimlerce tenkit edildiği gibi, bazı sûfîler de bu anlayışı pek benimsememişlerdir.⁵⁴³

⁵⁴¹ Hucvirî, a.g.e., s. 148; Attâr, a.g.e., s. 403.

⁵⁴² İsfahânî, a.g.e., c. X, s. 231; Hucvirî, a.g.e., s. 149; Attâr, a.g.e., s. 403; Kara, *Melâmetiyye*, ss. 570-571.

⁵⁴³ Kara, “Hamdûn el-Kassâr”, c. 15, s. 456.

II. MELÂMETÎLİK VE İLKELERİ

A. MELÂMET KELİMESİNİN SÖZLÜK ANLAMI

“Melâmetîlik”; kınamak, kötölemek, ayıplamak, paylamak, tekdir, ayıplanmaya müstahak anlamındaki ‘levm’ kökünden gelmektedir. “Melâmet”, sözlük anlamı olarak; kınamak, ayıplamak, paylamak, azarlamak, serzenişte bulunmak, korkmak, rüsvaylık anlamlarına gelen mastar bir kelimedir. Melâmetî ise kınanmaya, ayıplanmaya, azarlanmaya, serzenişte bulunulmaya, korkulmaya konu olan demektir. Arapça yerme demektir.⁵⁴⁴

Âyet-i Kerîme’de anlatıldığı gibi Melâmet, kınayanın eleştirisinden korkmamaktır.⁵⁴⁵ Rabbânî bir kanun olarak halkı Hakk’a davet edenler, başta peygamberler ve velîler olmak üzere daima yerilmişler ve eleştirilmişlerdir. Tebliğcilere düşen görev, bunlara aldırmadan vazîfelerini yapmaya devamdan ibarettir.⁵⁴⁶

Melâmetîlik bir tasavvuf okulu olmaktan ziyâde, bir yaşama biçimidir; bir tarz, üslup ve meşrebdir. Her tasavvuf ekolünde, bu biçimi tercih edenler olagelmıştır. Abdülaziz Mecdi Talun Efendi, Melâmetî sözünün Seyyid Muhammed Nuru’l-Arabî’nin mahlası olduğunu söyler. Maide Suresi’nin 54. âyetindeki ‘Kınayanın kınamasından korkmazlar.’ ifadesi, kınananlar anlamında Melâmetîler’e ilham kaynağı olmuştur.

Açıldı defter-i ehl-i melâmet kaydolan gelsin

Çekinen nam u kayddan gelmesin, lâkayd olan gelsin

La Edri⁵⁴⁷

Kısaca Melâmet, kınamak, ayıplamak, serzenişte bulunmak,⁵⁴⁸ korkmak, rüsvaylık anlamına gelen mastar bir kelime olup, melâm(et)î ise kınanmaya bahis

⁵⁴⁴ İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyin Ahmed Zekeriyya (ö. 395/1005), *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, I-VI, tah. Abdusselam Muhammed Harun, Matbaatu Mustafa el-Bâbî’l-Halebî, 2. bsm., Mısır, 1969-1972, c. V, s. 222; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 424; Azamat, Nihat, “Melâmet”, *DİA*, İstanbul, 2004, c. 29, s. 24.

⁵⁴⁵ Mâide, 5/54

⁵⁴⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 424.

⁵⁴⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 424.

⁵⁴⁸ Şemseddîn Sami, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul, 1317/1899, s. 1399.

olan demektir.⁵⁴⁹

B. MELÂMET KELİMESİNİN İSTİLAH ANLAMI

Melâmetîliğin tasavvuf ıstılahındaki anlamı ise şöyledir: “Yaptığı iyilikleri (gösteriş olur endişesi ile) gizlemek, kötülükleri ve işlediği günahları ise (nefsi ile mücâhede için) açığa vurmak.”⁵⁵⁰

Tasavvufta, nefsi dizginlemek, kınamak, itham etmek, kendine ait ibâdet ve taâtları azımsamak, sürekli bir özeleştiride bulunmak şeklinde anlaşılmaktadır.⁵⁵¹

Ayrıca yapılan Melâmet tanımlarında, kelimenin liberal anlamı korunarak, iddia sahibi olmama, riyâdan sakınma, şöhretten uzak durma, nefsi itham ederek onun ayıpları ile meşgul olma, amelleri görmeme şeklinde ifade edilmiş ve bu hareket, anılan anlamları kasten “Melâmetîlik” veya kurucusu Hamdûn Kassâr’a nisbeten “Kassârîlik” şeklinde isimlendirilmiştir.⁵⁵²

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, Melâmetin temel vasfı riyâdan kaçınmak amacı ile gizlilik ve şöhretten sakınma olarak tezahür etmektedir. Hatta İbn Arabî (ö. 638/1240) Melâmet ehlini, bu vasıflarından dolayı “ümena” olarak nitelendirdikten sonra, “Onlar bâtınlarında olanı zâhirlerine yansıtmayan, sûfilerin en üst tabakasında bulunan kimselerdir.” demiştir.⁵⁵³

Maksat gizli şirk sayılan riyâdan ve âfet bilinen şöhretten sakınmaktır. Melâmet yolunu seçen Hakk yolcusu nefsinin daima töhmet altında tutarak onun ayıpları ile meşgul olur, yaptığı iyi amelleri görmez ve göstermez.⁵⁵⁴

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Rabbânî bir kanun olarak halkı Hakk’a davet edenler, başta peygamberler ve velîler olmak üzere dâima yerilmiş (levm edilmiş), eleleştirilmişlerdir. Tebliğcilere düşen görev, bunlara aldırmandan vazîfelerini

⁵⁴⁹ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Kitabevi Yay., İstanbul, 1977, s. 226.

⁵⁵⁰ Kara, *Melâmetiyye*, s. 561.

⁵⁵¹ Gürer, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, s. 93; Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 239.

⁵⁵² Bolat, *Melâmetîlik*, s. 15-16.

⁵⁵³ İbn Arabî, Ebû Bekir Muhyiddîn Muhammed b. Ali (ö. 638/1240), *Mu’cemü Istılahâtî’s-Sûfiyye*, çev. Seyfullah Sevim (Davud el-Kayserî, *el-Mukaddemât* içinde), Kayseri, 1997, s. 75.

⁵⁵⁴ La’lizâde Abdülbâkî, *Melâmîlik Yolunda Görüp Öğrendiklerim*, Kardelen Yayınları, Konya, 2010, s. 7.

yapmaya devamdan ibârettir.⁵⁵⁵

C. MELÂMET KELİMESİNİN BAHSOLUNDUĞU ÂYETLER

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, riyâyâ ve şekilciliğe karşı doğan bir akım olan ‘Melâmetîlik’; kınamak, ayıplamak anlamındaki ‘levm’ kökünden gelmektedir. Mimli mastar hâli, melâm ve melâmet, kınanmak, rezîl, perişan olmak demektir.⁵⁵⁶ Bu okul, adını, “Ey İnananlar, sizden kim dîninden dönerse, Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki, (O) onları sever, onlar da O’nu sever. Mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve katıdırlar. Allah yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar”⁵⁵⁷ âyetinden almıştır.

İçinde “levm” kökünden türeyen kelimelerin bulunduğu diğer âyetleri de şöyle sıralayabiliriz:

Mü’minlerin eşleri ve câriyeleri ile olan münâsebetlerinden dolayı kınanmayacaklarına dâir Mearic, 30. Âyette şöyle buyurulmaktadır: “Yalnız eşlerine, ya da ellerinin altında bulunanlara (cariyelerine) karşı korumazlar, (bundan ötürü de) onlar kınanmazlar.”⁵⁵⁸

Yine aynı anlamı ile Mü’minün sûresi, 6. âyette ise şöyle denilmektedir: “Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerinden dolayı) kınanmış değillerdir.”⁵⁵⁹

Hız. Yûnus’un Rabb’inden izin almadan kavminden ayrılması ile ilgili olarak, Saffat, 142. âyette ise şöyle geçmektedir: “(Yunus, Rabbinden izinsiz olarak kavminden ayrıldığı için) Kendi kendisini kınarken (denize attılar) balık onu yuttu.”⁵⁶⁰

Fir’avun’un denizde boğulacağını anladığındaki pişmanlığını ve kendisini kınaması ile ilgili olarak, Zâriyât, 40. âyette de şöyle geçmektedir: “Biz de onu ve askerlerini yakaladık, onları denize attık. (O boğulurken pişmanlıkla) kendi kendini

⁵⁵⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 424.

⁵⁵⁶ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, ss. 433-434.

⁵⁵⁷ Mâide, 5/54.

⁵⁵⁸ Mearic, 70/30.

⁵⁵⁹ Mü’minün, 23/6.

⁵⁶⁰ Saffat, 37/142.

kınıyordu.”⁵⁶¹

İnanmayanlardan yüz çevirmekle kınanılmayacağı ile ilgili olarak, aynı sûrenin, 54. âyetinde de şöyle buyrulur: “Onlardan yüz çevir. Sen kınanacak değilsin.”⁵⁶²

Cimriliğin ve israfın kınanmaya sebep teşkil edeceği ile ilgili olarak, İsra, 29. âyette de şöyle denilmektedir: “Elini boynuna asıp bağlama (cimri olma), hem de onu büsbütün açıp saçma (israf etme); aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın.”⁵⁶³

Kendisinin davetine uyup küfür ve isyan edenlere, şeytanın bundan dolayı kendisini kınamalarını istediği, İbrahim sûresinin 22. âyetinde de şöyle geçmektedir: “İş bitirildikten sonra şeytan (onlara) şöyle dedi: “Allah size gerçek olanı va’detti, ben de size va’dettim ama ben sözümden caydım! Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Sadece sizi (küfür ve isyana) davet ettim. Siz de benim davetime koştunuz. O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın! Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, önceden beni (Allah’a) ortak koşmanızı da tanımamıştım zaten. Doğrusu zâlimler için acı bir azab vardır!”⁵⁶⁴

Kalem sûresi, 30. âyette de şöyle geçmektedir: “Dönüp birbirlerini kınamaya başladılar.”⁵⁶⁵

Son olarak, Kıyame sûresinin, 2. âyetinde ise şöyle geçmektedir: “Yoo, daima, kendini kınayan nefse and içerim.”⁵⁶⁶ Bu âyet, kendisinden sâdır olan her şeye karşı nefisini muhasebe eden, yargılayan ve kınayan kişiyi övmektedir. Bu nefis, Melâmetî ıstılahında, kâmil nefistir.⁵⁶⁷

Âyetlerden anlaşılacağı üzere, üzerinde çalışmakta olduğumuz, “Melâmetîlik” konusunu anlam olarak en çok tamamlayan, kuşku yok ki, Mâide, 54. âyet ile Kıyame 2. âyetleridir. Diğer âyetlerde geçen ‘levm’ kökünden türeyen

⁵⁶¹ Zariyat, 51/40.

⁵⁶² Zariyat, 51/54.

⁵⁶³ İsra, 17/29.

⁵⁶⁴ İbrahim, 14/22.

⁵⁶⁵ Kalem, 68/30.

⁵⁶⁶ Kıyame, 75/2.

⁵⁶⁷ Afîfi, *İslam Düşüncesi*, s. 139.

kelimeler ise, kelime anlamı olarak kınamak, kınanmak ve ayıplamak anlamları taşımaktadır.

D. MELÂMETÎLİK İLE İLGİLİ KONULARIN BAHSOLUNDUĞU HADİSLER

Çalışmamızın bu bölümünde, konumuz ile ilgili bazı hadîslere yer vermek istiyoruz. İçinde “kınanmak, levm edilmek” kelimelerin geçtiği hadîsler ile Melâmetîliğin önemli ilkelerinden olan nefisle mücadele, riyâ ve kibirden sakınmakla ilgili bazı hadîsler üzerinde durmak istiyoruz.

1. İçinde “kınanmak, levm edilmek” kelimelerinin bulunduğu hadîsler:

Allahu Teâlâ ve Rasûlü (s.a.v) yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmamak gerekir. Bununla ilgili olarak Ubâde b. Sâmit (r.a)’den şöyle rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v) ile kolayda da olsa zorluklarda da olsa, hoşagiden ve gitmeyen tüm hallerde, iş ve vazîfeye yetkili olanla münakaşa etmemeye ve daima hak üzere olmaya, nerede olursak olalım kınayanın kınamasından korkmayarak ve daima dinleyip itaat etmek üzere biat etmiştik.”⁵⁶⁸

Allah (C.C.) yolunda insanın malını harcamasının hayırlı olduğu, bununla birlikte yetecek kadar malı kendine ayırmasından dolayı levm edilmeyeceğine dair Ebû Ümame (r.a)’den şu hadîs rivayet edilir: “Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: Ey Âdemoğlu! Eğer fazla malını Allah (C.C.) yolunda harcarsan bu senin için daha hayırlıdır. Kendine saklarsan senin için zararlıdır. Kefaf (yeterli miktar) sebebi ile levm edilmezsin. (Harcamaya) bakımları üzerinde olanlardan başla. Üstteki el (yani veren), alttaki elden (yani alandan) daha hayırlıdır.”⁵⁶⁹

2. Nefisle mücadele ile ilgili hadîsler:

Nefis; insanın özü, kendisi, ilâhî latife, kötü huyların ve süflî arzuların kaynağı anlamında bir terimdir. Sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zât, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî

⁵⁶⁸ Tirmizî, *Siyer*, 34; İbn Mâce, *Cihad*, 41.

⁵⁶⁹ Müslim, *Zekat*, 97; Tirmizî, *Zühd*, 32.

arzular” gibi mânalara gelir.⁵⁷⁰

Allah (C.C.) yolunda cihad etmek önemli bir husustur. Nefisle mücadele de cihadın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Konu ile ilgili olarak Fedâle b. Ubeyd (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’den bize şöyle aktarmıştır: “Her ölen kimsenin amel defteri kapanır, ancak Allah (C.C.) yolunda kalbi cihâda bağlı olarak ölen kimse müstesna. Onun ameli kıyamet gününe kadar çoğalıp artar ve o kimse kabir fitnesinden de güvendedir.” Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu da işittim: “Mücâhid nefsinin isteklerine karşı cihâd ederek günahlardan uzak durmak için mücadele eden kimsedir.”⁵⁷¹

Gerçekten akıllı ve zeki olan bir insan nefsinin kötü arzularına hâkim olmalı ve ölümden sonrası için çalışmalıdır. Konu ile ilgili olarak Şeddâd b. Evs (r.a.)’den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Gerçekten zeki ve akıllı kişi, nefsinin kötü arzularına hâkim olup ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise, nefsinin her türlü arzu ve isteklerine uyarak hayatını devam ettirip, Allah (C.C.)’tan her şeyi ve Cenneti isteyen kişidir.”⁵⁷²

3. Riyâdan sakınmak ile ilgili hadîsler:

Riyâ, “Allah (C.C.) için yapılması gereken amel ve ibâdeti kullara gösteriş olsun diye yapma anlamında” bir ahlâk terimidir. Sözlükte “görmek” anlamındaki re’y kökünden türeyen riyâ (riâ’), hadîslerde ve ahlâka dair eserlerde -süm’a (şöhret peşinde olma) kelimesi ile birlikte- “saygınlık kazanma, çıkar sağlama gibi dünyevî amaçlar ile kendisinde üstün özellikler bulunduğu başkalarını inandıracak tarzda davranma” şeklinde açıklanır.⁵⁷³

İyi ameller ancak Allah (C.C.) için yapılmalıdır. Karşılığı Allah (C.C.)’tan başkasından beklenerek yapılan her çeşit iyilik riyâ kapsamına girer. Bununla ilgili olarak Şüfeyyü’l-Esbâhî (r.a.), Ebû Hüreyre (r.a.)’den şöyle naklediyor: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “Kıyamet günü ilk çağrılacaklar, Kur’ân-ı ezberleyen biri, Allah (C.C.) yolunda öldürülen biri ve bir de çok malı olan biridir. Allahu Teâlâ

⁵⁷⁰ Uludağ, Süleyman, “Nefis”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 526.

⁵⁷¹ Müslim, *İmara*, 42; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 36.

⁵⁷² İbn Mâce, *Zühd*, 31.

⁵⁷³ Çağrıncı, Mustafa, “Riyâ”, *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 137.

Kur'ân okuyana: “Ben Rasûlüme inzal buyurduğum şeyi sana öğretmedim mi?” diye soracak. Adam: “Evet, yâ Rabbi!” diyecek. “Bildiklerinle ne amelde bulundun?” diye Rabb Teâlâ tekrar soracak. Adam: “Ben onu gündüz ve gece boyunca okurdum.” diyecek. Allâhu Teâlâ: “Yalan söylüyorsun!” diyecek. Melekler de ona: “Yalan söylüyorsun!” diye çıkışacaklar. Allahu Teâlâ ona: “Bilakis sen, ‘Falanca Kur’an okuyor.’ densin diye okudun ve bu da söylendi.” der. Sonra, mal sahibi getirilir. Allahu Teâlâ: “Ben sana bolca mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki, kimseye muhtaç olmadın?” der. Zengin adam, “Evet yâ Rabbi” der. “Sana verdiğimle ne amelde bulundun?” diye Rabb Teâlâ sorar. Adam: “Sıla-i rahimde bulunur ve tasadduk ederdim.” der. Allâhu Teâlâ Hazretleri: “Bilakis sen: ‘Falanca cömerttir.’ desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi.” der. Sonra Allah (C.C.) yolunda öldürülen getirilir. Allahu Teâlâ: “Niçin öldürüldün?” diye sorar. Adam: “Senin yolunda cihad ile emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım.” der. Hakk Teâlâ ona: “Yalan söylüyorsun!” der. Ona melekler de: “Yalan söylüyorsun!” diye çıkışılar. Allahu Teâlâ ona tekrar: “Bilakis sen: ‘Falanca cesurdur.’ desinler diye düşündün ve bu da söylendi.” buyurur. Sonra (Rasûlullah (s.a.v.) Ebû Hüreyre’nin dizine vurup): “Ey Ebû Hüreyre! Bu üç kimse, Kıyamet günü cehennemde aleyhlerinde kabarcığı Allah (C.C.)’ın ilk üç mahlûkudur!” dedi. Şüfey der ki: “Ben Ebû Hüreyre’den aldığım bu hadîsi, Muâviye (r.a.)’ye haber verdim. Bunun üzerine: ‘Böylelerine bu muâmele yapılırsa, insanların geri kalanlarına neler yapılır?’ dedi ve Muâviye (r.a.) şiddetli bir ağlayışla ağlamaya başladı, öyle ki helak olacağını zannettim. Derken bir müddet sonra kendine geldi, yüzündekini (gözyaşlarını) sildi ve şunları söyledi: “Allah ve O’nun Rasûlü doğru söylediler. Dünya hayatını ve onun ziynetini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını tastamam veririz. Onlar orada bir eksikliğe de uğratılmazlar. İşte âhirette onlara ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri şeyler orada boşa gitmiştir. Zâten yapmakta oldukları da bâtıldır.”⁵⁷⁴

İlim ancak Allah (C.C.) rızâsı için öğrenilmelidir. Başka maksatlar ile öğrenilen ilim, sahibine hayır getirmez. Konu ile ilgili olarak Ka’b İbnu Mâlik (r.a.) şunları anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle söylediğini işittim: “Kim âlim

⁵⁷⁴ Bk. Hûd, 11/15-16; Müslim, *İmâret*, 152; Tirmizî, *Zühd*, 48.

geçinmek, sefihlerle münâzara yapmak ve halkın dikkatlerini kendine çekmek gibi maksatlar ile ilim öğrenirse Allah o kimseyi cehenneme atar.”⁵⁷⁵

Amellerinde riyâ yapan kurrâları cehennemde hüznün kuyusu adında bir vadinin beklediği ile ilgili Ebû Hüreyre (r.a.) şunları anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.) bir gün: “Hüznün kuyusundan Allah (C.C.)’a sığın!” buyurdular. Oradakiler: “Ey Allah’ın Rasûlü! Hüznün kuyusu da nedir?” diye sordular. “O da dedi ki, cehennemde bir vâdidir; cehennem, o vâdiden her gün yüz kere Allah (c.c.)’a sığınma taleb eder.” “Ey Allah’ın Rasûlü, oraya kimler girecek?” denildi. “Oraya amellerinde riyâ yapan kurrâlar girecektir!” dedi.⁵⁷⁶

Dîni dünyevî çıkarlarına âlet eden riyâkârları nasıl bir âkıbet beklediği ile ilgili, Ebû Hüreyre ve İbn Ömer (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyorlar: “Ahir zamanda, dinle dünyayı talep eden insanlar zuhur edecek. Bunlar, insanlar (a iyi görünüp, onları aldatmak) için öyle bir yumuşaklığa bürünürler ki; koyun postu yanlarında kaba kalır. Dilleri de baldan daha tatlıdır. Ancak kalbleri kurtlarınkinden vahşidir. Cenâb-ı Hakk (bunlar için) şöyle diyecektir: Beni aldatmaya mı çalışıyorsunuz, yoksa bana karşı cür’ete mi yelteniyorsunuz? Zât-ı Akdesime yemin olsun, bunların üzerine, kendilerinden çıkacak öyle bir fitne göndereceğim ki, içlerinde halîm olanlar bile şaşkına dönecekler.”⁵⁷⁷

Kul amelini kimin için yapıyorsa, karşılığını da ondan beklemelidir. Konu ile ilgili Ebû Hüreyre (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Allahu Teâlâ diyor ki: Ben ortakların şirkten en müstağnî olanıyım. Kim bir amel yapar, buna benden başkasını da ortak kılırsa, onu ortağı ile başbaşa bırakırım.”⁵⁷⁸

Allah (C.C.) nazarında ikiyüzlü davrananların kötülerden oldukları ile ilgili Ebû Hüreyre (r.a.)’den bir rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde, Allah (C.C.) nazarında en kötü olanlardan bir kısmını da ikiyüzlülerin teşkil ettiğini göreceksiniz. Bunlar bazılarında bir yüzle, diğer bazılarında da başka bir yüzle giden insanlardır.”⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ Tirmizî, *İlm*, 6.

⁵⁷⁶ Tirmizî, *Zühd*, 48.

⁵⁷⁷ Tirmizî, *Zühd*, 60.

⁵⁷⁸ Müslim, *Zühd*, 46.

⁵⁷⁹ Buhârî, *Edeb*, 52; Müslim, *Fedâil*, 199; Muvatta, *Kelâm*, 21; Tirmizî, *Birr*, 78; Ebû Dâvud, *Edeb*,

İkiyüzlüler ile ilgili olarak Ammâr b. Yâsîr (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Kimin dünyada ikiyüzü varsa, kıyâmet günü ateşten iki dili olacaktır.”⁵⁸⁰

Başkalarına iyiliği emrettiği halde aynı iyiliği kendisi yapmayan ile başkalarını kötülükten men edip kendisi bu kötülüğü yapanı kötü bir son beklemektedir. Konu ile ilgili olarak Üsâme (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu naklediyor: “Kıyamet günü bir adam getirilip ateşe atılır. Karnındaki barsakları dışarı çıkar. Onları, eşeğin değirmen taşını döndürdüğü gibi döndürür. Derken, cehennem ahâlisi etrafında toplanır ve ona: ‘Ey fûlan, sen dünyada iken (bize) ma’rufu emderip, münkerden nehyetmiyor muydun?’ derler. O: ‘Evet, ma’rufu emrederdim ama kendim yapmazdım, münkeri yasaklardım ama kendim yapardım.’ diye cevap verir.”⁵⁸¹

Başkalarının kusurları ile uğraşan ve riyâ yapanların başına nelerin geleceği ile ilgili olarak Cündüb (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Kim (başkalarının kusurlarını teşhir edip herkese) duyurursa, Allahu Teâlâ da (onun kusurlarını) duyurur. Kim de riyâ yaparsa Allah (C.C.) da onun riyâsını ortaya çıkarır.”⁵⁸²

4. Kibirden sakınma ile ilgili hadîsler:

Sözlükte “büyüklük” anlamına gelen kibir (kibr), tevazuun karşıtı olarak “kişinin kendini üstün görmesi ve bu duygu ile başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir. Ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyükleme ve böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışı yansımalarından ibaret olduğu belirtilir. Aynı kökten gelen tekebbür ve istikbâr, kibire yakın anlamlara gelmekle birlikte; kibri, büyüklük duygusu, tekebbürü ise bu duygunun eyleme dönüşmesi şeklinde yorumlayanlar da vardır. Kaynaklarda, tekebbürün en ileri derecesinin gerçeği kabule yanaşmayarak Allah (C.C.)'a karşı büyükleme ve O'na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememek olduğu ifade edilir. İstikbârın iyi ve kötü olanı vardır. İyi olanı insanın büyük ve değerli bir kişi

39.

⁵⁸⁰ Ebû Dâvud, *Edeb*, 39.

⁵⁸¹ Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*, 10; *Fiten*, 17; Müslim, *Zühd*, 51.

⁵⁸² Buhari, *Rikak*, 36; Müslim, *Zühd*, 48.

olmayı istemesi, bunun için gerektiği şekilde davranması, gerekli niteliklerle donanması; kötü olanı ise kişinin sahip olmadığı meziyetler ile övünerek kendini olduğundan farklı göstermeye çalışmasıdır.⁵⁸³

Kibirli insanları Allahu Teâlâ günahlarından arındırmaz. Konu ile ilgili olarak Ebû Zerr (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)'ın şunları anlattığını naklediyor: “Üç kişi vardır, Kıyamet gününde Allah (C.C.) onlarla ne konuşur, ne nazar eder, ne de günahlardan arındırır; onlar için elim bir azab vardır!” buyurdu ve bunu üç kere de tekrar etti. Ben: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Öyle ise onlar büyük zarara ve hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar?’ dedim. Şöyle saydılar: “(Elbisesini kibirle, yerlere kadar salıp) süründüren, yaptığı iyiliği başa kalkan, malını yalan yeminlerle reklam eden kimselerdir.”⁵⁸⁴

Büyüklik ve izzet yalnız Allah (C.C.)’a mahsustur. Allah (C.C.) bu iki sıfatına ortaklık taslayanlara azab vereceğini haber vermektedir. Konu ile ilgili olarak Ebû Said ve Ebû Hureyre (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu naklediyorlar: “Allah (C.C.) Teâlâ hazretleri şöyle dedi: Büyüklik ridamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse ona azab veririm.”⁵⁸⁵

Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse asla cennete giremeyecektir. Konu ile ilgili olarak İbnu Mes’ud (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’ın şunları söylediğini rivayet ediyor: “Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse asla cennete girmeyecektir!” buyurmuştu. Bir adam: “Kişi elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını sever!” dedi. Rasûlullah (s.a.v.) de: “Allahu Teâlâ hazretleri güzeldir, güzelliği sever! Kibir ise hakkın iptali, insanların tahkiridir.” buyurdular.⁵⁸⁶

Kibrin, hakkı iptal ve halkı tahkir olduğuna dair Ebû Hureyre (r.a.) de şunları anlatıyor: “Yakışıklı bir adam Rasûlullah (s.a.v.)’a gelerek: “Ben güzelliği seviyorum. Gördüğünüz gibi bana güzellik de verilmiş. Kimsenin beni, ayakkabı bağı bile olsa bu hususta geçmesinden hoşlanmıyorum. Ey Allah’ın Rasûlü! Bu (haram olan) kibre girer mi?” diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: “Hayır! Ancak

⁵⁸³ Çağrı, Mustafa, “Kibir”, *DİA*, İstanbul, 2002, c. 25, s. 562.

⁵⁸⁴ Müslim, *İman*, 171; Ebû Dâvud, *Libas*, 28; Tirmizî, *Büyü’*, 5.

⁵⁸⁵ Müslim, *Birr*, 136; Ebû Davud, *Libas*, 29.

⁵⁸⁶ Müslim, *İman*, 147; Tirmizî, *Birr*, 60.

kibir, hakkı ibtal, halkı tahkirdir!”⁵⁸⁷ buyurdular.

Kibir ile ilgili olarak Rasûlullah (s.a.v.) bir diğer rivâyette de şöyle demiştir: “Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez.” buyurmuştur.⁵⁸⁸

Büyüklik taslayanları kıyamet günü her yönden zillet bürüyeceğine dair Amr b. Şuayb (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’tan şunları rivayet ediyor: “Kıyamet günü, mütekebbirler küçük karıncalar gibi haşrolunurlar. Onları her yönden zillet bürümüştür. Cehennemde Bûles denilen bir hapishaneye sevk edilirler. Ateşlerin ateşi onları bürür. Cehennem ehlinin irinleri kendilerine içecek olarak verilir. Bu içeceğe tînetu’l-habal denir.”⁵⁸⁹

Kendisini halktan büyük görenlerin başına musibet geleceğine dair Selemetu’bnu’l-Ekva (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Kişi kendisini (halktan büyük görüp) uzak tuta tuta cebbarlar arasına kaydedilir de onların başına gelen musibete dūçar olur.”⁵⁹⁰

İnsanlar ecdadları ile övünmemeli ve bu şekilde birbirlerine üstünlük taslamamalıdır. Konu ile ilgili olarak Ebû Hureyre (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “İnsanlar, ya cehennem kömüründen başka bir şey olmayan ölmüş ecdadları ile övünmekten vazgeçerler yahut da Allah (C.C.) katında, burnu ile pislik yuvarlayan mayıs böceğinden daha âdî bir derekeye düşerler. Allahu Teâlâ hazretleri sizlerden cahiliye kibrini temizledi. Artık o, muttaki bir mü’min yahut bedbaht bir facirdir. İnsanların hepsi Hz. Âdem (a.s.)’in evlatlarıdır. Âdem ise topraktan yaratılmıştır.”⁵⁹¹

İnsanlar büyüklik taslayarak, çalım atarak kıyafetlerini yerlerde sürüyüp kibirlenmemelidirler. Konu ile ilgili hadîsler şöyledir: İbnu Ömer (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyor:

“Allah (C.C.), kıyamet günü, büyüklük elbisesini çalım ile sürüyenin

⁵⁸⁷ Ebû Davud, *Libas*, 29.

⁵⁸⁸ Müslim, *İman*, 147; Ebû Davud, *Edeb*, 29; Tirmizî, *Birr*, 61.

⁵⁸⁹ Tirmizî, *Kıyamet*, 48.

⁵⁹⁰ Tirmizî, *Birr*, 61.

⁵⁹¹ Ebû Davud, *Edeb*, 120,

yüzüne bakmayacaktır.”⁵⁹²

İbnu Mes’ud (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu naklediyor: “Kim namazda izarını (gömleğini) çalımla yere degecek kadar uzatırsa, Allah (C.C.) onun ne günahını affeder, ne de onu kötü amellere karşı korur.”⁵⁹³

Ebû Hureyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Bir adam, nefsinin hoşuna giden bir takım elbise içinde saçları da yapılmış olarak giderken yürüme sırasında kibre düşmüştü ki, birden yere battı. Kıyamet kopuncaya kadar orada zorlukla batmaya devam edecek.”⁵⁹⁴

Allah (C.C.)’ın buğzedip sevmediği gurur, insanın taşkınlık ve övünme sırasında duyduğu gururdur. Konu ile ilgili olarak Câbir b. Atik (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Kıskançlıktan bir nevi var ki Allah (C.C.) sever, bir kısmı da var ki Allah (C.C.) onu sevmez. Allah (C.C.)’ın sevdiği kıskançlık, kişinin (mehariminden haram kılınmış bir fiil görmesi ile) şüphe halinde duyduğu kıskançlıktır. Allah (C.C.)’ın sevmediği kıskançlık, şüphe olmadan kıskançlık duymasıdır. Aynı şekilde bir kısım gurur vardır ki, Allah (C.C.) hoşlanmaz; bir kısmı da vardır ki, Allah (C.C.) hoşlanır. Allahu Teâlâ’nın sevdiği gurur, kişinin savaş sırasında ve sadaka verme esnasında nefesine güvenerek duyduğu gururdur. Allah (C.C.)’ın buğzedip sevmediği gurur ise, taşkınlık ve övünme sırasında duyduğu gururdur.”⁵⁹⁵

Sonuç olarak, yukarıda yer verdiğimiz hadislerden de anlaşılacağı gibi, kul Allah (C.C.) yolunda levh edilmekten çekinmemelidir. Ayrıca kul, nefsi ile mücadele etmeli, riyâ ve kibirden sakınmalıdır.

E. TASAVVUFÎ BİR MEŞREB OLARAK MELÂMETÎLİK

Tasavvuf tarihinde Melâmetiyye genellikle bir tarikat olmaktan ziyâde, her tarîkatta kısmî ölçülerde tesir etmiş bir anlayış, bir meşreb olarak değerlendirilmiştir. Sülemî’nin Melâmetîyye Risâlesi’nde, “Nefse muhâlefet amacı ile sevmedikleri

⁵⁹² Buharî, *Libas*, 1, 2, 5; *Fezailu'l-Ashab*, 5, *Edeb*, 55; Müslim, *Libas*, 42; Tirmizî, *Libas*, 8; Ebû Davud, *Libas*, 28.

⁵⁹³ Ebû Davud, *Salat*, 83.

⁵⁹⁴ Buharî, *Libas*, 5; Müslim, *Libas*, 49.

⁵⁹⁵ Ebû Davud, *Cihad*, 114.

şeyleri yerler, lezzet aldıklarını yemezler. Oturmak istediklerinde sefere çıkarlar, sefere çıkmak istediklerinde bir yere gitmezler. İşte bu şekilde tüm hallerinde nefislerine muhâlefet ederler; nefsin hoşuna gideceği, memnuluk duyacağı şeyi terk ederler. Onlar, halkın kendilerine hürmetle bakmamaları ve bir mevkî vermemeleri için gayret ederler. Yine onlar bâtınlarını korumak ve nefislerini aşağılamak için zâhirlerini küçümsemişler, böylece hâllerine ve sırlarına başkalarının vâkıf olmasına imkân vermemişlerdir.” denir.⁵⁹⁶

Melâmetîler, Kur'an-ı Kerîm'de “Onlar hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar.”⁵⁹⁷ âyeti ile övülmüştür. Bu anlamı ile hemen her tarîkatta görülen ve özellikle Kalenderîlik, Kübrevîlik, Mevlevîlik, Bayrâmîlik ve Halvetîlik tarikatlarında öne çıkan bir özellik olup “Ölmeden evvel ölünüz.” Hadîs-i Şerîfi'nin tatbikatı ile ilgili bir meşrebirdir. Melâmetîler dış görünüşlerinden ve tavırlarından iç hâllerinin anlaşılmayacağı davranış ve sözleri seçerek; avam ile avam, havâss ile havâss olmuşlardır. Onlar manevî hâllerini sezdirmemeyi, toplum içerisinde kıyafet ve görünüşleri ile ayırt edilmemeyi esas almışlardır. Sırlarının açığa çıkmasından endişe ettikleri ve insanların övgülerine sebep olabilecek bir hâl yüzünden nefislerinin gururlanmasından çekindikleri için iyi hâllerini gizlemişler, nefisleri ile mücadele etmek için halkın ayıplayıp kınayacağı, kızıp azarlayacakları davranışlarda bulunmuşlardır.⁵⁹⁸

Ebû'l-Hasan Kannâd (ö.309/921)'ın naklettiğine göre, Ebû Hafs Haddâd'a Melâmet isminin ne anlama geldiği sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: “Onlar, kurb ve ibâdetler adına açığa çıkardıkları her şeyden dolayı nefislerini kınarlar, halka kusurlarını gösterirler ve onlardan iyiliklerini gizlerler. Bu nedenle halk, onların dış görünüşlerine bakarak, onları kınarlar. Onlar da bâtınlarındaki durumu bilerek kendi nefislerini kınarlar. Allah (C.C.) da onlara birtakım sırları, gayb bilgilerini verir ve onlara bazı lütuflarda bulunur. Onlar da, nefsi kınama ve ona muhâlefet etme gibi baştan beri açığa vurdukları bu tutumları ile Allah (C.C.)'ın, kendilerine göstermiş

⁵⁹⁶ Sülemî, *Risâle*, s. 98.

⁵⁹⁷ Mâide, 5/54.

⁵⁹⁸ La'lizâde, a.g.e., ss. 7-8.

olduğu lütufları gizlerler. Böylece halk onlardan uzaklaşır, onlar da Allah (C.C.) ile hâllenir. İşte Melâmet ehlinin yolu budur.”⁵⁹⁹

Sonuç olarak, Melâmetîlik müstakil bir tarikat olmanın dışında, her tarikatte belirli ölçülerde yer almış bir yaşam biçimidir. Kişinin yaptığı iyilikleri ve sahip olduğu güzel hasletleri başkalarından gizleyip sadece Allah (C.C.)’ın bilmesini kâfi görmesi; nefsi ile mücadele edip riyâ ve kibirden sakınması esasına dayalı bir meşrebirdir.

F. NEFSİ İTHAM VE LEVM ETMEK

Melâmetîliğin en önemli ilkelerinden biri de, nefsi her hâlükârda itham etmek ve onu levm etmektir. Çünkü nefisle her durumda mücadele edilmesi ve murakabe altında tutulması gerekliliği önemli bir husustur. Bu durum 7. maddede şöyle ifade edilmektedir: Esaslarından biri de her hâlükârda yüzlerine gülse de yüz çevirse de, itâat da etse isyan da etse nefsi itham etmektir. Nefislerinden çok az hoşnut olmak ve ona meyletmemektir.”⁶⁰⁰

Aynı konuda 19. maddede de şunlar denilmektedir: “Esaslarından biri insanın nefisine hasım olması, hâllerinden hiçbir surette hoşnut olmamasıdır. Ebû Bekir b. Şazan, Ali b. Davud Akkî’nin şöyle dediğini nakleder: ‘Mümin her hâl ve her fiilde, zikir ve sözde Allah (C.C.) için nefisine karşı düşmandır.’”⁶⁰¹

Ebû Saîd Harrâz: “Sûfiler ile elli yıl arkadaşlık yaptım. Aramızda hiç ihtilaf çıkmadı.” demiştir. Kendisine bunun nedeni sorulduğunda: “Çünkü ben hep nefsimin kusurları ile meşgul oluyordum.” diye cevap vermiştir.⁶⁰²

Birine de şöyle sorulunca: “Bunlar (yani Melâmetîler) niçin bir hâl sahibi olduklarını açıklamıyor, Allah (C.C.)’a itâat ettiklerini belirtmiyor, nefislerine bir şey nisbet etmiyor ve bir neticeye varamıyorlar?” Şu cevabı vermiştir: “Nefis namına bir hâl gerçekleştirmek nasıl mümkün olur ki, nefis bir hiçtir, nesi varsa hepsi iğretidir ve hepsinin iâdesi gerekir; şâyet bunlar açık elli iseler, bunu belirtmeye ihtiyaç

⁵⁹⁹ Sülemî, *Risâle*, s. 89.

⁶⁰⁰ Sülemî, *Risâle*, s. 100.

⁶⁰¹ Sülemî, *Risâle*, s. 111.

⁶⁰² Sülemî, *el-Mukaddime*, s. 11, (*Tasavvufa Giriş*, trc. Ali Akay, s. 29).

yoktur. Çünkü hakikat, bunu gizlese de açıklamaktadır.”⁶⁰³

Melâmetîler selâmları istemeyerek alanlara verirler, kendilerine isteyerek selâm verenlerin selâmını bırakırlar. Kendilerine hoş gelen kimseler ile sohbet etmekten vazgeçerler ve kendilerine hakaret edenler ile düşüp kalkmayı tercih ederler. İstediklerini vermeyene başvururlar ve istediklerini verenin semtine uğramazlar. Kendilerinden yüz çevirene ilgi gösterirler ve kendilerine yüz verenden yüz çevirirler. Kendilerini istemeyenlere misafir olurlar ve kendilerini sevenlere misafir olmazlar. Kendilerinden nefret edenler ile düşüp kalkarlar fakat kendilerine gönül verenlere aldırılmazlar. Onlar sevmedikleri şeyleri yerler, fakat canlarının istediğinden el çekerler. Canları oturmak istediği zaman yola çıkarlar yahut canları yola çıkmak istediği zaman yerinden kıpırdamazlar. Velhasıl bunların her hâli böyledir. Nefislerinin isteğine karşı gelirler ve nefislerine rahat ve huzur veren her şeyi bırakırlar. Halk arasında mevkî sahibi olmaktan vazgeçerler ve halk nazarında saygı görmemek için, ellerinden geleni yaparlar. Dış yüz bakımından levh edilmelerine sebep olmak ile beraber, zâhirî ilim nazarında mübah olan hareketlerde bulunurlar. Mesela mevkîce kendilerinden çok geri olan insanlar ile arkadaş olurlar; haklarında dedikoduya sebep olacak yerlerde otururlar ve böylece hâllerinin anlaşılmasını ve durumlarının herhangi bir itiraza uğramamasını isterler. Bunlar dış yüzlerini, mânâ uğruna hor görmüşler, nefislerini alçaltmışlar; hâllerini ve sırlarını başkalarının gözünden korumuşlardır. Çünkü büyükleri onlara bunu vasiyet etmişlerdir.⁶⁰⁴

Esaslarından bir diğeri de şudur: Sehl b. Abdullah’ın (Allah ruhunu şâdetsin) dediklerinden şöyle anladım: ‘Müminin nefsi yoktur ve onun nefsi çoktan gitmiştir.’ Bunun üzerine, ‘nereye gittiğini’ sormuşlar, o da şu cevabı vermişti: ‘Allah (C.C.)’a biat sırasında!’ Hakk Teâlâ buyuruyor ki: ‘Allah, Mü’minlerden nefislerini ve mallarını, Cennet karşılığında almıştır’.⁶⁰⁵

İbn Nüceyd’e göre, Melâmet ehlinin, kendilerinde bir varlık görmedikleri için maddî ve mânevî hiçbir konuda benlik iddiaları olamaz. Diğer Melâmetîler gibi İbn Nüceyd de; nefsi, sâlik için en büyük tehlike olarak görür ve “Nefsinden razı olması,

⁶⁰³ Sülemî, *Risâle*, s. 97.

⁶⁰⁴ Sülemî, *Risâle*, s. 89.

⁶⁰⁵ Tevbe, 9/111.

kul için felâkettir.” der. İbn Nüceyd’e göre, nefisini yüksek gören kişi, din bakımından değersiz biri olur.⁶⁰⁶

Sonuç olarak, nefis ile mücadele Melâmetîliğin en önemli esaslarından birini teşkil eder. Bir Melâmetî, nefsi ile sürekli mücadele halindedir. O, nefisini sürekli levem eder ve her hâlükârda nefisini itham altında tutar.

G. BÜTÜN GÖSTERİŞLERİ VE BÜTÜN İDDİALARI YASAK SAYMAK

Önemli ilkelerinden biri de, bütün gösterişlerden kurtulmak ve hiçbir iddia gütmemektir. İddia, ‘nefsin kendine ait olmayanı, kendine izafe etmesi’ diye tarif olunabilir.⁶⁰⁷ Melâmetîler ise bütün amelleri, Hakk’ın kul için yapmış olduğu işler saydıkları için, amel sahibi olarak görünmeyi istemezler ve bu hâllerini inkâr ederler. Hatta bu şekilde görünmeyi nefsin küstahlığı sayarak, bunlar ile mücadele etmeyi vazîfe edinirler. Melâmetîler amel sahibi olarak görünmeyi bu şekilde hor gördükleri gibi hâl sahibi, ilim sahibi olarak görünmeyi de reddederler. Çünkü onlara göre, tüm bunlar, kulun kalbindeki Allah (C.C.)’a ait olan eserler ve sırlardır. Dolayısıyla bunların Allah (C.C.)’tan başkası tarafından bilinmesi doğru değildir.⁶⁰⁸

İbn Nüceyd’e göre, insan, bütün davranışlarına ve hâllerine riyâ karışabileceği kaygısı taşımadıkça, hâlis kulluk sahasına ayak basamaz. Bunun için de, itibar düşkünü olmaması ve toplumda tanınmaması lâzımdır. Şöhret tutkusundan kurtulmayı başarabilen kişi için, artık dünyadan da insanlardan da uzak durmak zor olmaz.⁶⁰⁹

Bazıları Melâmetî’yi şöyle tarif etmişlerdir: “Melâmetî, iyiliğini açıklamayan, kötülüğünü de gizlemeyen kimsedir.” Bunu şöyle izah edebiliriz: Melâmetî, damarına varana kadar, bütün benliği ile ihlâsı içine sindirmiş, sıdkı elde etmiş bir kimsedir. O, bu durumda kimsenin, hâline ve amellerine vâkîf olmasını istemez.⁶¹⁰

⁶⁰⁶ Yetik, “İbn Nüceyd”, c. 20, s. 235.

⁶⁰⁷ Afifi, *İslam Düşüncesi*, ss. 191-192.

⁶⁰⁸ Doğrul, a.g.e., ss. 76-77.

⁶⁰⁹ Yetik, “İbn Nüceyd”, c. 20, s. 235.

⁶¹⁰ Sühreverdi, Ebû Hafs Şehabeddîn Ömer, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l-Meârif)*, trc. Dr. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 108.

Rivâyete göre: “Bize, Şeyh Ebû Zür’a Makdisî, Huzeyfe Yemânî’nin şöyle dediğini rivâyet etti. Rasûlullah (s.a.v.)’a ‘İhlâs nedir yâ Rasûlallah?’ diye sordum. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de, ‘Ben de ihlâsın ne olduğunu’ Cebrâil’e sordum ve Cebrâil bana dedi ki: ‘Ben de ihlâsın ne olduğunu’ Cenâb-ı Hakk’a sordum, O da şöyle buyurdu: ‘İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır; onu, kullarımdan sevdiğim kimsenin kalbine korum.’”⁶¹¹

Melâmetî şeyhlerinin çoğu da öğüt vermek ve vaazda bulunmak için halkın ortasına oturmaktan hoşlanmazlar ve bunun hakkında şu sözleri söylerlerdi: “İçindekine edersin, çünkü dava ve iddia kapısını çalmış olursun.”⁶¹²

Melâmetiyye Risâlesi’nde konu ile ilgili başka bir rivâyette şöyle denilmektedir: “Amr b. Hamdûn’un şöyle dediğini işittim: Ebû Hafs, Ebû Osmân’a şöyle demişti: Halk ile oturmak, Allah (C.C.)’tan halka dönmektir. Artık ne çeşit bir adam olmak istediğini sen düşün.”⁶¹³

Gene gösteriş ile ilgili, Ebû Hafs’tan şu söz naklonulur: “İbâdetler, zâhirde sevinçtir, hakîkatte gururdur (boş övünüştür). Çünkü mukadder, kararlaştırılmıştır ve ancak aldanana fiilleri ile gururlanırlar. Çünkü nefis, hastadır ve hastalığı tâatleridir. Onun davası, Allah (C.C.)’ın kaza ve kaderine dayanmaktadır. Kurallar ve tâatler içinde yüzdükleri hâlde, onlar bu davadan uzak kalırlar.”⁶¹⁴

Bütün bunlardan sonra, Melâmetîler’in öncelikle şöhret denilen şeyi, bütün gösterişleri kökten yıkmalarının, sonra da her iddiadan ferağat etmelerinin sebebinin kolayca anlamak mümkündür. Çünkü iddia sahibi kişi, ya amelini, ya hâlini, ya kerâmetini veyahut da bilgisini öne sürer. Melâmetîler ise her iddiayı, Allah (C.C.) ile kul arasına gerilmiş kesif bir perde sayarlar. Çünkü iddia sahibi olmak, nefsin varlığını kabul etmektir. Hâlbuki Melâmetî’nin işi gücü, o nefsi yok etmek ve bütün izlerini kaldırmaktır. İddia, nefsi tazim etmek ve nefse en büyük değeri vermektir. Hâlbuki Melâmetî, nefsi hor ve hakir görür.⁶¹⁵

⁶¹¹ Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Heysemî, *İthâfû’s-Sâdeti’l-Müttakîn*, Beyrut, 1990, c. 1, s. 14.

⁶¹² Sülemî, *Risâle*, s. 109.

⁶¹³ Sülemî, *Risâle*, s. 109-110.

⁶¹⁴ Sülemî, *Risâle*, s. 106.

⁶¹⁵ Doğrul, a.g.e., s. 77.

Abdullah b. Münâzil'e, 'Melâmetî'nin bir iddiası olur mu?' diye sorulmuştu. Şu cevabı vermişti: 'Onun bir şeyi var mı ki iddiası olsun?'⁶¹⁶

Ebû Amr b. Nüveyd'e 'Melâmetî'nin bir sıfatı var mıdır?' diye soruldu. 'Evet', dedi, 'Dış yüzde riyâsı, iç yüzde iddiası bulunmaması ve hiçbir şeye dadanmamasıdır.'⁶¹⁷ demiştir.

Melâmetîler'den birine şöyle sorulmuş: "En az görünen hâlinizin, iddiasızlık olması nedendir?" O da şu cevabı vermiş: "İddialar, küstahlıklardan ve maskaralıklardan başka bir şey mi ki?" Bunları ileri süren kimse kendine bakacak olursa, nefsinin bu gösterişler bakımından bomboş ve bunlardan son derece uzak olduğunu görür. Onun durumu şairin şu sözü gibi değil midir?

"Susuzun gözlerinde suya karşı hasret vardır,

*Eğer suyu içmesine karşı engeller dikilirse."*⁶¹⁸

Sonuç olarak, bütün gösterişleri ve iddiaları yasak saymak Melâmetîliğin önemli esaslarından. Bir Melâmetî, bütün gösterişleri ve iddiaları yasak saymalıdır ki, ihlâslı olabilsin ve bu şekilde yaptığı güzel amellerin karşılığını bu dünyada aramasın. Böylece yaptığı her güzel amelin karşılığını sadece Allah (C.C.)'ın verebileceğini bilsin.

H. HER YAPILANI ANCAK ALLAH (C.C.) İÇİN YAPMAK

Her yapılanı sadece Allah (C.C.) için yapmak, Melâmetîliğin önemli esaslarından. Çünkü bir Melâmetî için bütün fiiller ve davranışların yegâne gayesi Allah (C.C.) için olmasıdır. Allah (C.C.) rızası dışında başkaları görsün diye yapılan her amel batıldır.

Allah (C.C.)'ın kendilerine emânet ettiği her şeye Allah (C.C.) için tazim göstermek, buna uygun düşen hareketlerini ve itâatlerini daima küçümsemek, kasıt olmaksızın bir sözü istihraç edecek veya gizlenmesi gereken bir hâli açıklayacak

⁶¹⁶ Sülemî, *Risâle*, s. 101.

⁶¹⁷ Sülemî, *Risâle*, s. 101.

⁶¹⁸ Sülemî, *Risâle*, s. 102.

olurlarsa, Allah (C.C.)’a karşı hadlerini bilmektir.⁶¹⁹

İyi ameller ancak Allah (C.C.) için yapılmalıdır. Karşılığı Allah (C.C.)’tan başkasından beklenerek yapılan her çeşit iyilik riyâ kapsamına girer. Konu ile ilgili olarak Şüfeyyü’l-Esbâhî (r.a.), Ebû Hüreyre (r.a.)’den şöyle naklediyor: “Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “Kıyamet günü ilk çağrılacaklar, Kur’ân-ı ezberleyen biri, Allah (C.C.) yolunda öldürülen biri ve bir de çok malı olan biridir. Allahu Teâlâ Kur’ân okuyana: “Ben Rasûlüme inzal buyurduğum şeyi sana öğretmedim mi?” diye soracak. Adam: “Evet, yâ Rabbi!” diyecek. “Bildiklerinle ne amelde bulundun?” diye Rabb Teâlâ tekrar soracak. Adam: “Ben onu gündüz ve gece boyunca okurdum.” diyecek. Allâhu Teâlâ: “Yalan söylüyorsun!” diyecek. Melekler de ona: “Yalan söylüyorsun!” diye çıkışacaklar. Allahu Teâlâ ona: “Bilakis sen, ‘Falanca Kur’an okuyor.’ densin diye okudun ve bu da söylendi.” der. Sonra, mal sahibi getirilir. Allahu Teâlâ: “Ben sana bolca mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki, kimseye muhtaç olmadın?” der. Zengin adam, “Evet yâ Rabbi” der. “Sana verdiğimle ne amelde bulundun?” diye Rabb Teâlâ sorar. Adam: “Sıla-i rahimde bulunur ve tasadduk ederdim.” der. Allâhu Teâlâ Hazretleri: “Bilakis sen: ‘Falanca cömerttir.’ desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi.” der. Sonra Allah (C.C.) yolunda öldürülen getirilir. Allahu Teâlâ: “Niçin öldürüldün?” diye sorar. Adam: “Senin yolunda cihad ile emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım.” der. Hakk Teâlâ ona: “Yalan söylüyorsun!” der. Ona melekler de: “Yalan söylüyorsun!” diye çıkışılar. Allahu Teâlâ ona tekrar: “Bilakis sen: ‘Falanca cesurdur.’ desinler diye düşündün ve bu da söylendi.” buyurur. Sonra (Rasûlullah (s.a.v.) Ebû Hüreyre’nin dizine vurup): “Ey Ebû Hüreyre! Bu üç kimse, Kıyamet günü cehennemde aleyhlerinde kabarcığı Allah (C.C.)’ın ilk üç mahlûkudur!” dedi. Şüfey der ki: “Ben Ebû Hüreyre’den aldığım bu hadîsi, Muâviye (r.a.)’ye haber verdim. Bunun üzerine: ‘Böylelerine bu muâmele yapılırsa, insanların geri kalanlarına neler yapılır?’ dedi ve Muâviye (r.a.) şiddetli bir ağlayışla ağlamaya başladı, öyle ki helak olacağını zannettim. Derken bir müddet sonra kendine geldi, yüzündekini (gözyaşlarını) sildi ve şunları söyledi: “Allah ve O’nun Rasûlü doğru söylediler. Dünya hayatını ve onun ziynetini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını

⁶¹⁹ Sülemî, *Risâle*, s. 105.

tastamam veririz. Onlar orada bir eksikliğe de uğratılmazlar. İşte âhirette onlara ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri şeyler orada boşa gitmiştir. Zâten yapmakta oldukları da bâtıldır.”⁶²⁰

Muhammed b. Mûsâ Ferganî'nin şöyle dediği anlatılır: Hakk Teâlâ Âdem'i eli ile yaratmış, ona ruhundan üflemiş, meleklerini ona secde ettirmiş, bütün isimleri ona öğretmiş, sonra: “Burada aç ve çıplak kalmamak sana aittir.” diyerek haddini aşmaması için ona haddini bildirmiştir.⁶²¹

Melâmetîler'in bazı büyükleri de şunları anlatmışlardır: “Kim nefsi ile ayaklanırsa, onda ileri geri söz söyleme baş gösterir ve gevşekliğe uğrar.”⁶²²

Ümey Bistamî şöyle demiştir: “Kim ki müşahidine muhtaç gözü ile bakmazsa, yaşantısına aldanma gözü ile bakmazsa, hâllerini istidrac saymazsa, sözünü iftira saymazsa ve ibâdetine kifâyetsiz gözü ile bakmazsa yanlış yapmış olur.”⁶²³

Her yapılanı sadece Allah (C.C.) için yapmak, Melâmetîliğin başlıca esaslarından biridir. Kul yaptığı her işi Allah (C.C.) rızası için yapmalıdır. Çünkü her şeyi hakkı ile değerlendirecek, her şeyin karşılığını tastamam mükâfatlandırarak veya cezalandıracak olan, din gününün tek sahibi Allah (C.C.)'tır.

İ. İLİM SAHİBİ OLMAK İLE ÜSTÜNLÜK TASLAMAMAK

Esaslarından biri ilim üzerinde söz söylemeyi ve onunla övünmeyi, ehil olmayan kimseler yanında Allah (C.C.)'ın sırlarını açıklamayı terk etmektir. Özellikle ehil olmayanların yanında ilmin inceliklerinden bahsetmek yanlış bir davranıştır.

İlim ancak Allah (C.C.) rızası için öğrenilmelidir. Başka maksatlar ile öğrenilen ilim, sahibine hayır getirmez. Konu ile ilgili olarak Ka'b İbnu Mâlik (r.a.) şunları anlatıyor: “Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle söylediğini işittim: Kim âlim geçinmek, sefihlerle münâzara yapmak ve halkın dikkatlerini kendine çekmek gibi

⁶²⁰ Bk. Hûd, 11/15-16; Müslim, *İmâret*, 152; Tirmizî, *Zühd*, 48.

⁶²¹ Sülemî, *Risâle*, s. 105.

⁶²² Sülemî, *Risâle*, s. 105.

⁶²³ Sülemî, *Risâle*, s. 105.

maksatlar ile ilim öğrenirse; Allah (C.C.) o kimseyi cehenneme atar.”⁶²⁴

Nişâburlu Abdullah b. Muhammed, Ebû Hafs’a şöyle demiştir: “Niçin Bağdatlılar ve başkaları gibi söz söylemiyor ve niçin susmayı tercih ediyorsunuz?” Ebû Hafs da şu cevabı vermiştir: “Çünkü büyüklerimiz, bilerek susarlar ve icap etmedikçe söz söylemezlerdi ve bir şeye, Allah (C.C.) tarafından akılları ermedikçe söz söylemezlerdi. Bu sayede, yeryüzünde Allah (C.C.)’ın emin kulları olmuşlardır ve emin olan kimse emânetini korumaya bakar.”⁶²⁵

Bâyezîd der ki: “Allah (C.C.) ile arası en çok perdeli olan üç kişi vardır: Bilgisi yüzünden âlim adam, ibâdeti yüzünden âbid adam, zühdü yüzünden zâhit adam. Bilgin adamın öğrendiklerinin, halka ait bütün bilgisinin ve Allah (C.C.)’ın bütün halka olan ihsanının, Levh-i Mahfûz’da bir tek satır tutamayacağını anlamak gerekir. Sonra âlim, Allah (C.C.)’ın bütün halka vermiş olduğu bilgilerin tamamını göz önüne getirecek ve bunların içinden ne kadar şey öğrenmiş olduğunu tartacak olursa; kibirlenmenin, ilim ile övünmenin tamamen hata olduğunu derhal takdir eder. Zâhide gelince, o da Allah (C.C.)’ın; “Bütün dünya malının, bütün dünya eğlencesinin pek az bir şey olduğunu”⁶²⁶ söylediği, onun bu azlık içinde, kendine düşen hissenin ne olduğunu, zâhitlik yolunu tutmakla göze aldığı fedakârlığın neden ibaret olduğunu düşünürse; zâhitliğinin övünülmeğe değer mahiyette olmadığını takdir eder. Âbid de Allah (C.C.)’ın kendisini ibâdete muvaffak etmekle ona ne büyük ihsanda bulunduğunu anlayacak olursa, Allah (C.C.)’ın lütufları yanında başka hiçbir şey görmeyecek derecede erir ve bunlara değer vermekten kurtulurdu.”⁶²⁷

İlim, Melâmetîler’in, gizlemeye çalıştıkları, gösterilmesini riyâ ve iddia kabul ettikleri şeylerden biridir. Bu konuda Afîfi şunları söylemektedir. “Melâmetî, ilmine bakmaz, gururlanacağı veya insanlara göstermeye değer bir ilmi olduğunu da kabul etmez. Çünkü ilmi görmek, hâl ve amelleri görmek gibi, kul ile Rabbi arasındaki kalın perdelerden birisidir. Onların, ilmi inkâr etmedeki delilleri şunlardır: Birincisi, kulun ilmi Allah (C.C.)’ın ilmindedir ve her şeyi kuşatan Allah (C.C.)’ın ilmine nisbetle, kulun ilmi hiçbir şeydir. Binaenaleyh, bu ilmi göstermek, tam anlamı ile

⁶²⁴ Tirmizî, *İlm*, 6.

⁶²⁵ Sülemî, *Risâle*, s. 112.

⁶²⁶ Bk. Nisâ, 4/77.

⁶²⁷ Sülemî, *Risâle*, ss. 96-97.

riyâ ve kendini beğenmişliktir. İkincisi, kul, amelinde mecbur olduğu gibi, ilminde de mecburdur; amel bir emânet olduğu gibi, ilim de emânettir. Allah (C.C.), ameli, âzâlar vasıtası ile gerçekleştirdiği gibi, ilmi de kulun kalbinde icra eder.” Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Cafer Kettânî (ö. 332/943) şöyle demiştir: “Akıllı bir insan ilmüne dâir hiçbir şeye kâdir olmadığını bildiği halde, nasıl olur da ilmi ile gururlanır?” Üçüncüsü, ilim Allah (C.C.)’ın kulunun kalbine bıraktığı bir emânettir, onu göstermek ve yaymak, emânet edilen bir sırrı yaymaktır. Allah (C.C.) ilmi de, hâl gibi, dilediğine verir ve emânet eder; kul ise hâlini gizlemekten mes’uldür. Bunun için, Melâmetîler ilimlerinin detaylarından ve ilâhî bilgilerden bahsetmeyi kerih görmüşler; başkaları konuşmayı tercih ettiğinde, onlar susmayı yeğlemişlerdir.⁶²⁸

Sonuç olarak, ilim ile övünmek ve başkalarına üstünlük taslamak Melâmetîliğe aykırı bir davranıştır. Çünkü sonsuz ilmin sahibi, her şeyi hakkı ile bilen Allah (C.C.)’tır. Kendilerine Allah (C.C.)’ın ilim verdiği kişiler bunun bir lütuf, bir emanet ve imtihanın bir parçası olduğunu; ilmin kendilerine başkalarına üstünlük taslamak için verilmediğini unutmamalıdır.

---

⁶²⁸ Afifi, *İslam Düşüncesi*, ss. 189-190.

SONUÇ

Tasavvufun ilim ve kültür hayatımızda önemli bir yeri olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Tarih boyunca bütün insanlığa gerek zühd adı altında, gerek değişik meşrepler adı altında olsun, gerekse de farklı isimler altında tarikatler olarak hizmet eden tasavvuftan günümüz insanının doğru bir şekilde bilgilenmesinin ve istifade etmesinin sağlanması bakımından, tasavvuf ile ilgili yapılacak ilmi araştırmaların önemi büyük ve zarûreti muhakkaktır. Ayrıca tasavvufi akımlar ile pîrleri hakkında yapılacak araştırmalar da, hem tasavvuf kültürünü doğru olarak tanıtacak, hem birbirlerini tamamlayıp destekleyecek, hem de yeni çalışmalar için yol gösterici olacaktır.

Ebû Abdurrahman es-Sülemî, 330/942-412/1021 yılları arasında yaşamış, Nişâbur doğumlu ve Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerindedir. İsmi, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (veya Selemî) Ezdî en-Nişâbûrî olup, künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. Şafî mezhebi fıkıh, tefsîr, hadîs, lügat, târih ve diğer ilimlerde büyük bir âlim idi. Evliyânın büyüklerinden Ebû Amr-ı Nüceyd'in torunudur. Babası ve annesi de, tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi idiler. Çocukluğundan itibaren, okumaya, yazmaya, ders almaya, kitap okumaya ve toplamaya meraklı biri olup devrindeki sûfilerin şeyhi idi.

Çalışmamız üç ana bölümden ibârettir. Birinci bölümde, Sülemî'nin hayatını ve eserlerini inceledikten sonra bazı konulardaki tasavvufî görüşlerini ele aldık. İkinci bölümde, Sülemî'nin *Melâmetiyye Risâlesi*'nin tanıtımını, tahlilini yapmaya ve elimizden geldiğince günümüz Türkçesine çevirmeye çalıştık. *Melâmetiyye Risâlesi*'nin Tasavvuf Tarihi'ndeki önemini, üzerinde yapılan çalışmaları ortaya koyduktan sonra, *Melâmetiyye Risâlesi*'nde öne çıkan iki temel hususu, nefisle mücadele ile riyâ ile mücadele konuları üzerinde durduk. Çeviride kaynak olarak iki eserden yararlandık. Birincisi, Ebû'l-'Alâ Afîfi'nin, "*el-Melâmetiyye ve 's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*" isimli, 1945 yılında, İskenderiye'de yayınlanan Arapça eseridir. İkincisi ise, Ömer Rıza Doğrul'un, "*İslam Tarihinde İlk Melâmet*" isimli, 1950 yılında, İstanbul'da, İnkılap Kitabevi tarafından yayınlanan Türkçe eseridir. Çeviri bölümündeki dipnotlarımızda, bu iki eserden bazı dipnotlara da yer verdik. Üçüncü bölümde, *Melâmetiyye Risâlesi* çerçevesinde, Tasavvuf tarihinde Melâmetîlik ve bazı

önemli ilkeleri üzerinde durduk.

Çalışmamızın, Tasavvuf'ta Melâmetîlik konusunun doğru anlaşılmasına bir katkısı olacağını umuyoruz. Ayrıca bu alanda daha detaylı çalışmalara ön ayak olmasını bekliyoruz. Muvaffakiyet Allah (C.C.)'tandır.

KAYNAKÇA

- Affi, Ebû'l-'Alâ, *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve Ehlü'l-Fütüvve*, Daru İhyai Kütübü'l-Arabiyye Yay., İskenderiye, Kahire, 1364/1945.
- , *Melâmîlik, Sûfîlik ve Ehl-i Fütüvvet, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Albayrak, Nurettin, "İbrâhîm b. Edhem", *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, ss. 295-296.
- Altıkulaç, Tayyar, "Zehebî", *DİA*, İstanbul, 2013, c. 44, ss. 180-188.
- Ateş, Süleyman, "Hakâiku't-Tefsir", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 15, ss. 163-165.
- , *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat Yay., 2004, İstanbul.
- , *Tasavvufun Ana İlkeleri-Sülemî'nin Risâleleri (önsöz)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.
- Attâr, Ebû Hâmid Muhammed b. İbrahim Feridüddîn (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev. Süleyman Uludağ, Erdem Yay., İstanbul, 1991.
- Aybakan, Bilal, "Sübki, Tâceddin", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 11-13.
- Azamat, Nihat, , "Melâmet", *DİA*, İstanbul, 2004, c. 29, ss. 24-25.
- "Melâmiyye", *DİA*, İstanbul, 2004, c. 29, ss. 25-29.
- ,"Melâmiyye (İkinci Devre Melâmîleri, Bayrâmîler)", *DİA*, İstanbul, 2004, c. 29, ss. 29-35.
- Beki, Niyâzi, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri", *S.Ü.İ.F.D.*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, y. 1, sy. 1, Sakarya, 1996.
- Bilgin, Mustafa, "Hâtim el-Esam", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 470-472.
- Bilici, Faruk, "Massignon, Louis", *DİA*, İstanbul, 2003, c. 28, ss. 100-103.
- Birişik, Abdülhamit, , "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 550-551.
- Bolat, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- , "Şakîk-ı Belhî", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 305-306.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1992.
- Câmî, Nûreddîn Abdurrahman b. Ahmed (ö. 898/1492), *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, çev. ve şer. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Ma'rifet Yay., İstanbul, 1995.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2009.

- Ceyhan, Semih, “Pedersen, Johannes”, *DİA*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 219.
- Chevalier, Jean, *Sufîlik*, çev. Ahmet Kotil, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Çağrıçı, Mustafa, “Cömertlik”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, ss. 72-73.
 -----, “Kibir”, *DİA*, İstanbul, 2002, c. 25, ss. 562-563.
 -----, “Riyâ”, *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, ss. 137-138.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 23-28.
- Çelebi, İlyas, “Mu’tezile”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 31, ss. 391-401
- Çift, Salih, “Yahyâ b. Muâz”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 43, ss. 257-258.
- Demirci, Mehmet, “Ebû Tûrâb en-Nahşebî”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 10, ss. 243-244.
- Doğrul, Ömer Rıza, *İslâm Tarihinde İlk Melâmet*, İnkılap Kitabevi Yay., İstanbul, 1950.
- Ebû Dâvûd, *Sünen*, (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1988.
- Ebû Nuaym, İsfahânî, *el-Hilyetü'l-evliyâ* çev. Zekeriya ve Hüseyin yıldız, Ocak Yayınevi., İstanbul, 2010.
- Esin, Emel, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Yay., İstanbul, 1978.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Darulfünunu Türkiyat Enstitüsü, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931.
 -----, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap kitabevi Yay., İstanbul, 1977.
- Görgün, Hilal, “Meier, Fritz”, *DİA*, İstanbul, 2003, c. 28, ss. 549-550.
- Görgün, Tahsin, “Goldziher, Ignaz”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. 14, ss. 105-111.
- Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
 -----, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, Ensar Neşriyat Yay., İstanbul, 2007.
 -----, “Şiblî, Ebû Bekir”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 39, ss. 125-126.
- Hamilton A.R. Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, çev. Kadir Durak, Endülüs Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Harîrîzâde, M. Kemâleddîn (ö. 1299/1882), *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye ktp., İbrahim Efendi, 430-432.
- Hartmann, Richard, “As-Sulamî's Risâlat al-Malâmatija”, *Der Islam*, Strassburg, 1918, 7, 157-203. (krş. “Sülemî'nin Risâletü'l-Melâmetiyyesi”, çev. Köprülüzâde Ahmed

- Cemal, DFEFM, İstanbul, 1924, sene: 3, sy: 6, ss. 277-322.)
- Hatîb Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdat*, c. I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Hatiboğlu, İbrahim, "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, s. 550.
- Hatipoğlu, Mehmet S., "Goldziher, Ignaz", *DİA*, İstanbul, 1996, c. 14, ss. 102-105.
- Hucvirî, Ebû'l-Hasan Ali b. Osmân (ö. 470/1077), *Keşfü'l-Mahcûb*, İngilizcesinden çev. Mahmud ve Ahmed Madî Ebû'l-Azâim, Dâru't-Turâsi'l-Arabî, Kahire, 1994.
-----, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınevi, İstanbul 1982.
- İbn Arabî, Ebû Bekir Muhyiddîn Muhammed b. Ali (ö. 638/1240), *Mu'cemü Istilâhâtî's-Sûfiyye*, çev. Seyfullah Sevim (Davud el-Kayserî, *el-Mukaddemât* içinde), Kayseri, 1997, ss. 64-71.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed Zekeriyya (ö. 395/1005), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I-VI, tah. Abdusselam Muhammed Harun, Matbaatu Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 2. bsm., Mısır, 1969-1972.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Kâhire, 1975.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman (ö. 597/1201), *Sıfatu's-Safve*, I-IV, tah. Mahmud Fâhûrî-Muhammed Kal'acî, Dâru'l-Marife, 2. baskı, Beyrut, 1979.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah (ö. 430/1039), *Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtu'l-Aşfiyâ*, I-X, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Beyrut, h. 1405.
- İsmail Paşa (Bağdatlı), *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn*, c. I-II, MEB Yayınları, İstanbul, 1972.
- İz, Mahir, *Tasavvuf*, Rahle Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Kanar, Mehmet, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, 2. bsm., İstanbul, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar, "Abdülğafir el-Fârisî", *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, ss. 203-204.
-----, "Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin", *DİA*, İstanbul, 1992, c. 6, ss. 58-61.
-----, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 452-460.
-----, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, ss. 514-531.
- Kara, Mustafa, "Abdullah b. Münâzil", *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, ss. 120-121.
-----, "Ahmed b. Hadraveyh", *DİA*, İstanbul, 1989, c. 2, s. 71.
-----, "Hamdûn el-Kassâr", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, ss. 455-456.
-----, "İbn Teymiyye, Takıyyuddîn", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 413-414.
-----, "Melâmetiyye", *İÜİFM (Prof. Dr. Sabri Ülgener'e Armağan)*, XLIII, sy: 1-4,

- İstanbul, 1987, ss. 561-598.
 -----, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul, 2014.
- Karadaş, Cağfer, “Sübkî, Tâceddîn”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 13-14.
- Kaya, Mahmut, “Ebû Hayyân et-Tevhîdî”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, ss. 154-157.
- Kettânî, *er-Risâlet’ül-Müstatrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübi’s-Sünneti’l-Müşerrefe*, Dârü’l-Fikr Yay., Beyrut, 1332/1913.
- Kılıç, Hulusi, “Bağdatlı İsmâil Paşa”, *DİA*, İstanbul, 1991, c. 4, ss. 447-448.
- Koca, Ferhat, “İbn Teymiyye, Takıyyuddîn”, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 391-405.
- Kur’an’ı Kerîm, *Elmalılı Hamdi Yazır Meali*, haz. Düccane Cündioğlu, İslamoğlu Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Kur’an’ı Kerîm, *Süleyman Ateş Meali*, haz. Süleyman Ateş, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1977.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmîne Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 6. baskı, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kutlu, Sönmez, “Mürchie”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 41-45.
- Küçük, Hülya, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, 3. baskı, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Küçük, Raşit, “Abdullah b. Mübârek”, *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, ss. 122-124.
 -----, “İbn Ebû Hâtim”, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, ss. 432-434.
- La’lizâde Abdülbâkî, *Melâmîlik Yolunda Görüp Öğrendiklerim*, Kardelen Yayınları, Konya, 2010.
- Massignon, Louis, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism*, (İngilizce’ye) çev. Benjamin Clark, Indiana, 1997.
- Münâvî, Muhammed (952/1545-1031/1622) Abdurraûf, *el-Kevâkibu’d-durriyye*, c. I-II, Kahire, 1938.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Câmiu’s-Sahîh*, I-V, tah. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, trs.
- Okumuş, Ömer, “Câmî, Abdurrahman”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, ss. 94-99.
- Öngeren, Reşat, “İbrâhîm b. Edhem”, *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, ss. 293-295.
- Örs, Derya, “Zerrînkûb Abdülhüseyn”, *DİA*, İstanbul, 2013, c. 44, ss. 296-297.

- Öz, Mustafa, “Dermenghem, Emile”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 9, s. 180.
- Özdirek, Recep, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 23-28.
- Özel, Ahmet, “Kefevî, Mahmûd b. Süleyman”, *DİA*, İstanbul, 2002, c. 25, ss. 185-188.
-----, “Kettânî, Muhammed b. Ca’fer”, *DİA*, İstanbul, 2002, c. 25, ss. 337-338.
- Özerverli, M. Sait, “İbn Teymiyye, Takıyyuddîn”, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 405-413.
- Özkan, Senail, “Schimmel, Annemarie”, *DİA*, İstanbul, 2009, c. 36, ss. 229-231.
- Sâdık Vicdânî, Ebû Rıdvan (ö. 1939), *Tomâr-ı Turuk-ı Âliyye Birinci Cüz: Melâmîlik*, İstanbul, h. 1338.
- Sezgin, Fuad, *Târîhu’t-Türâsi’l-Arabî, İdâretü’s-Sekâfe Yay.*, Riyad, 1984.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed et-Tûsû (ö. 378/988), *el-Luma’*, tah.. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdulbaki Surûr, Dâru’l-Kûtüi’l-Hadîs, Kahire, 1960.
- Sunar, Cavit, *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, AÜİF Yay., Ankara, 1975.
- Sübkî, Tâcu’d-Dîn, Ebû Nasr Abdulvehhab b. Takıyeddîn (ö. 756/1355), *Tabakâtu’ş-Şâfiyyeti’l-Kübrâ*, 1-6, Dâru’l-Ma’rife, 2. Baskı, Beyrut.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şehabeddîn Ömer, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü’l-Meârif)*, ter. Dr. Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul, 2014.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman (ö. 412/1021), *el-Mukaddime fi’t-Tasavvuf ve Hakikatühû*, Mektebetü’l-Külliyati’l-Ezheriyye Yay., tah. Hüseyin Emin, Kâhire, 1956; a.y., *Tasavvufa Giriş*, ter. Ali Akay, tah. Yusuf Zeydan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2014.
-----, *Hakâiku’t-Tefsîr*, thk. Seyyid İmrân, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2001.
-----, *Risâletü’l-Melâmetiyye*, haz. Ebû’l-Alâ Afifî, Daru İhyai Kütübü’l-Arabîyye Yay., İskenderiye, 1945.
-----, *Tabakâtu’s-Süfiyye*, tah. Nureddîn Şerîbe, Mektebetü’l-Hâncî Yay., 3. baskı, Kahire, 1986.
-----, *Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî’nin Risâleleri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, çev. Prof. Dr. Süleyman Ateş, İstanbul, 1981.
- Şa’rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Ensârî (ö. 973/1565), *et-Tabakâtu’l-Kübrâ (Levâkîhu’l-Envâr fi Tabakâti’l-Ahyâr)*, Matbaatü Mustafa el-Bâbi’l-Halebî, Mısır, 1954.
- Şemseddîn Sami, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul, h. 1317.
- Şerîbe, Nureddîn, *Tabakâtu’s-Süfiyye, (Önsöz)*, Mektebetü’l-Hâncî, 3. baskı, Kahire, 1986.
- Tek, Abdurrezzak, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, s. 28.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, Kâhire, 1964.

Türer, Osman, “Ebû Nuaym el-İsfahânî”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, ss. 201-204.

-----, “Fudayl b. İyâz”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. 13, ss. 208-209.

-----, “Melâmet Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşünce Zamanla Meydana Gelen Değişmeler”, *İslamî Araştırmalar*, c. II, sy: 7, ss.57-67, Ankara, 1988.

Uludağ, Süleyman, “Fütüvvet”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. 13, ss. 259-261.

-----, “Hankah”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 42-43.

-----, “Hargûşî”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 167-168.

-----, “Muhabbet”, *DİA*, İstanbul, 2005, c. 30, ss. 386-388.

-----, “Nefis”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 526-529.

-----, “Sülemî, Muhammed b. Hüseyin”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. 38, ss. 53-55.

-----, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 2001.

-----, “Tevekkül”, *DİA*, İstanbul, 2012, c. 41, ss. 3-4.

Üzüm, İlyas, “Nesefî, Mekhûl b. Fazl”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 570-571.

Yaran, Rahmi, “Bilmen, Ömer Nasuhi”, *DİA*, İstanbul, 1922, c. 6, ss. 162-163.

Yazıcı, Tahsin, “Ebû Hafs el-Haddâd”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, ss. 127-128.

-----, “Târîh-i Beyhakî”, *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40, ss. 74-75.

Yetik, Erhan, “Ebû Osmân el-Hîrî”, *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 208.

-----, “İbn Nuceyd”, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 234-235.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul, 2012.

Yusuf Şevki Yavuz, Casim Avcı, “İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec”, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 20, ss. 543-549.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Heysemî, *İthâfû's-Sâdeti'l-Müttakîn*, Beyrut, 1990.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1347), *Siyeru A'l'ami'n-Nübelâ*, tah. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, 9. Baskı, Beyrut, 1993.

ÖZGEÇMİŞ

1973 Yılında, Konya'nın Kadınhanı ilçesine bağlı, Alabağ köyünde doğdu. 1984 yılında Kadınhanı Atatürk İlkokulu'ndan mezun oldu. 1985 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı, bir yıllık Kur'an Kursu'nu iftihar derecesi ile tamamladı. Ardından Kadınhanı İmam Hatip Ortaokulu'nda ve Lisesi'nde okudu. Bu yıllarda, okul dışında, şuan Necmettin Erbakan Üniversitesi hocalarından olan, Doç. Dr. Ramazan SÖNMEZ ve Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ'ten, Arapça sarf ve nahiv dersleri ile Tefsir, Hadîs, Fıkıh gibi İslam ilimleri alanlarında dersler aldı. 1992 yılında Kadınhanı İmam Hatip Lisesi'ni birincilikle bitirdi. Sonra Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Burslu) Bölümü'nü, Türkiye 156.sı olarak kazanıp kayıt yaptırdı. İki yıl burada öğrenim gördükten sonra üniversiteden ayrıldı. 1994-1999 yılları arasında, *Varide*, *Çerağ*, *Aşiyân* ve *Eylül* gibi Edebiyat dergilerinde, şiir, kısa hikâye ve çeviri şiirleri yayımlandı. 2008 yılında *Sen Rüyamdaki Yitik* adlı şiir kitabı, Tablet Yayınevi tarafından yayımlandı. 1995 yılında Selçuk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü, Milli Eğitim Bakanlığı bursu ile kazandı. 1999 yılında buradan mezun olup İngilizce öğretmeni olarak göreve başladı. Konya, Sarayönü, Lâdik Kasabasında 3 yıl öğretmenlik yaptı. Askerliğini, kısa dönem olarak, Elazığ'da Subay Lojmanları'nda, Yabancı Dil Dershanesi sorumlu öğretmeni olarak tamamladı. Ardından Konya Merkezde, Şükriye Onsun İ.Ö.Okulu'nda ve İstiklal İ.Ö.Okulu'nda çalıştı. Hâlen İMKB Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde İngilizce öğretmeni olarak görevini sürdürmektedir. 2013-2014 Eğitim ve Öğretim yılından itibaren, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Bilim Dalında, Prof. Dr. Dilaver GÜRER danışmanlığında, Yüksek Lisans çalışmalarını sürdürmektedir. İngilizce, Arapça ve Osmanlı Türkçesi bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.